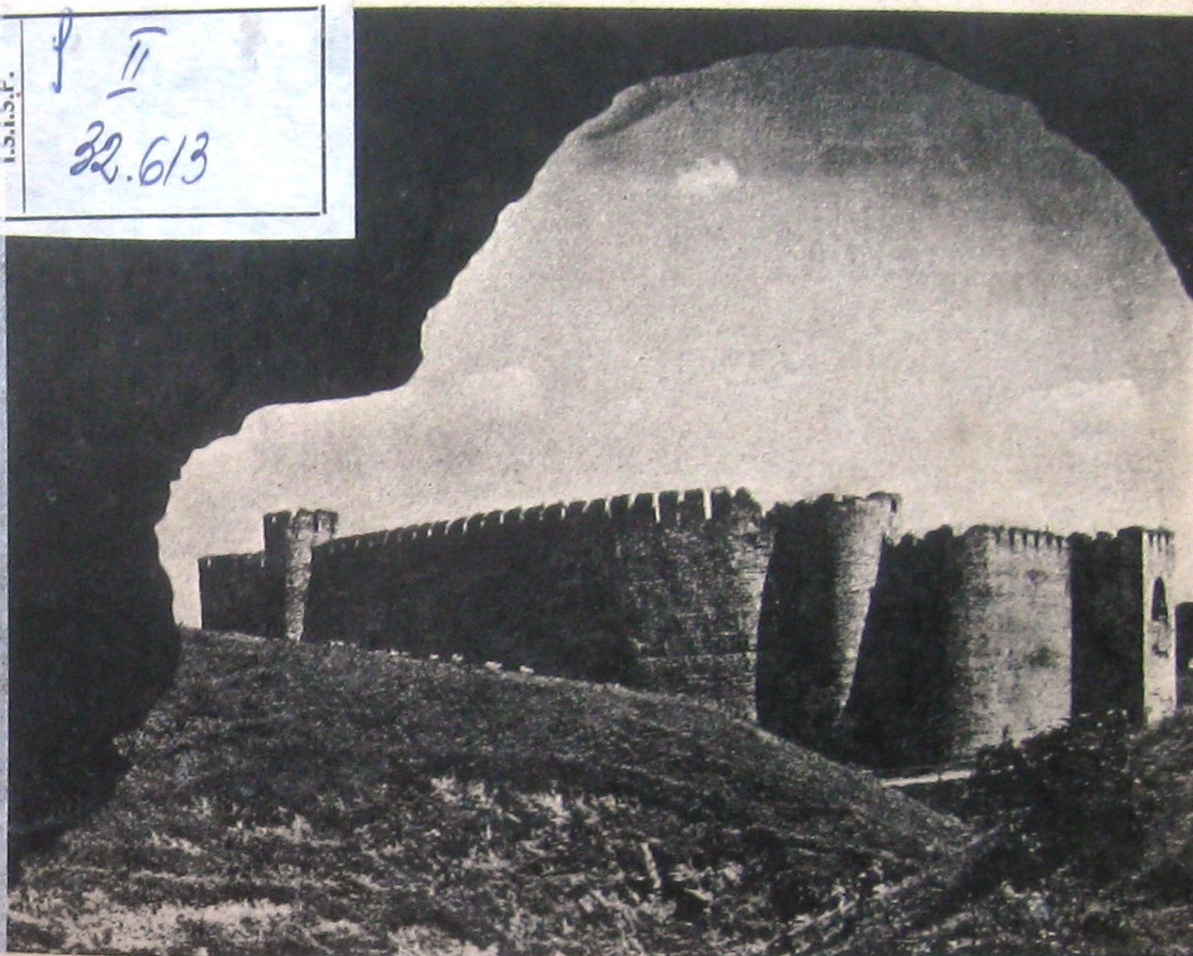
AL. LASCAROV-MOLDOVANU

CUTREERÂND BASARABIA DESROBITĂ...

— PRIVELIȘTI, OAMENI, FAPTE —

AL. LASCAROV-MOLDOVANU

CUTREERÂND BASARABIA DESROBITĂ...

— PRIVELIȘTI, OAMENI, FAPTE —

(IUNIE—SEPTEMBRIE 1942)

— 1943 —

IN LOC DE CUVÂNT-INAINTE

Eram la Făgăraş la şcoala ţărănească a Fundaţiei noastre culturale „Regele Mihai I" — unde vreme de două zile ţinusem lecţii cu flăcăii şcoalei, cei mai mulţi din împrejurimi. Cine nu cunoaşte rostul şi mersul acstor şcoli, nu-şi poate închipui întreaga frumuseţă a lor. E o şcoală voluntară. Elevii nu sunt recrutaţi cumva, prin vreo metodă silnică, — ci ei sunt aceia care vrând a-şi mări cunoştinţele, cer să fie înscrişi la aceste cursuri care au ca ţintă principală să dea satelor noastre gospodari luminaţi la cap şi mai înălţaţi la suflet.

Mă simţeam destul de bine cu dragii mei elevi, care, cu toată puterea tinereţii lor şi cu întreaga râvnă a curiozităţii lor, îmi ascultau vorbirile, — care, şi ele, din pricina aceasta, erau pline de un avânt cu totul mângâietor sufletului meu. Parcă nici odată nu mă simţeam mai aproape de duhul tineresc al naţiei ca în acele ceasuri de sinceră comuniune sufletească.

Tocmai isprăvisem cursurile de dimineaţă şi ne îndrumam spre masă, când intendentul şcoalei veni — şi, trăgându-mă, în taină, deoparte, îmi spuse ce auzise la „radio Budapesta", — că s'ar vorbi de nu ştiu ce cerere pe care Uniunea Sovietelor ne-ar face-o, cu privire la Basarabia. Ca unul care, totdeauna, respingeam soiul acesta de svonuri, am replicat, aproape cu asprime:

— „Uite ce, lasă d-ta lucrurile acestea, că nu-i treaba d-tale..."

Atâta de tare mi se încrâncenase inima, că, fără voia mea, fusesem aspru.

Masa s'a urmat în tăcere. Auziseră toţi de acest lucru.

Mintea şi sufletul meu refuzau cu vrăjmăşie o asemenea ipoteză. Imi ziceam: „Nu se poate!". Iar aceste trei vorbe începeau să ia, în mintea mea, nişte forme ciudate, ca de vis, — care, apoi, se coborau în inimă şi o răscoleau, dându-i o amărăciune fără nume.

N'am mai vrut să stau de vorbă cu nimeni, — ci trăgându-mă în odaia mea, începui s'o măsor, dela uşă la fereastră, întrebându-mă nemilos: „Se poate aşa ceva?" — şi răspunzându-mi cu aceeaşi vrăjmăşie: „Nu se poate!"

In vremea aceasta se apropia seara. Pusesem la cale o şezătoare în dormitor, cu elevii. Să povestim, să spunem glume şi ghicitori, să cântăm, să cetim. Programul era frumos. Il începurăm de îndată după masa de seară.

Fireşte, în program era, la ceasul cuvenit şi ascultarea jurnalului la Radio.

Când se apropie ceasul jurnalului, în sufletul meu se făcu întunerec: „Oare?" In vremea aceasta, unul din elevi şi pusese aparatul la punct. Auzirăm cu toţii: „Comunicat!"

Intreaga mea fiinţă se făcu un imens gol.

Impietriţi, aproape nepăsători, ascultarăm atunci infamul comunicat.

După isprăvirea lui, mă ridicai fără voie — şi plecând din cameră, zisei cu glas de ceartă şi tare, aceleaşi cuvinte care mă chinuiseră o după amiază întreagă: „Nu se poate!"

Şezătoarea nu s'a mai ţinut. Elevii au început a se gândi la plecare. In aer se simţea restriştea cea mai apăsătoare. M'am tras în odaia mea — şi cu capul golit de orice gând, am început o noapte de care totdeauna îmi voi aduce aminte. In sufletul meu răvăşit de tot felul de sentimente care se alungau într'un freamăt de cumplită nefericire, nu puteam afla clipe de oprire şi de răgaz, decât repetând aproape maşinaliceşte: „Tatăl nostru", — iar undeva, ca un ison de jale, auzeam slab şi dulce: „Basarabia, Basarabia!"

A doua zi, toţi elevii plecară spre casele lor, iar eu plecai spre Braşov, având în duhul meu aceeaşi stare de nelămurire dureroasă: „Nu se poate... Nu se poate!" Durerea pentru pierderea unei fiinţe iubite, mărită de zece, de o sută de ori, n'ar fi egalat pustiul nemernic care cuprinsese duhul meu. Dincolo de durere, dincolo de lacrimi...

Gara Braşov... Oameni care discută cu glas tare evenimentul. „Ce puteam face?" sau: „Ne puteam pune noi cu colosul dela răsărit?" forfot amestecat şi tălăzuitor. Nu ştiu: mi-e foame, mi-e sete, sunt pe pământ, sunt în pustietate?! Cugetam: „De-aş ajunge mai repede acasă!" Voiam să văd pe ai mei, să-i întreb dacă ei cred aşa ceva, dacă primesc această grozăvenie — şi cum?

Trenul mă târăşte şi pe mine spre inima Ţării. E întunerec în vagon. Şi cum mergeam, aşa, deodată, în golul minţii, auzii clar şi înalt: „Ce este acum în Basarabia?!" Imi veni să ţip — mă înăbuşeam. Ce face armata? Ce fac românii noştri? Ce fac slujbaşii? Ca într'o răsturnare catastrofală, văzui o întreagă ţară pornind în surghiun. Un junghi de foc în creer, — altul în inimă. Doamne, mor!...

Deschisei fereastra. Seara se lăsa nepăsătoare peste câmpii, peste tren, peste sufletul meu. „Ce este acuma în Basarabia?!"

Gara de Nord. Ediţii speciale. E cu putinţă? Cetatea Albă — Chişinăul — Cernăuţii... au şi fost ocupate! Imi vine să bat pe cineva. Parcă aş vrea să fac o crimă. Parcă îmi vine să înebunesc. Citesc şi nu pot crede. Nu-se-poate!... Nu-nu. Ies, ca un zănatec pe peronul din spate. Cei cu ediţiile speciale urla ca nebunii, de parcă ar fi vestind cine ştie ce mare biruinţă. Imi vine să-i lovesc cu pumnii şi cu picioarele. Alerg. Pornesc pe jos, acasă, — căci simt că n'aş putea sta într'o maşină. E în aer o otravă, care mă înăbuşă. Va fi un cutremur, — va fi o mi-

nune a lui Dumnezeu care va opri o asemenea cruntă nedreptate. Se va opri pământul din mersul lui. De zece ori stătui gata să mă calce mașinile — dar mintea mea rămânea agățată de aceleași gânduri nebunești. Să ajung mai degrabă acasă, — să văd pe ai mei, — să simt sub picioare pământul sănătos, — să scap de vijelia de nebunie care mă tălăzuește nemiloasă.

Urc scările. Bat. Toți ai mei, strânși laolaltă, ca la mort. Mă prind în brațele lor.

— „Prin urmare, e adevărat!"

Toți dau din cap — și-și stăpânesc plânsul.

Ii las în camera în care mă primiseră, și simțind că nu mă mai pot ține, alerg în odaia mea de lucru — și cad în fotoliul de lângă geam.

Nu mai pot. Nu mai pot. Prin urmare, e adevărat.

Și hohotind în plâns, strig ca un ieșit din minți, și dulce — și aspru — și cutremurat:

— „O, — Basarabia, — o, Basarabia!..."

PARTEA INTÂIA

CETATEA-ALBĂ, ISMAIL, CAHUL

I. CETATEA ALBĂ

CETATEA ALBĂ

In sfârşit!... De când doream să mă duc să revăd draga Basarabie desrobită — şi mereu mi s'a pus împotrivă vreo pricină de împiedecare. O, această parte atâta de frumoasă, atâta de mănoasă şi atâta de plină de „trecut românesc" a ţării noastre — cât i-a fost dat ei să sufere dealungul vremurilor! Mergeam cu trenul în noaptea fără stele şi mă gândeam la cele petrecute cu doi ani înainte, în acele zile ticăloase de Iunie, când asupra dragii Basarabii s'a întins ghiara moscovită — şi-a smuls-o, cu atâta neomenie, de la trunchiul ţării. Imi reveneau în minte acele clipe grele — cele mai grele pe care le avusesem în întreaga mea viaţă de obştean al ţării noastre — şi sufletul mi se cutremura din nou de aducerea aminte a sentimentelor aspre şi arzătoare de atunci. Niciodată vreun popor, fie el cât de prădalnic, nu se năruise asupra altui popor mai mic, cum făcuse în Iunie 1940 cu noi, veşnicul nostru duşman hrăpăreţ de la răsărit. Rusia comunistă întrecea în ferocitate nu numai pe Rusia ţaristă, dar chiar pe strămoşii Tătari de la 1240! Şi acum, — acum porneam să revăd basarabescul ţinut, scos din ghiara moscovită — şi să mă bucur că voi călca din nou pe pământul lui, mult drag sufletului meu. Şi nu era vreo închipuire din una din nopţile pline de nesomn din anul blestemat, ci era curatul adevăr: mergeam în Basarabia, — în Basarabia noastră, cea de totdeauna, pentru totdeauna. Noaptea era deasă, dar în sufletul meu străjuia o lumină limpede, cugetând

că mâine dimineață voi trece dincolo de Prut, — și cu vorbe necăutate, am mulțumit atunci lui Dumnezeu că mi-a adus-o „acasă" — și că mi-a lungit și mie zilele să pot ajunge și eu, nevrednicul, clipa aceasta.

Alături de mine, doi soldați ialomițeni se întorceau din concediu, mergând în Transnistria. Aveau cu ei grei saci cu lucruri „bune" luate de acasă, de sigur vreo pită proaspătă făcută de mâini de gospodină pricepută, ceva plăcinte coapte în spuză, puțin „untișor" dela văcuța dragă din bătătură — și poate și vreun „suvenir" de la copilași, cine știe ce lucru de nimica, dar mult scump pentru „tăticul" plecat departe, spre Odesa. Și-am stat de vorbă cu ei — și încă a mia oară m'am încredințat, dacă mai era nevoie, de cumintea înțelepciune a țăranului nostru aflat în unul din cele mai mari războaie de când e lumea. Vorbirea lor era curată de orice răsvrătire, netrufindu-se de loc de tot ceea ce făcuseră — și neiscodind cine știe vitejii închipuite, întru deșartă laudă de sine. Ba chiar acoperind și pe cele făcute cu adevărat. Ei îmi spunau că mănâncă bine pe front, că fac baie din când în când, că „numai pe țigani îi tunde" — și că „dacă-i greu, ce este de făcut de cât să ne facem datoria", că „până n'om doborî balaurul, bine nu poate fi..." Intâlneam pe acelaș țăran pe care de mulți, de foarte mulți ani în urmă, îl întâlnisem dealungul neisprăvitelor mele drumuri, în draga noastră Românie, cea de-atât de mulți ai ei, necunoscută și deci de ei neiubită — și deci de ei neapărată. Și mulțumeam și pentru aceasta bunului Dumnezeu, rugându-l cu aprindere să întindă mâna lui proteguitoare asupra țăranului nostru ostaș, întru biruința cea mare, de la urmă.

Și iată, a doua zi dimineață, trenul nostru ajunse la malul Prutului, jos, la vărsarea lui în Dunăre, — și la ceasul 7.57 trecurăm spre Reni. Stând la geam, priveam ruina podului de odinioară, înlocuit acum cu unul provizoriu, pe care treceam foarte încet. Vremea era ușor acoperită, Dunărea se întindea încolo, spre dreapta, carapace de argint, străjuită de verdele mat al sălciilor și cotind, masiv, spre răsărit.

Și dintr'odată, avui în închipuire cea dintâi ciocnire pe care oștile noastre le-au avut aici la gura Prutului cu un an mai înainte. De aici încep mormintele noastre scumpe întru eliberarea Basarabiei răpite. Trebue să fie multe prin preajmă, — stâlpi de intrare în țara desrobită, — straje pe durată de veșnicie, la poarta românească a Basarabiei descătușate din îmbrățișarea de moarte a balaurului moscovit. Și fără să știu — și fără să voesc a le ascunde, m'am trezit lăcrămând la fereastra vagonului, simțindu-mă mic și umilit în fața jertfei copiilor noștri, nevrednic a răsplăti prin ceva această mare jertfă, — ci doar atât, să îngenunchiez în duh, și să mă rog lui Dumnezeu: „Doamne al puterilor, Dumnezeul părinților noștri, iartă-l pe păcătosul tău acesta care se roagă acum Ție să faci din jertfa fraților lui, temelie de nesguduit pentru țara cea nouă, România reîntregită, să ne dai tuturora putere și har ca, prin tot ce vom face, să fim vrednici de această nestemată jertfă, ferindu-ne, Doamne, de tot ceea ce ar aduce pângărirea ei. Doamne-Doamne, ajută-ne să fim vrednici de marea Ta bunătate, — mulțumindu-Ți pentru săvârșirea dreptății Tale, — iar mie, păcătosul, dă-mi, Doamne, cuvânt bun și purtare potrivită, să pot aduce măcar un strop adăogitor la puterea de înălțare a neamului meu, ca astfel să fiu și eu părtaș jertfei fraților mei..."

Cu ochii încă împăinjeniți de lacrimi, nu mă săturam privind: și Prutul care, vână cenușie de apă, se vărsa în Dunăre, — și pământul basarabean, care mi se părea covor de verdeață, — și mărețul nostru fluviu — stăpân proteguitor, „Dunăre-Dunăre, drum fără pulbere", căruia, nici când vreun cuvânt omenesc nu este în stare să-i deslușească întru totul măreția și frumusețea... O, apă mare și mândră, a tinereții mele, câte suave și înduioșetoare amintiri nu răscolești tu, în sufletul meu, mereu uimit și mereu îndrăgostit de imensa ta frumusețe!... Pe aici, pe apele tale impetuoase, purtat-am și eu romanța tinereții mele, — pe apele tale de câte ori n'am mers, îngânând cântecele mele de dragoste pentru „fata cea fără de asemănare din lumea întreagă", — pe apele tale mângâioase, de câte ori n'am

potrivit, în ritm de valuri, ritmul poeziei sufletului meu, îndrăgostit de viață, de visare, de nobile nădejdi!... Și acum te revăd... Imi aduc aminte cum în îndepărtata vreme, când treceam pe apele tale — și privind spre Reni, rusesc atunci, mă gândeam la Basarabia ce se afla sub cnut, — și cugetam: „Doamne, când fi-va Basarabia iarăși a noastră?" — și iată, acum, pășeam pe pământul ei, după ce încă odată o avusesem — și încă odată mai fusese sub călcâi străin. Sufletul mi se umplu atunci de-o negrăită mireasmă de mulțumire — și din nou gândul mi se prefăcu în smerită rugăciune.

Gara Reni și clădirile din jur mai păstrează împroșcăturile gloanțelor și-ale obuzelor. In jur e mișcare, mulți ostași cari vin, mulți ostași care pleacă. Atmosferă de mișcare ostășească, — glume și strigăte cu glasuri de nepăsare. Cei ce merg spre front, încolo, departe spre Bug sau spre Crimeia sunt destul de senini — și gata de „șolticării" de tot felul.

Și pornind din Reni spre inima Bugeacului, treptat dar necontenit mai adânc, încep să-mi dau seama de imensul efort românesc din anul realipirii. Aici, toate au fost distruse cu o ferocitate neîntrecută de nici un alt neam de oameni, — incendiul, bomba, distrugerile de tot felul, au lucrat din plin. Un călător basarabean îmi spunea că bolșevicii după ce devastau totul, plecau cu o ultimă locomotivă, având un dispozitiv care distrugea în urma lui, șinele și terasamentul, pe cât putea mai mult. Și cred. Tot ce-am văzut dealungul călătoriei mele mi-a dat încredințarea că sălbătăcia bolșevică nu-și are, cred, egal, nicăieri în lume, ca ferocitate, ca „răutate în detaliu", ca „finețăși rafinament" de cruzime, ca „subtilitate și ingeniozitate" în găsirea mijloacelor de distrugere și de tortură, ca putere de gândire scelerată întru a nimici și a aduce pustiul în lume și în suflete. Și lucrul este lesne de înțeles: bolșevicul este prototipul omului *fără Dumnezeu*. Toate se limpezesc când cugetăm la aceasta. Dar, despre aceste lucruri, vom mai vorbi încolo. Acuma, atât voiam să zic: efortul românesc în anul desrobirei a fost gigantic, pentru a pune la loc tot ceea ce sălbăticia bolșevică distrusese sau deranjase. Chiar de la cei dintâi pași făcuți în Basarabia, pot avea dovezile acestei sforțări aproape supraomenești, care este, în acelaș timp și un titlu de mândrie al puterii noastre constructive. In cele mai multe locuri, — în toate instituțiile publice, peste tot, a fost nevoie să se înceapă de la alfa, — de la „acul cu ață", precum, foarte plastic, îmi spunea un ins din aceste locuri, vorbind tocmai despre începutul de stăpânire românească în Basarabia. Dealungul călătoriei noastre ne vom mai întâlni cu multe, cu foarte multe lucruri doveditoare ale puterii românești de reclădire.

O bucată de vreme, trenul merge pe malul apei celei mari și dragi. Dunărea ne ține tovărășie, aproape. Sub lumina scăzută a zilei, fața ei este ușor brumată, având licăriri de aur și de argint, care fug spre sălciile depărtate — și se întorc îndărăt pline de gust de șagă. In zare se schițează, șters, munții goi ai Măcinului, aducător și ei, de depărtate amintiri. Respir pe fereastra deschisă miros amar de pelin. Zilele trecute a ploat bine — și toate semănăturile stau vesele sub acoperământul, lăsat jos, al cerului slab-întunecat. De pe undeva, vin spre mine și cântările paserilor, — poate chiar aceea a privighetorii: de sigur. Drumeaguri strâmte se strecoară printre vii, întocmai ca în Moldova veche, având un farmec nespus: și bogăție și frumuseță. O, — această fericită îmbinare a țării noastre: bogăție și frumuseță, amândouă din belșug, din prea-belșug — din care au ieșit și toate cele bune ale noastre, dar, vai, și cele proaste ale noastre. Dar acum, să trecem. Iată, trenul pufăe și merge din greu ridicând un delușor, ceea ce-mi dă prilej să văd mai în amănunt toată frumuseța pământului basarabean. Rodire peste tot și de toate felurile: câmpie, vie, grădinărie, — și, într'o fulgerare de gând, pricep încăodată de ce lăcomia moscovită a voit întotdeauna o asemenea țară. Sub lumina potolită, oamenii prășesc porumbul, care se întinde pe ogoare mari. Trecem pe lângă sate potolite, cu priveliște moldovenească, — din ele desprinzându-se un aer de pace — și o miresmă de bla-jin patriarhalism. Prin ogrăzi, gospodinele hrănesc puii de găină — bulgărași vii de aur — gonind pe celelalte orătenii care se

răpăd la malaiul puişorilor. Prin grădini, straturi de tot felul de zarzavaturi, dar mai osebit cartofi. Insemn aici că peste tot pe unde am călcat, am aflat grădinile din jurul caselor, pline de culturi de zarzavat — precum şi tot pământul arat şi sămănat. Dar ceea ce începe de aici încolo să fie o privelişte mai neobişnuită sunt întinsele imaşuri, pe care nesfârşite turme de oi pasc, în preajma „perdelelor" (stânelor de stuf), unde bacii pregătesc laptele — şi unde se aciuază şi haitele de câini, gata să sfâşie pe loc pe cel ce s'ar încumeta să se apropie. Vin în goana mare şi spre tren — şi hămăesc cu atât mai tare, cu cât sunt mai neputincioşi.

In multe locuri, bag seama că grija gospodarului a adus gunoiul la capătul tarlalei, — iar în unele văioage care coboară abrupt spre Dunăre, văd plantaţi cartofi şi fasole. Ba într'un loc, pe-o mică banchetă de pământ, ca pe-o proprietate liliputană, am văzut o grădiniţă cu legume, trei metri pe trei, îngrijită ca o cutioară. Se vor fi jucat copiii de-a grădinăritul? — şi cine fi-va oare fericitul stăpân al recoltei?

Şi nu bag seama când încruntarea cerului s'a dus şi a apărut soarele în toată strălucirea lui. Mă deşteaptă din gânduri oglinda de aur a Dunării, care îmi cuprinde în strălucirea ei întreaga fiinţă. Inchid ochii, neputând suferi străluminozitatea apei, — dar ea mă urmăreşte şi sub pleoape, aproape îndurerându-mi ochiul.

Gâfâind şi stropind cu apă fierbinte, locomotiva părăseşte, oarecum supărată de nu ştiu ce, malul apei şi o ia deadreptul spre miază-noapte. Părăsim malul apei mari — şi ne înfingem în inima Bugeacului. Pe stânga încep a se întinde şesuri fără margini, iar pe dreapta ne întovărăşesc dealuri uşoare. Inspre Bolgrad se construeşte o şosea largă, la care sute de oameni, cu maşinării de tot felul lucrează într'o mare înflorire de muncă. Trecem pe lângă cantoane străjuite de „plopi fără soţ", care foşnesc încet la bătaia slabă a vântului de stepă. Grâul, cam rărut, se tălăzueşte molatec, până îi perzi cu ochii învăluirea-i catifelată. Cât cuprinzi cu ochiul nu vezi aşezare de sat, parcă ar fi linia unei mări ireale, bulbucată deasupra o-

rizontului, care stă ca o încondeere neagră: cerul subliniat cu o trăsătură nesfârşită de cărbune. Pe drumeagurile singuratice sau prin gările rătăcite în plină câmpie (motive de visare văratecă fără sfârşire) revăd căluţul dobrogean, atât de cunoscut şi iubit mie pe vremuri. O rasă admirabilă, în care de sigur, se găseşte mult sânge arab. Eleganţi, subţiri, cu piciorul delicat dar nespus de tare, copita mică şi uşoară, capul vioi, uscat — cu coama şi coada, lungi, fluturând în vânt, — buni alergători, necunoscând nevoia biciului ci numai sfichiul nevăzut al şuerăturii, — cu muşchii fini, tremurând de nervozitate, caii dobrogeni, aflaţi şi pe meleagurile basarabene, sunt de-o rară distincţie — şi, totodată, foarte vrednici la treabă. Şi iar, pe întinsele iemaşuri văd târle de oi, dinspre care, în înserarea dămoală care începe să se lase, ies fumuri în şuviţe liniştite, pierzându-se în văzduh. Şi curând, ochiurile de argint ale ghiolurilor întinse încep a ne ţine tovărăşie. Ce farmec nezis se desprinde de pe faţa apei lacurilor, îndemnător la gânduri de ducă — şi la visare nevinovată! O, Doamne, ce ţară frumoasă avem — şi cât de felurită, — la nesfârşit — este aceastâ frumuseţă!

Oprim într'o haltă din plină câmpie, ca să facem cruce cu un tren care vine din partea cealaltă. In jurul gării, aproape de treptele vagoanelor noastre, se întinde o iarbă atâta de mătăsoasă, iar soarele este atâta de dogoritor, în cât călătorii — cei mai mulţi ostaşi — tăbară din tren — şi se tolănesc pe iarba răcoroasă, care-i cuprinde, ascunzându-i aproape cu totul.

Unul din ei strigă jovial: „Companie... la odihnă!... Pe loc... repaos!..." — la care, ceilalţi, în chiote, încep a se tăvăli pe covorul moale — şi a da răspunsuri de glumă. Aşa i-am cunoscut de când ştiu, din draga mea tinereţă — şi nici o vitregie a vremei nu i-a putut schimba. De asemenea, dealungul drumului, am auzit mereu bâzâind vioara, unealta nedespărţită a ostaşului nostru aflat în război. Ici-colo şi fluerul, şi peste tot cântarea aceea tărăgănată şi melancolică, eterna melopee a sufletului popular, ca o răsfrângere a milenarelor valuri şi tălăzuiri.

Ogoare întinse de rapiţă ne însoţesc dealungul drumului. Re-

coltă bună — şi specială regiunei. I-se mai zice şi hardal. Pe lângă tren, dealungul a zeci de chilometri, flori de gura leului, cicoare — şi cimbru ne ţin, de asemenea, nedespărţită tovărăşie. Dar mai ales violetul de cerneală al florii de cimbru.

Iată, în cele din urmă, întâlnim şi o moară de vânt, cea dintâi, ca un „bună ziua" al locului. Aripile ei se învârt încet, dar de la depărtarea unde ne aflăm, nu-i auzim scrâşnetul mădularelor uscate. Ci numai, mă gândesc, fără voie la moara lui Alphonse Daudet din Provenţa lui dragă, cântată atâta de duios în ale sale „Scrisori din moara mea".

Intr'o gară, un ţăran vinde mănunchiuri de ridichi colosale, cu patru lei unul. Ostaşii năpădesc asupra lui şi-l despovorează de marfă, cât ai clipi.

Plecăm din nou. E cald, dar boarea stepei ne mângâie fruntile şi ne dă spor de visare sufletului. Câteva sate albesc în zare. Piatră şi salcâmi. Din mijloc se ridică, greoaie şi dominătoare, cupola bisericii, cea pe care voit-au sălbatecii s'o dărâme... Drumeaguri tăinuite se strecoară iarăşi prin stejărişurile şi prin salcâmişurile din preajmă, aducând mereu aminte de „moldovia" locului, de acel farmec anumit al pământului moldovan, al lui şi numai al lui. Şi nu cred că mă înşel, dar aud din nou glasul picurat şi sfredelitor de suflet, al privighitorii. în înserarea care, pe nesimţite, cuprinde înconjurimile, — şi toate se înfundă într'un patriarhalism senin şi vast.

Trecem foarte aproape pe lângă o gospodărie. Casa nu prea mare, curată — şi chemătoare, — curtea bine îngrijită, având iarbă pe sub copacii umbroşi, — mai încolo poeţile vitelor, în spate grădina de zarzavat, — iar pe prispă, gospodarul privindu-şi cu mulţumire cuprinsul gospodăriei lui — şi cugetând, de sigur, că „oricum ar fi, oricare ar fi nevoile şi necazurile, încercările şi tălăzuirile, bine este omului la casa şi la gospodăria sa, — şi bine este a fi lăsat în treaba lui..."

Şi atunci privind această gospodărie tihnită şi curată, cu stăpânul ei stând pe prispă şi iubind-o din ochi, mă gândeam, ca într'o fulgerare: „Ce voesc să facă nebunii de la Răsărit din toate acestea? Ce cruntă nebunie le înfierbântă mintea — şi de ce scelerata lor mână se duce să distrugă ce e cuminte, frumos şi firesc?" Sufletul mi se umple de-o mâhnire amară — şi parcă-mi vine să plâng pe sărmana inimă omenească, văduvită de lumina iubirii lui Dumnezeu.

Dar mă deşteaptă din gânduri hurducatul trenului care coboară repede o pantă, cotind largă, — şi parcă, speriat, cătându-şi drumul printre ogoarele, care se întind largi, de-o parte şi de alta — covoare imense de verde cu diferite nuanţe. Şi iarăşi târle — şi câini care aleargă, în sforţări zadarnice, după tren.

Aflu prieteni în vagonul în care ne-am schimbat la Romăneşti, de unde vom lua-o degrabă spre sud, cătră Cetatea-Albă. Este părintele H. care merge acasă, în Cetatea Albă — şi care-i bucuros de întâlnire, — ca şi mine, de altfel, care, până aici călătorisem aproape singur.

Imi spune despre stările din partea locului. Sf. sa are un duh de linişte — e sigur de isbânda noastră şi chiar peste câteva zile pleacă în Transnistria, pentru trei luni, făcând parte dintr'o a doua serie de preoţi care purced să facă misionarism la cei care, vreme de un sfert de veac, fuseseră văduviţi de Domnul Hristos. Tot părintele îmi vorbeşte despre duhul populaţiei minoritare din partea locului, şi mai osebit de cei din Cetatea-Albă, încredinţându-mă că jumătate din ei sunt loiali, din bucurie că au scăpat de nebunii bolşevici, iar cealaltă jumătate sunt loiali din prudenţă.

Tot sfinţia sa mă lămureşte că mai fiecare sat îşi are *uleiniţa* sa (adică un fel de mic teasc de făcut ulei) — şi de aceea se explică întinderile mari de rapiţă întâlnite în cale, — rapiţă, căreia i-se mai zice *hardal*, cum am mai arătat, sau muştar.

In acest timp trecem pe lângă un sat pustiu — cea dintâi privelişte a unui sat în care au locuit Nemţii plecaţi acum doi ani în patrie. Vom mai întâlni în drumul nostru asemenea sate — şi impresia va fi aceiaşi, de pustiu şi de dezolare. O impresie ciudată, — un sat mort. Inţelegi atunci mai bine duhul lucrurilor. Au şi ele un duh de viaţă, — şi o înfăţişare de moarte, când acest duh s'a stins, cu cel din urmă vieţuitor plecat din

ele. Iar melancolia sporeşte cu cât mai frumoasă şi mai tăcută e imensitatea din jur — şi cu cât soarele apune într'o mai mare splendoare de sânge. Aceste sate nemţeşti au avut proprietăţi întinse, care acum, revenind în patrimoniul Statului, au fost masate şi apoi, fie date cu arendă, fie folosite ca imaşuri. Reîntâlnim, aşadar, turmele de oi cu tot ceea ce le caracterizează, târle, fum, câini, ciobani.

Iar de jur împrejur, stepa... Ce farmec fără nume, ce simţiri nedeslușite invadează sufletul, umplându-l de mireasma amăruie a tuturor melancoliilor.

Din gara fostului sat nemţesc Paris se urcă un domn maior cu soţia şi cu copiliţa sa. Sunt veniţi acolo din Capitală, maiorul având de făcut lucrări de măsurătoare în partea locului. Ne povestesc despre colonia de polonezi care a fost aşezată în satul golit de nemţi, — şi despre felul în care şi-au aşezat şi ei gospodăria.

Convorbirea alunecă spre marele întrebări ale vieţii şi ale morţii — stepă, nemţi plecaţi, polonezi colonizaţi, răsboi — noua aşezare a lumei, — Dumnezeu... Fireşte, toate se sfârşesc cu ceea ce-au început: Dumnezeu. Aşa de firesc este primit ciclul -- şi cuvântul care le domină şi le îndrumează pe toate!

Şi-mi spune maiorul:

— „Imi dau şi eu osteneala să ajung la Dumnezeu — şi nu pot... Adică, mai bine zis, îmi dau seama de toate, dar nu ştiu ce mă opreşte să accept acest adevăr, care, văd, e mai presus de toate..."

Cuget: „Da, ştiu această trudă a omului, care nu poate scăpa de sine însuşi — şi-aşa, nu poate ajunge la Dumnezeu..." — şi răspund maiorului:

— „Iartă-mă, te rog, dar voi spune că numai trufia este aceea care împiedică pe om a se apropia de Dumnezeu... Priveşte, domnule maior!" — şi-i arătai nesfârşirea în jur.

Apoi continuai:

— „Ce mai înseamnează biata noastră fiinţă faţă de imensitatea admirabilă de peste tot?! Dar răsboiul, — dar neamul, — dar trecutul, — dar viitorul?!... Şi totuşi, cât de mari putem fi, dacă ne recunoaştem micimea..."

Maiorul mă asculta în tăcere, iar nevasta sa dădea din cap în semn de aprobare.

Mai spusei necunoscutului meu prieten:

— „Recunoaşterea păcatului — iată măreţia sufletului omenesc... Aşadar: spovedania, — numai decât spovedania, cu frângere de suflet, cu spălare de suflet, cu înălţare de suflet..."

Şi trenul ne apropia de Cetatea Albă, în noaptea care se arătase aproape deplin, — iar stepa ne cuprindea de peste tot, ca o fiinţă imensă, — vastă cât lumea toată.

In gara Cetatea-Albă mă aşteptau braţe de prieteni care mă luară în înlănţuirea lor, — şi ochi senini care mă cuprinseră în zâmbetul lor învăluitor.

Sunt primit cu dragoste în casa unui harnic şi inimos învăţător. Moldovan de prin părţile Iaşului, venit aici de îndată după alipire, la 1918 — căsătorit cu o învăţătoare localnică, româncă după tată, rusoaică după mamă, dar românizată desăvârşit — amândoi refugiaţi în vremea anului de jale basarabeană.

Şi-au găsit casa, la reîntoarcere, goală de lucruri, murdară de necrezut, cu început de ruinare, cu toate că în ea stătuse o căpetenie bolşevică.

Gazda, d-na B. — suflet blajin de moldovean şi minte înţelegătoare, se împrieteneşte degrabă cu musafirul, necunoscut ei până atunci -- şi povestirile încep de îndată, după ce se sfârşeşte masa.

— „Bolşevicii, domnule, aveau cultul murdăriei şi al josniciei sufleteşti. Tot ce era frumuseţă şi cuviinţă, era *suspect*. Dacă suflai nasul în batistă, erai suspect. Dacă purtai guler la gât, erai suspect. Dacă puneai o floare la butonieră, erai suspect. Dacă ziceai *merci* chelnerului, erai suspect... Dacă mergeai încet pe stradă, erai suspect...".

— „Cum aşa?" întrerup pe gazdă.

— „Foarte bine... Ei, fie că aveau vreo treabă, fie că nu aveau, mergeau repede ca să dea impresia că toate merg strună, — iar cel care mergea încet, însemna că e dus pe gânduri, iar dacă-i dus pe gânduri însemna că nu-i place bolşevismul, că comploteazâ... Aşadar, era foarte suspect. Şi ca să nu mai fie suspect, mergea omul repede-repede, cu toate că nimic nu-l grăbea..."

După o uşoară pauză, doamna gazdă urmă:

— „Iar suspect însemna, după puţină vreme, deportarea, iar deportarea însemna, înţelegeţi dvs... Trebuia numai decât să fii brută, să fii fără sentimente, să fii murdar, să scuipi pe pereţi, să intri cu ciobotele pline de noroi şi să le ridici pe scaune, pe mese — să nu iubeşti, să nu ştii ce-i aceea artă, gingăşie, delicateţă, dragoste... Nimic-nimic..."

Şi amintirile gazdei se deşiră una câte una:

— „Eu, domnule, am învăţat şcoală la Odesa. O, vremea minunată a tinereţii, a florilor, a cetirii cărţilor alese, a muzicei, a plimbărilor, a visărilor toate, a nobleţei vieţii, — viaţă plină de preocupări estetice, de gânduri altruiste, de elanuri nestăpânite... Dar cântările din adunările noastre, dar ceasurile de lectură laolaltă cu toţii, dar, vai, toate-toate acestea!... Ce s'au făcut? Unde s'au dus? Unde mai e Rusia de odinioară? Unde mai e nobleţa vieţii ei?... Unde mai e frumuseţa?"

Oprindu-se puţin, doamna reluă:

— „Vă cer iertare... — dar iată, vă mărturisesc, mai cerc să cetesc ceva din Turghienef, din Tolstoi, din Dostoewschi — şi nu pot, mi-e silă, — mi-e silă când mă gândesc ce murdărie s'a pogorit asupra Rusiei, ce întunerec de moarte a cuprins tot ceea ce era frumos înainte... Nu-nu, niciodată nu se va mai aşeza frumuseţa peste locurile acelea... Niciodată..."

— „Doamnă — luai cuvânt — de sigur, cumplită a fost năruirea urâţeniei asupra frumuseţii, dar toate acestea au un rost mare, nespus de mare..."

Neştiind ce voesc să zic, doamna dădu mirare spre vorbele mele. O încredinţai:

— „Da, da, doamnă... Toate acestea, în ticăloasa lor stare scelerată, ne arată deplin şi fără replică, ce înseamnează o viaţă fără Dumnezeu... Şi cei mai împietriţi, şi cei mai neîncrezători, în faţa acestor teribile înfăţişări se vor convinge, dacă sunt de bună credinţă, că o viaţă fără de Dumnezeu nu poate duce, cu niciun chip, la altăceva decât la aceasta — iar răspunsul la întrebarea matale, nu poate fi decât unul: frumuseţa nu se va putea întoarce decât numai şi numai odată cu Dumnezeu..."

Pe urmă, povestirile se înlănţuiră, firesc, una după alta.

Iată, un ofiţer român ajunse în Transnistria la o casă ţărănească umilă şi săracă. In bătătură — nimic, pământ gol fără fir de iarbă, — în casă — nimic: pustiu rânced şi tăcere mucedă. Din toţi ai casei mai rămăsese numai o bătrână, moldovancă, — veştejită şi aproape idioată. Ofiţerul privi împrejur — şi nu găsi nimic pe ce să pună privirea, cu plăcere. Privelişte nemai întâlnită de el până aici. Tot *omenescul* fusese alungat — şi, mai mult ca să spună ceva, zise către femeie:

— „Unde sunt ai dumitale?"

Femeia, neridicând privirea spre el — şi dând din cap, îi răspunse:

— „De mult nu mai ştiu de feciorii mei... I-a luat şi i-a dus... Bărbat n'am..."

Ofiţerul, uluit de răspuns — şi parcă nemai ştiind ce să zică, întrebă, aşa, într'o doară:

— „Şi cum, femeie, pe aici, prin ograda asta, nici măcar un fir de iarbă, — măcar o floare?"

La acest cuvânt, bătrâna tresări, ca la adierea înduioşată a unei amintiri — şi zise:

— „Floare? Floare, zici?" — şi dădu din cap.

Apoi cu glas rupt din adâncul năcăjit al sufletului, ea urmă:

— „De douăzeci şi cinci de ani n'am mai văzut o floare, — de douăzeci şi cinci de ani n'am mai mirosit o floare... Hm!... Floare zici?... Nu mai ştiu ce este aceea..."

Şi ofiţerului i s'a părut că femeia aceea, stoarsă de orice vlagă omenească, plânge totuşi, la aducerea aminte a florilor, pe care de douăzeci şi cinci de ani nu le mai avusese, nu le mai mirosise.

Dar şi gazda avea lacrimi pe obraz, povestind această întâmplare — şi pare-mi-se că şi musafirul...

Şi mai povesteşte gazda de o întâmplare de alt fel, aşa:

— „Şi totuşi, drept este ce-aţi spus, — cuvintele acelea date mie ca răspuns la întrebarea mea... Iată, plecând de aici cu bărbatul meu în refugiu, am lăsat pe mama şi pe alte rude aici, în furtună... Mai de mult, o rudă de-a noastră, s'a măritat cu un rus, care a ajuns apoi ofiţer bolşevic. Şi când bolşevicii au ocupat Cetatea-Albă, s'a întâmplat ca acel ofiţer să vie tocmai aici, dimpreună cu nevasta-sa şi cu un copilaş abia născut... El, ofiţerul, era, fireşte, crescut fără Dumnezeu — tăgăduind toate cele sfinte. Ea, influenţată de el, urmă aceiaşi cale. Aşa că nu şi-au botezat copilul. Dacă cineva spunea femeiei de ce nu-şi botează copilul, ea îi răspundea: „Asta, fleac!" — şi îşi căuta de... catehismul bolşevic al soţului ei. Dar se întâmplă că li se îmbolnăveşte copilaşul — şi atunci, bolşevici ei bolşevici, dar mamă şi tată... Se vede treaba că le mai rămăsese simţire de părinţi în sufletele lor... Au chemat doctori peste doctori, — au cheltuit paralele toate câte le aveau — dar copilul nu numai că nu se îndrepta, ci murea văzând cu ochii, — până ce cel din urmă doctor le şi spuse: „Nu mai este nimic de făcut — copilul moare!" Mama începu atunci să se jelească — şi să ceară ajutor, în dreapta şi 'n stânga. O bătrână din familie îi şopti cu teamere: „Botează copilul, Vera — şi are să scape!" Vera a deschis ochii mari — şi, deodată, a tăcut. Pe urmă a zis:

— „Eu îl botez — dar nu ştiu dacă are să vrea Boris..."

Boris era bărbatul ei. Şi a mers la Boris — şi i-a spus, iar Boris i-a răspuns:

— „Eu nu cred în asta, — dar dacă tu crezi, botează-l..."

Şi atunci, mama Vera a mers la părintele E. P. din Cetatea Albă şi — pe sub ascuns — i-a cerut să-i boteze copilul. Şi părintele — în taină — a botezat copilul. Şi copilul, de-a doua zi s'a făcut bine. Şi Vera a crezut. Boris n'a crezut — dar a rămas foarte atins în suflet. Eu socotesc însă că şi Boris a crezut, dar îi era teamă să spună pe faţă, ca să nu fie pedepsit pentru o... ticăloşie ca aceasta. Căci, să vedeţi, după câteva luni, ofiţerul a trebuit să plece din Cetatea-Albă în altă parte, cine ştie unde

— şi înainte de a pleca, a mers la părintele E. P. — tot în taină — şi acolo, a luat mâna părintelui şi i-a sărutat-o cu lacrimi — şi i-a spus:

— „Părinte, oriunde mă voi duce, n'am să uit niciodată binele pe care mi l-ai făcut... Iţi mulţumesc..." — şi părintele i-a dat o cruciuliţă — şi i-a spus:

— „Nu ţi-am făcut eu binele, ci crucea lui Hristos... Ia-o cu tine — şi mergi în pace!..."

Doamna tăcu...

Luai atunci cuvânt, zicând:

— „Da, doamnă, aşa este... Dumnezeu este bun şi milostiv — şi El trece păcatele noastre cu vederea — şi iartă... Da, da, numai El va putea să aducă din nou cumpătul cel bun între duh şi trup, — împăcarea în suflete, — frumuseţa pierită, şi omenia pângărită..."

Şi mai înainte de a merge să-mi plec capul spre odihnă, gazda ne mai povesti şi alte lucruri înduioşătoare, părând a fi basme ieşite dintr'o bogată închipuire, dar care erau grele realităţi trăite.

Ea ne povesteşte de felul în care bolşevicii făceau... deportările, adică...

Zicea aşa:

— „Fără să-ţi dea niciun temei, fără să-ţi dea vreme să iai ceva cu tine, te lua, — şi te aşeza într'un vagon pe care-l închideau. Acolo, mai erau şi alţi... deportaţi. A doua zi nu mai avea să ştie nimeni de tine — nici unde eşti, nici dacă mai trăeşti — nimic. De cele mai multe ori, ba chiar totdeauna, despărţeau pe bărbat de nevastă. Pe el îl trimeteau într'o parte, — pe ea, în altă parte, — fără ca unul să mai ştie de celălalt. Uneori, luau şi copiii de la mame — şi-i trimeteau cine ştie unde. Câini!... Câini turbaţi... Casa acelora rămânea fără stăpân, — lucrurile din ea se răvăşeau în toate părţile, — pustietate şi jale... Ce-a fost pe aici în preziua intrării Românilor în război!... Pe câţi n'au luat, în miez de noapte, desbrăcaţi şi împrăştiaţi de-ai lor... Nici azi nu se mai ştie nimic de ei!..."

Povestea gazdei se mai prelungeşte în noapte, făcând să-mi treacă prin faţa sufletului meu ostenit, icoane de groază

şi de nemernicie, cufundându-se toate într'o nesfârşire plumburie, în care abia de mai sclipesc din loc în loc, înduioşări şi milă.

Plecând capul pe pernă în cea dintâi noapte a păşirii mele în Basarabia desrobită, mă rugai lui Dumnezeu să aibă în sfânta Sa grijă pe fraţii noştri împrăştiaţi prin pustietăţile sălbătăciei bolşevice, iar sufletele celor morţi să le aşeze în corturile drepţilor.

A doua zi mă treziră din somn clopotele bisericilor... O, — aud din nou dragile clopote ale bisericilor basarabene... Au trecut doi ani de zile de când n'am mai auzit cântarea lor, cea atât de scumpă mie, — cântare care are apele ei anumite, şi cu care nu se aseamănă cântarea clopotelor din altă parte. Un sunet grav, rar, plin, umflat şi nespus de repede-mergător la inimă, o plăcută mângâiere catifelată — şi alte sunete subţiri, cariionate, ca o dantelă sonoră, de deosebite tonuri, care înţeapă uşor inima, desfătând-o nespus de plăcut. Amestecate — cel grav singur — cu cele subţiri, mai multe — dau o armonie bisericească, atât de chemătoare — şi atât de proprie în a te înălţa din rostul lucrurilor obişnuite, în cât repede îţi părăseşti duhul în apa cântării lor, într'o îngăduită reverie religioasă. Inţeleg acum mai mult şi mai limpede ca altădată, toată frumuseţa cântării clopotelor soboarelor basarabene... De când doream să o aud din nou — şi iată, bunul Dumnezeu mi-a dat această învrednicire.

Mă îmbrac, aşadar — şi degrabă la biserică!...

Văd oraşul ziua. E simplu şi patriarhal, asemănându-se şi cu unele oraşe din Moldova, dar având şi înfăţişare basarabeană, cu case mici, mai toate fără etaj, cu străzi destul de largi, copaci puţini — destule prăvălii arse, în centru. Sunt, de altfel, singurele stricăciuni mai mari aduse de şuvoiul retragerii bolşevice. In totul, un oraş fără vreo personalitate deosebită, afară doar de Liman şi de Cetate, pe care le vom cerceta după amiază.

Catedrala, — mare, ca mai toate bisericile din partea aceasta de ţară. Puţintel deteriorată de cutremur — şi cu pictura neterminată. Are trei altare — iar pictura este de un stil amestecat, un bizantin cam stufos, cu culori mai mult sumbre. Este făcută de cunoscutul pictor Piscariov. Norod destul — dar intelectualii sunt puţini. Slujeşte preotul S., despre care mi se spune că tot timpul cât au stătut bolşevicii el şi-a dus şi viaţa şi slujba bisericească în aşa fel, ca şi cum n'ar fi fost bolşevicii. I-a înfruntat, purtând cu necontenire crucea atârnată la gât, — acea cruce, caracteristic basarabeană de argint mat, cu lanţ, tot de argint, dus pe după gât — şi atârnând puţin şi pe spate. El şi-a spus sieşi — şi a spus şi celorlalţi: „N'au decât să vie să mă oprească — şi să-mi smulgă crucea! Au să mă ia — şi au să mă ducă... Ei şi? Au să mă ducă — şi am să mor... Ei şi?..." Şi au fost unii care l-au insultat, alţii au scuipat asupra lui, — unii au dat cu pietre în el, — dar părintele S., cu barba sa albă şi cu crucea pe piept, i-a înfruntat biruindu-i. N'au îndrăznit să pună mâna pe el — şi el şi-a căutat de treabă, cu biserica, şi cu crucea pe piept.

I-l privesc acum şi eu — şi-i văd faţa senină, aproape fără zâmbet — şi-i aud glasul slujind sfânta liturghie, gândindu-mă la acel an de zile al pătimirii lui pentru crucea lui Hristos.

Azi e evanghelia chemării apostolilor: „Veniţi după Mine şi vă voi face pe voi pescari de oameni!..."

Şi ţin şi eu, după slujbă, cel dintâi cuvânt de propovăduire într'o sfântă biserică din pământul basarabean desrobit. E, pentru mine, o mare învrednicire. Arăt ce mare frumuseţă este pentru om să fie tovarăş la isprava mântuirii, alături de chiar Dumnezeu, — căci aceasta înseamnează să fie cineva pescuitor de oameni. Şi iată, ceasul vine şi a şi venit, când fiecare dintre noi se cade să întindem mrejele dragostei Domnului Hristos şi să prindem cu ele pe fraţii noştri care stau pierduţi în marea de păcate sau în pustietăţile necredinţei — şi să-i aducem la picioarele Domnului, în sfânta Sa casă. In vremea aceasta, de după „urâciunea pustiirii" adusă de

cei fără Dumnezeu, se cade să ne întoarcem cu putere la credință, aducând și pe alții la crucea și la biserica Domnului Hristos.

De la biserică, purcedem la localul Căminului cultural orășenesc, unde urmează să-mi țin vorbirea: *„De ce am trecut Nistrul?"* Lume multă doritoare să audă cuvânt de musafir străin — și de sigur, și să-și caute și razime noui în fireasca clătinare a zilelor de acum. In toate aceste prilejuri, simt o mare întrebare neliniștitoare ridicându-mi-se în suflet: „Oare, voi putea eu să aduc acestor suflete care îmi stau în față, măcar un bob de lămurire sau măcar un plus de întărire?" Adesea, înainte de a începe să vorbesc, am ca o sfârșeală sufletească, de temere și de îndoială, dar pe urmă, uitând de toate, mă dăruiesc deplin.

Acest subiect de vorbire, pe care, apoi l-am purtat prin toate orașele basarabene prin care am trecut (cu ușoare modificări, după unele aspecte anumite locale), își are câteva temeiuri, care purced toate din lucruri trăite, — vorbirea căpătând astfel, mai mult, înfățișarea unei mărturisiri de credință. Azi, când încă mai sunt de acei cari, fie de bună credință, fie nu, se mai întreabă de ce am trecut Nistrul, — se cade să li se dea răspuns cuvenit, cu atât mai mult, cu cât în jurul acestui subiect se pot desvolta încă alte multe chestiuni în legătură cu el.

Temeiurile vorbirii mele sunt:

1. — Dincolo de Nistru sunt Români care trebuesc ocrotiți și păstrați. Peste un milion de frați. Avem argumente chiar de la Ruși: republica moldovenească, la care ei, în 1940, au anexat și Basarabia răpită, — avem apoi și statisticele lor.

2. — Frăția de arme cu Germanii, făcută cu loialitatea care ne deosebește, și care cere ca să mergem până la sfârșit cu ei. „Datoria" — cuvântul cel mare al întregului nostru răsboi, ne cere să fim așa cum totdeauna a fost Românul când a făcut o tovărășie de arme.

3. — Răsboiul acesta este și un răsboi al Crucii, al Bisericii. Prin noi, Dumnezeu pedepsește pe cei care au încercat a-L călca în picioare.

4. — Dușmanul nostru de moarte a fost și este Moscovitul — și până el nu va fi fost pus jos, nu se cade să lăsăm armele din mâini. „Balaurul trebue doborît, ca să nu se ridice să ne înghită" — așa cum scrie o țărancă de prin Teleorman soțului ei, pe front.

5. — Neamul nostru, fără cetatea Ardealului și fără Marea (cât mai multă) este sortit robiei și pieirei. De aceea, se cuvine să luptăm pentru cât mai mult țărm de Mare, care să ne acopere stăpânirea gurilor Dunării — și prin aceasta, să ne apărăm însăși ființa noastră națională.

6. — Trecând Nistrul, vom avea dreptul de a ne cere, la potrivită vreme, dreptatea noastră întreagă.

7. — In Apus ajungem prin Răsărit.

8. — Apărăm și noi civilizația europeană, din care înșiși facem parte.

Și mai ales, aici, la Cetatea Albă, aceste temeiuri își vădesc temeinicia și rostul — aici unde acum patru sute și mai bine de ani a luptat Ștefan, ca să nu piardă pintenul acesta în coasta Limanului. Ce voia el prin stăpânirea acestei cetăți? De ce truda lui de a n'o pierde? Și de ce, apoi, necazul și tulburarea lui de a o fi pierdut? Oare, numai pentru simplul gust de a avea o cetate la Liman — sau fiindcă își dădea seama că având-o, își simțea moșia mai apărată și mai asigurată? Dar azi? Azi când se pun temelii noui lumii, — când suntem chemați să ne arătăm și noi vrednicia, ce puteam face mai bun altăceva de cât să facem așa cum, cu minte bună dată de Dumnezeu, am făcut, intrând cu încredere în inima Balaurului, la Harcov, în Crimeia, la Kerci, la Sevastopol? Să nu fi voit Germanii să ne ia cu ei — și ar fi trebuit să mergem cu de-a sila — și să nu scăpăm ceasul cel mare al Neamului. Dar n'a fost nevoie de așa ceva, căci, în ceasul acesta, neamul a înțeles — și a făptuit așa cum era porunca din veacuri.

La fiecare popas al vorbirii, ascultătorii, în ropote de a-

plauze, își aduceau totala lor adesiune, nu atât mie, nevrednicului, — cât adevărului care se desprindea din cele grăite de mine. Simțeam din căldura care venea dinspre ascultători spre mine, că, la adică, atunci când s'ar pune întrebările cele din urmă asupra marilor probleme naționale, n'ar fi nimeni care să se împotrivească poruncii milenare venite din cuprinsul istoric al neamului.

După amiază, însoțit de bunul meu călăuz și prieten, învățătorul B., minte înțelegătoare și suflet ales de român — merg să cercetez măreața cetate, care străjuie de veacuri la malul Limanului.

Privesc — și parcă nu-mi pot crede ochilor. E atâta măreție puternică — și atâta putere măreață în aceste ziduri, încât cu greu îți poți stăpâni sufletul împotriva unei emoții care vine, pe aripele vremii, din depărtări abia pricepute de gând. Nu-ți vine să crezi că pe aici a hălăduit atâta omenire, — că pe aici au călcat pedestrașii și călăreții voevozilor moldoveni, — că pe aici a fost o viață de-o nestăpânită învălurare.

Mai mult ți-se pare că totul nu e de cât alcătuire de vis, — un vis de piatră. Cine a ridicat aceste blocuri imense și le-a pus unul peste altul? Cine a fost arhitectul măestru, care, cu compasul și cu busola în mână, a condus armiile întregi de meșteșgari și de lucrători întru ridicarea acestui măreț bastion, care, de sigur, poate sta alături, în cinste, de oricare alte cetăți străvechi din lumea întreagă.

Privim șanțurile adânci, zidurile, intrările. Pătrundem pe sub porți cu grele grinzi de arin, — intrăm în beciuri cu bolți măestrite minunat, — ieșim din nou la lumină, ne suim pe metereze, cutremurați de amețeala înălțimii, — privim prin aceleași creneluri prin care de sigur au ochit ostașii lui Ștefan, — o clipă parcă ne strămutăm chiar în vremea aceea și ni se pare ciudat că nu vedem pe Oană și pe Gherman, căpitanii cetății, viind în zumzet de zale și de pinteni, să ne dea, cu glas de tunet, porunci — sau să râdă sgomotos spre noi

prin stufărișul cânepiu al lungilor lor mustăți. E acelaș Liman, — sunt aceleași pietre de atunci, — cerul însuși tot așa trebue să fi stat, cupolă de azur, deasupra cetății și-a svoanelor ei, — ci numai oamenii și stările nu mai sunt aceleași... „Câte s'au schimbat de atunci"... — parcă aud depărtatul vers, venind spre mine dinspre întinsul apelor gălbui ale Limanului ușor învălurat.

— „Iată — zice tovarășul meu — acolo e Ovidiopol — iar colo sunt locurile vitejiei și jertfei noastre de acum: „Dalnic, Kujalnic, Vigoda..." Un fier roș îmi pătrunde în suflet — și, dintr'odată, isvorîte din adâncul iubirii de frate, lacrimile mi se preling pe obraz... Da, da, — nume legate deapururi de jertfa românească... Mă descopăr, lăcrămez — și de la depărtare, peste apa Limanului, trimit umilul meu salut copiilor noștri căzuți acolo... Da: tu, Virgile, — tu, Paule, — tu, Sandule, — tu, George, — voi, voi toți, cunoscuți sau necunoscuți mie, primiți smerită închinare — și iertare pentru tot ceea ce am greșit, în vremea când voi cădeați, unul câte unul, acolo pe pământurile îndepărtate."

Cetatea — cea de piatră albă privește, în încremenirea ei de veacuri, peste Liman, spre locurile în care a curs sânge românesc, — întru a ei stăpânire pentru întreaga durată a neamului nostru, în viitor.

Mă plimb în tăcere prin imensa cetate — și-mi cercetez sufletul, întrebându-mă dacă mi-am făcut și eu datoria în ceasurile acestea mari.

Când ieșim din cetate — și privim spre oraș, toate mi se par mici, șterse, fără nici un glas... Cetatea rămâne sumbră și sură în încremenirea ei seculară, înfruntând vremea și vânturile.

Mergem să vizităm muzeul orașului, făcut în anii de stăpânire românească de după celălalt răsboi, de osârdia plină de pricepere a unui profesor local, ajuns la Universitate —

lucrare și grijă continuate apoi de un ucenic al său, tot profesor, băștinaș al Cetății-Albe.

Muzeul cuprinde mai multe săli, cu diferite și interesante piese, culese mai toate din preajma cetății, și vădind vechimea unei civilizații autohtone. Sunt pietre, cioburi, arme, (au fost și monede destule, dar pe acestea le-au luat cu sine bolșevicii, când au șters-o din aceste locuri) — apoi paseri împăiate, fluturi, etc...

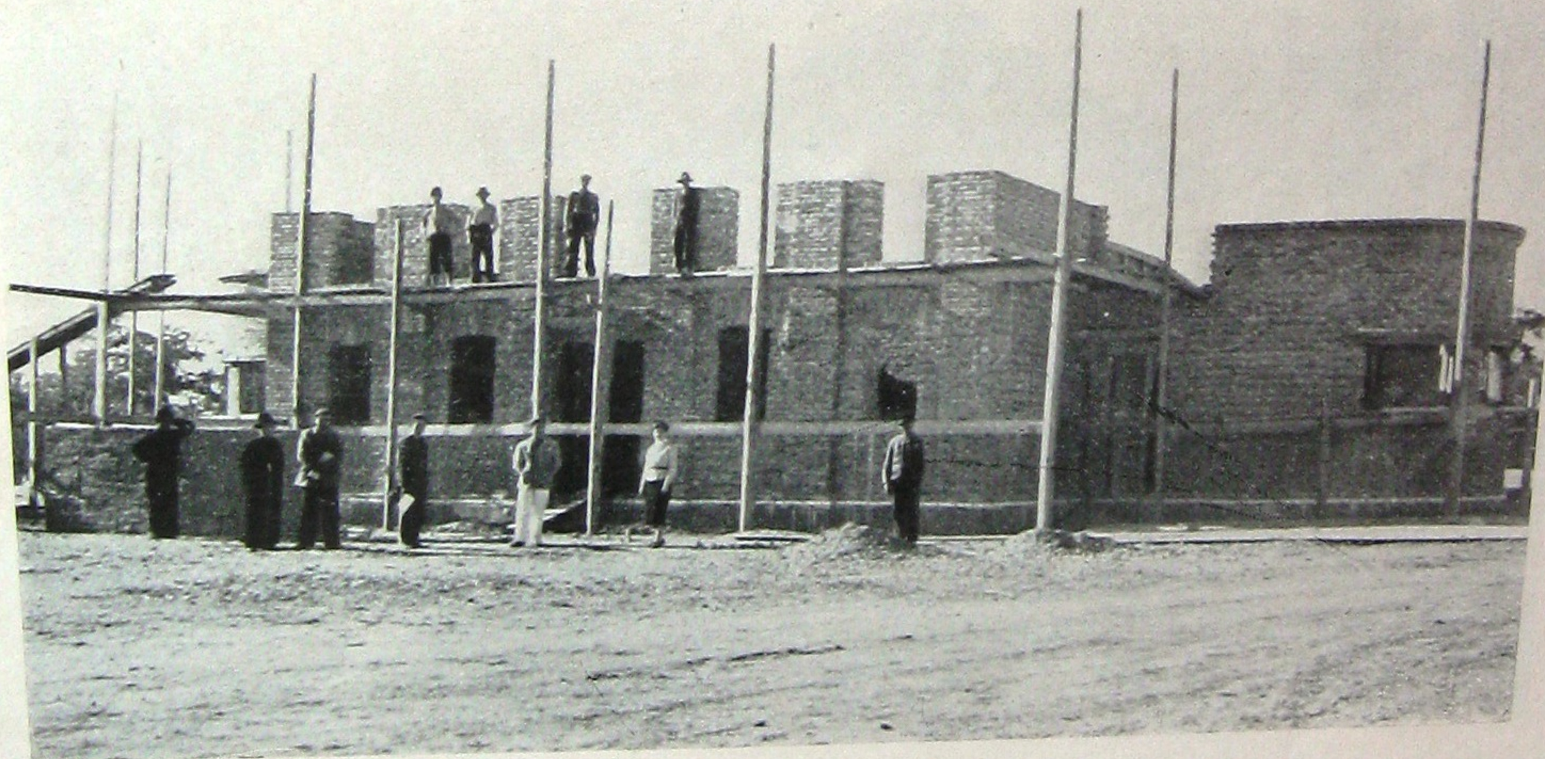
Bolșevicii au păstrat muzeul, dar au căutat să-i dea un... senz darvinian, așezând unele piese în așa fel ca, oarecum să reiasă, că omul se trage din maimuță, schimbând, firește, și etichetarea pieselor. Cu toate că sunt pe deplin încredințat că omul nu se trage din maimuță, dar iată, în ce privește pe bolșevici aș înclina să cred că, pentru ei, teoria darviniană e adevărată, judecând după toate câte au făcut de un sfert de veac. Și cu toate acestea simt că nedreptățesc pe bietele maimuțe inofensive comparându-le cu bolșevicii.

Trecem apoi printr'o patriarhală grădină publică, întemeiată de stăpânirea noastră în răstimpul dintre cele două răsboaie. Un aer de pace și de potolire ține tovărășie grădinei, în care la un ceas ca acela, de Duminecă după-amiază, se plimbă tinerii râzând nepăsători — și stau pe bănci cei mai vrâstnici, tăcând.

Mergem să cercetăm biserica, zisă grecească, cu hramul Sf. Ion cel nou de la Suceava. E pe malul Limanului, într'un loc de un pitoresc calm și mângâietor, având o largă deschidere spre apa cu lățime de mare. Aici, în Cetatea-Albă a mucenicit Sf. Ioan, ale cărui moaște apoi au fost duse, cu mare alai bisericesc, la Suceava, unde odihnesc și azi. In anul 1884, prin stăruința unui harnic și inimos preot zis Ioan Enachevici, protopop fiind al Cetății-Albe, a fost adusă de la Suceava aici în biserica hramului său, o părticică din sfintele lui moaște, care se găsește acum într'o prea frumoasă raclă de chiparos... Am plecat și eu fruntea pe marginea rece și lucioasă a raclei — și m'am rugat de iertare pentru păcatele mele — și de

Troiță

Cămin cultural în construcție

Inaugurare de baie populară

Gospodărie țărănească

isbândă pentru neamul nostru. Apoi ne-am corobît, pe câteva trepte, spre malul apei, în micul cimitir al bisericii. Un adevărat cimitir marin, în pantă, privind cu lespezile și crucile lui spre întinderea cenușie a apelor Limanului. Un loc de reculegere, de-o înduioșătoare simplitate, în care am aflat și mormântul unui fost judecător, mult iubit de toată regiunea, Gh. Gherasim, căruia i-se păstrează o bună amintire pe temeiul simțului lui de dreptate și de omenie care i-a ținut tovărășie in toate zilele vieții lui.

Trecând spre casă, înserarea gonindu-ne din urmă, intrăm la „Telefoane". Vreau să vorbesc cu ai mei, de care, pe negândite, mă simt nespus de dornic. Și cuget: „Oare, voi putea să grăesc?" — și mai mult mă îndoiam de cât credeam. Dar îndoiala mea, repede a fost risipită, căci în mai puțin de un sfert de oră, am căpătat casa — și am aflat că ai mei sunt vii și nevătămați, mulțumiți că primesc și ei vești de la mine. Așadar, deschid carnetul de drum și notez, subliniind: „Telefonul, normal în Basarabia" — și scriu aceasta și aici, ca să cetească toți detractorii, mari și mici, care, șoptesc pe la colțuri tot felul de svonuri aducătoare de ticăloasă îndoială.

Seara, cu toate că obosiți, reîncepem sfatul în jurul mesei din casa prietenului meu B.

Vorbirea vine, mai întâi, cu privire la starea de sălbătăcie în care, vreme de un sfert de veac, bolșevicii au ținut pe locuitorii moldoveni din Transnistria. Se spun lucruri multe, — dar cel care mi se pare cel mai vrednic de a fi reținut este acela cu privire la reîntoarcerea regimului agrar individual în satele transnistriene.

Când sătenii aceștia primeau în stăpânire casele, ogrăzile, pomii și toate celelalte, nu le venea să creadă. Ei întrebau mereu:

— „Și cum? Toate acestea sunt ale noastre?" — și când erau încredințați că da, în adevăr, ale lor și numai ale lor vor fi, ei începeau să se închine. Unii din ei cuprindeau pomii cu

bratele și-i sărutau, — iar a doua zi, dimineața, când vedeau că nimeni nu vine să-i tulbure în stăpânirea lor, ei, din nou, începeau să pună mâna pe toate — să le pipăie — și să le mângâie cu mâinile, spunându-și între sine: „Da, da — sunt ale noastre!..."

Auzind acestea, mă întrebam în mine însumi: „Cum au crezut acești oameni nebuni că pot să stârpească în sufletul omenesc, ceea ce însuși Dumnezeu a întemeiat: căminul, casa, copiii, prietenia, dragostea, frumusețea?" — și auzeam, ca venit din străfunduri răspuns grabnic: „De aceea primesc acum aspra pedeapsă..."

A doua zi disdedimineață, ieșim cu mașina din Cetatea-Albă și o luăm pe malul Limanului în sus, să cercetăm câteva sate de pe malul Nistrului. Prefectul județului și prietenul B. îmi sunt tovarăși de drum și călăuze de mare preț. După ce trecem printr'un sat din marginea orașului, intrăm în plină câmpie, având pe dreapta vecinătatea Limanului, care-și scânteiază în soare apele sale liniștite. E cald — și de mult n'a plouat prin partea locului. Umbrele îngrijorării încep să se lase pe suflete, dar și nădejdea nu-i încă biruită: „Va ploua, neapărat."

Trecem pe lângă un sat nemțesc părăsit. Case bune și arătoase, cu grajduri și magazii mari, cu curți largi și garduri de piatră — acum fără stăpâni, cele mai multe. Ușile date în lături, la unele ferestrele luate, în curte bălării înalte, porțile deschise sau lipsă, — ici-colo, la câte-o casă se simte oarecare mișcare: vreun colonist. Biserica închisă, localul de școală tăcut. Ce impresie ciudată de pustiu neobișnuit: un sat mort. Nu mai văzusem până aici. Parcă toate dorm într'o nepăsare de moarte. Au fost pe aici gospodari de seamă, așa cum sunt nemții — și, într'o bună zi, au trebuit să plece. Ciudat! Să-ți lași locul unde te-ai născut, în care ai muncit — unde sunt îngropați părinții — și, prăsind toate — chiar și cele mai multe din lucrurile gospodăriei tale, să pleci într'un

loc necunoscut. Mi se spune că foarte mulți din cei plecați scriu că voesc cu tot dinadinsul să se întoarcă. Cred. Unde le poate fi lor mai bine ca aici? Dar acum „comedia" s'a isprăvit. Totul e zădarnic, — nu se mai pot întoarce.

Ajungem în marele sat Cazaci, — veche colonie de cazaci adevărați. O biserică mare, largă, cu lumină prea multă (de altfel, o caracteristică a mai tuturor bisericilor de pe aici), ridicată din grija unui păstor de mare ispravă, acum mort, părintele Ghipețchi, moldovan, care pe vremuri a fost și deputat în Duma rusească.

Bolșevicii au ridicat un local pentru adunările lor politice (o, această teribilă armă a propagandei revoluționare) în care acum s'a adăpostit Căminul cultural. Ai noștri își dau osteneala să-l consolideze, fiindcă a fost făcut pe mare grabă (așa cum au făcut bolșevici toate celea).

Preotul trăește în bună prietenie cu învățătorii din sat, ceea ce duce, firește, la rezultate din cele mai bune.

Plecând din Cazaci — și având necontenit pe dreapta lunca Nistrului, iar pe stânga nesfârșitele întinderi acoperite cu semănături, ajungem în marele sat Tudora, de pe malul Nistrului, — sat mare, curat moldovenesc, plin de vii și de pometuri, cu drumuri largi și bine șănțuite, ales a fi „comună model". Se simte peste tot mireasmă moldovenească — și de la oameni și de la locuri. Se lucrează cu mare zor la drumuri, — și la prașilă, care e în toi. Oamenii: aceiași întru totul cu cei din Moldova, și la chip și la vorbă. Părintele, domnii învățători și norod destul ne așteaptă la școală. Expoziție de lucru manual, cultură de gândaci de mătasă, mișcare de sfârșit de an școlar, bună plăcere că-i cercetăm. Căminul cultural pe roate bune — va lucra încă mai bine pe viitor. Atelier de tâmplărie pentru supra-primari. Părintele U., un moldovan desghețat ne spune, în treacăt, întâmplări de sub bolșevici. El a rămas:

— „Nu puteam cu nici un chip să-mi las turma... Ce-o fi, o fi, — că doar odată moare creștinul... Părintele din sat, de

colea, a rămas și el — da' i-a fost teamă — și s'o desbrăcat, s'o făcut „tovarăș"... Credea că așa are să scape... Da' de unde? Pe mine, vasăzică, m'o lăsat în pace, da' pe el l-o luat — și luat îi până în ceasul aista... Drept e că și eu a trebuit să stau ascuns când s'o pornit oștile spre noi anul trecut... Era primejdie... Da' iaca, Dumnezeu m'o ajutat și-am scăpat..."

Si vorbind, mergem și cercetăm satul, — e larg și deschis, destul de îngrijit, gospodăriile pline de copaci. Ajungem la biserica — micuță, dar bine îngrijită. Găsim aici și vom găsi pretutindeni pe unde vom trece, „racla" pentru Vinerea Mare: un fel de sicriu mic, ca de copil, dar frumos lucrat, cu picioare și cu capac, poleit cu aur peste tot — și așezat în sânul din stânga al bisericii, acoperit, — iar în unele locuri închis într'un adăpost de sticlă. Ele e scos din locul său numai la prohodul din Vinerea Mare — și-i așezat în mijlocul bisericii, să se închine credincioșii în fața lui și să-l acopere cu flori.

In coasta bisericii — un cimitir proaspăt, nespus de bine îngrijit, împrejmuit cu gărduț nou: cruci albe cu căști de războ. Da: scump cimitir de eroi. Un locotenent-colonel, trei căpitani, trei locotenenți, un sublocotenent și patru grade inferioare. Au căzut toți dincolo de Nistru, — și au fost aduși aici, unde stătuseră cu trupa mai mult înainte de a trece dincolo. Stau ușor răzimat de gărduț — și mă rog, în tăcere și'n lacrimi, pentru sufletul lor. Mintea nu poate prinde întregul înțeles al jertfei lor — și de aceea nimic nu avem de făcut de cât să-i proslăvim cu rugăciune înlăcrimată. De pe una din cruci, privește spre mine, prin ochii lui mari din fotografie, un chipeș sublocotenent, învățător. Parcă, o clipă, stau chiar de vorbă cu el.

E vorba ca osemintele lor să fie ridicate și duse într'un mare cimitir care se construește în preajmă. Când cei de față află aceasta chiar din gura prefectului, o adevărată consternare îi cuprinde: „Nu-i lăsăm!... Nu-i dăm... Sunt ai noștri..."

Prefectul caută să-i convingă, dar totul e zădarnic. Părintele își spune cuvântul:

— „Am scrisoare, domnule prefect, de la unul din ei, care o stat în gazdă la mine — și 'n care spune că la întâmplare de moarte, să fie adus și îngropat aici..."

In scurt, toți tabără asupra prefectului — și până nu le dă cuvânt că-i vor lăsa acolo, nu se lasă. Prefectul făgăduește că-i lasă. E și firesc: *sunt ai lor.*

Ne pare rău că trebue să plecăm dintr'un sat atât de frumos și de primitor.

Plecăm — și o ținem mereu pe malul întortochiat al Nistrului. Vii și pometuri. Vorbim despre neamul moldovenesc de-aici. Multe calități. Grăește domnul învățător B. însoțitorul meu:

— „...Sunt și pescari... Se spun multe glume pe socoteala pescăriei lor... Se zice că-s cam trândavi uneori — și că se duc la pescuit, având clopoțel la undiță... Că adică ei se așează pe somn — și dacă se prinde peștele, îi deșteaptă clopoțelul... Ce se supără ei când le spui de pescuitul cu clopoțel!... Da' vasăzică, șaga-i șagă..."

Trecem prin satul Corcmaz, căruia pe viitor i-se va spune Mândreni. Aici, suntem impresionați de lucrarea unui vrednic ostaș, căpitanul I. din Pontonieri, care are aici, în sat, garnizoană cu trupa sa, de aproape un an. Pe lângă că a pus mâna cu ostașii săi și a dat ajutor la înfrumusețarea satului, dar a purces și a făcut un mare cimitir pentru ostașii căzuți în preajmă. Cimitirul e aproape gata, poate cuprinde o sută de morminte — și are în față împrejmuire de beton și fier, făcută cu te-miri-ce, din osârdia unui om, care înțelege să nu stea degeaba în ceasurile slobode. Este fapta acestui destoinic căpitan.

Ajungem în marele sat Olănești, tot moldovenesc. Aceleași aspecte generale ca și la Tudora. Aici, pe vremuri a fost o echipă studențească de-a „Fundației Culturale Regele

Mihai I". Se mai văd unele urme ale acestei activități: un mic parc în mijlocul satului, între altele.

De aici încolo mergem necontenit printre vii, care-s pline de viață. Desăvârșită asemănare cu podgoriile moldovenești de dincoace de Prut. Acelaș pământ — aceiași oameni. Suntem în regiunea de vii — satul Purcari, tot moldovenesc — plin de viață și destul de bine îngrijit. De altfel, trebue să spun că peste tot pe unde am umblat în Basarabia, am găsit o deosebită grijă edilitară: șanțuri, culturi proaspete de pomi pe drumuri, etc.

Aici, în Purcari, Căminul cultural lucrează mai activ, — pe lângă șezători, întreține și un cor la biserică. Conducătorii lui făgăduesc că, la iarnă, vor face și cursuri de școală țărănească. Doresc cărți. Peste tot am aflat această sete de carte. Bolșevicii s'au năruit asupra tuturor bibliotecilor — și le-au distrus. *Basarabia cere cărți.* Se cade să audă toți acest glas, care trebue să ne umple de bucurie. Haide! — să trimitem toți măcar câteva cărți pentru moldovenii dintre Prut și Nistru!

In acest sat a lucrat duhovnicește mult, părintele Pavel Gucichievici, care cu tot acest nume, era moldovan sadea, — și care acum își doarme somnul drepților în curtea bisericii din sat. Cărturar serios și suflet bun, — numele acestui păstor este păstrat cu respect în satul său.

Școala și biserica au mers în ritm normal. Cu toate marile greutăți ale începutului, toate au fost puse pe roate — și, din zi în zi, toate s'au normalizat. De când străbat Basarabia sunt mereu impresionat de marele efort ce s'a făcut pentru ca viața să-și recapete ritmul ei obișnuit. Și cu toate că au fost lipsuri și împiedicări din acelea care ar descuraja și pe cel mai tare om, totuși lupta a dus la biruință peste tot: calea ferată, legăturile telefonice, institutiile, școalele, bisericile, — toate. După ce valurile se vor potoli, abia atunci se va vedea și se va putea prețui cum se cuvine marea ispravă ce s'a făcut în Basarabia primului an de realipire. Dar să trecem...

Iată, aici în Purcari aflăm fapta frumoasă a unuia din epitropii bisericii. Părintele satului fiind plecat în refugiu, unul din epitropi a luat toate vestmintele și vasele bisericii — și fără ca nimeni să știe, le-a ascuns acasă la el, în hambar, în pleavă. Nici paserile cerului n'au știut de aceasta — ci numai când s'a reîntors părintele acasă, el a scos lucrurile ascunse și le-a adus la biserică. Cercetând biserica, părintele îmi arată frumoasele vestminte și-mi povestește isprava epitropului.

De aici, părăsim malul Nistrului și o luăm spre apus, către marele sat Volintiri, cu judecătorie, pretură, spital. Intinse culturi peste tot. Păioasele suferă greu de secetă, — porumbul e răsărit peste tot — și prășit. Stepa ne cuprinde din nou în sânul ei, dându-ne aplecare spre visare.

După ce cercetăm școala și biserica, încredințându-ne că un început de mișcare culturală s'a făcut și aici, pornim spre satul Bairamcea, aproape tot atât de mare ca și Volintiri. In drum, întinderi nemărgenite, fără sate. Departe, pe clinuri ușoare, vreo două sate tăcute stau în lumina scăzută a zilei și atâta pace se răsfiră dinspre ele, în cât parcă aș vrea să-mi fac sălaș de viață acolo.

Bairamcea e sat minoritar — totuși este începută aici o mișcare culturală mai deosebită de cât în alte părți. Un local foarte încăpător de cămin cultural stă la îndemâna acestei mișcări. Bolșevicii l-au folosit pentru propaganda lor, — am dat de niște catedre pentru oratori, firește roșii și cu stema secerei și-a ciocanului. Mi se spune cât de caraghioase erau celebrele cuvântări ale oratorilor populari bolșevici. Ele consistau mai ales în strigăte stridente, pumni strânși — și priviri fulminante. Firește însă, traiul oratorilor era, în schimb, foarte îndestulat cu de toate: restricțiile erau pentru alții, pentru prostime.

In biserica satului aflu picturi de-o extraordinară frumuseță. In sânul altarului: Maica Domnului dând omoforul sfântului Nicolai care il primește îngenunchiat, de față fiind și Domnul Hristos. Gestul de primire al sf. Nicolae, privirea

plină de smerenie, — ochii de mare frumuseţă duhovnicească ai Maicii Domnului — şi atitudinea de blând Stăpân al Mântuitorului, fac din această pictură o adevărată capodoperă. Apoi la colţurile naosului cei patru evanghelişti în mărime aproape naturală în admirabile medalioane — şi pe laturile altarului Sf. Gheorghe şi sf. Alexandru Nevschi — tot atâtea picturi de-o impresionantă frumuseţă. Tot aici, ca şi în biserica din Cazaci am găsit toiagul hatmanului căzăcesc, de lemn negru, cu o mare gămălie la vârf, rămas de pe vremea îndepărtată a colonizării căzăceşti prin aceste locuri (1812). Aici, am mai găsit şi un foarte vechi steag căzăcesc, cu stema imperială şi cu iniţialele A. II (poate Alexandru al II-a!)

Pe lângă preot şi învăţători, am aflat aici, în încordare de luptă pentru ridicarea nu numai a acestui sat, ci şi a regiunii întregi, pe inspectorul şcolar A., un element de-o reală şi deosebită valoare în învăţământ. Cu toate că tânăr cu doctorat în filosofie, a venit aici şi munceşte fără preget, până ce, de sigur va fi chemat la alte posturi de-o mai mare însemnătate.

Se apropie înserarea — şi trebue să plecăm... O luăm iarăşi printre imense lanuri de tot felul de culturi, prin singurătăţi fără sate, peste care înserarea apropiată adaogă un farmec nou. In drum, dăm peste mari şantiere de şosele. Lucrătorii au părăsit lucrul şi s'au adunat în jurul focului, pregătindu-şi cina de seară. Limbile focului clipesc mai vii în înserare, dând acel nespus aer de intimitate a omului cu firea dimprejur. O, — acest foc, pe veci neînţeles de mintea omenească. Taină... Cugetam la acestea, când, privind spre câmpia din dreapta mea, văzui la o depărtare nu prea mare un cimitir. Mari pietre funerare şi cruci de marmoră albe ţâşneau din verdele de peste tot. Mi se păru că mă înşel. Eram ostenit de atâta drum, iar seara punea praf peste toate. Şi nu trecu mult — şi dădurăm peste un mic sat părăsit. Case nespus de mari şi frumoase, gospodării largi, ziduri de piatră, pomi înalţi.

Prietenul meu îmi zise:

— „Acela era cimitirul satului nemţesc Schimke, părăsit acum..." — şi mai înainte ca să-mi arăt mirarea, prietenul urmă:

— „O, aici a fost o colonie germană foarte harnică şi extrem de bogată... Acum o sută de ani şi mai bine, un neamţ harnic, zis Schimke, s'a aşezat aici — şi toate gospodăriile pe care le vedem acum, sunt ale urmaşilor lui, toţi de-o hărnicie şi de-o bogăţie foarte mare... Aproape toţi îşi făceau studiile în Germania şi se întorceau aici, continuând lucrările agricole ale înaintaşilor. Şi aşa s'a alcătuit satul care poartă numele lui Schimke de la început... Ce jale a fost când au trebuit să plece!... După ce şi-au strâns lucrurile pe care le luau cu ei, lăsând fireşte, pe cele mai multe aici, de isbelişte, au purces cu toţii la cimitir — acolo unde erau crucile şi monumentele acelea albe — şi au căzut în plângere amară, rugându-se pentru morţii lor: părinţi, copii, rude... Pe urmă, au plecat..."

Insoţitorul meu tăcu, — tăcui şi eu. Aceste migraţiuni de neamuri, — ce fenomen ciudat şi rar... Iată că l-am trăit şi pe acesta.

De data aceasta, noaptea se lăsase aproape de tot. Trecem pe lângă imensul careu de salcâmi, plantaţi de vrednicia românească în plină stepă, — cea mai mare plantaţie artificială pe care am văzut-o în viaţa mea. Kilometri întregi, în goana maşinei, trecem pe lângă masivul părete de salcâmi, care-i una din laturile vastului ocol pătrat al acestei plantaţii.

Şi cum priveam spre câmpia înoptată, iată că văd departe câteva lumini, ca de acetilenă, margând pe câmp.

Mă scoate din nedumerire prietenul:

— „Sunt tractoarele care ară şi noaptea."

De aici încolo se simte apropierea oraşului. Vedem aeroportul, care deocamdată n'are folosire, — şi curând, cele dintâi case modeste din suburbie...

Când am intrat în Cetatea-Albă, noaptea era deplină.

2. ISMAIL

ISMAIL

Plecând dimineața din Cetatea Albă, ajungem, după amiază, prin Româneşti, la Bolgrad, paşnic orăşel provincial, în mijlocul căruia, masivă şi patriarhală, străjueşte biserica soborului, catedrală cu trei altare, cu picturi arătoase, dar puțin cam clătinată, după marele cutremur.

Aici, în Bolgrad, acum douăzeci şi patru de ani, chiar pe vremea aceasta, am fost demobilizat în trecutul răsboi, despărțindu-mă de cetaşii mei, după o şedere de trei luni de zile în Basarabia. Amintirile îmi vin pe unde de înduioşare, cugetul uimindu-mi-se de marea trecere a vremii. Vasăzică, de atunci au trecut douăzeci şi patru de ani?

In scurtul popas pe care-l facem în Bolgrad, merg să cercetez catedrala — şi să îngenunchi pe lespezile ei, ca şi în clipa când am plecat acasă, după răsboiul celălalt. Inlăuntru e tăcere şi răcoare — şi, la ceasul acela, nu mai este nimeni.

Pe urmă, cu autobuzul căilor ferate, pornim spre Ismail, după ce o grăbită răpăială de ploaie ne răcoreşte drumul, încins de prelunga secetă basarabeană. E semn bun: va ploua de-acum încolo, se bucură toți cei din autobuz.

Sub seară, iată-ne în Ismail, oraş cu grădini, — şi cu cele trei biserici mari înşirate la linie, spre port. Plăcută aşezare basarabeană, cu o viață liniştită şi cu nu ştiu ce tainică melancolie provincială. Parcă îți vine să crezi că aici oamenii

trebue să fie, nu ştiu de ce, mai blajini şi mai visători de cât în alte asemenea aşezări. Poate că-i numai o părere. Cele câteva zile pe care le-am petrecut aici, m'au încredinţat că viaţa se scurge potolită şi simplă în acest oraş cu străzi largi şi drepte, cu grădini peste tot, cu un parc public, în care se găsesc tot felul de esenţe de copaci. Păcat că n'a plouat de mult, toate fiind, din această pricină, prăfuite şi fără culoare — şi tot păcat că, şi aici, aflăm atâtea case părăduite de incendiile împrejurărilor din ultimul an. Centrul comercial este cel mai ruinat. Totuşi, lucrul nu se prea bagă de seamă — şi Ismailul pare aproape întreg.

Seara, la gazda mea, părintele H., frate cu preotul întâlnit acum trei zile în tren, vorbim despre întâmplările din ultimii ani — şi aflu şi aici aceleaşi drame, aceleaşi nesfârşite peripeţii, ca şi la Cetatea Albă. Ca şi intrate în istorie, faptele vin aproape despoiate de sentimente, ca într'o cronică a vremii, primite de aici înainte ca nişte lucruri care trebuiau să se întâmple.

A doua zi dimineaţa, plecăm în judeţ. Trecând prin nesfârşitele lanuri de grâne, pe-o şosea bună, ajungem degrabă la satul Dulichioi (ceea ce, tălmăcit, înseamnă satul plin), jumătate moldovenesc, jumătate bulgăresc, cu uliţe largi — şi gospodării înstărite, în curţi cu copaci stufoşi. Şcoala, biserica, primăria — curate şi bine orânduite. Căminul cultural a început să lucreze. Le dau tuturor îndemnul meu, — că de aceea, mai ales, am venit prin aceste locuri. In această epocă de reaşezare românească, suntem datori cu toţii — acei care avem un condei în mână, sau un cuvânt pe buze — să dăm sfatul cel bun şi întăritor, — să dăm adaos de temelie mereu întărită, prin tot ceea ce facem. O, — cât face un cuvânt spus cu tărie şi cu încredere, asupra unui suflet care, poate, are încă o umbră de neîncredere sau un val de îndoială! Picătura cuvântului nostru poate aduce acolo o întărire sau o prefacere. Vorbind cu învăţătorii de aici, le-am dat îndemnul de a stărui în lucrările de ridicarea satului şi-a sătenilor, — iar

intrând cu toţii să vizităm biserica, găsesc prilejul de a-i îndemna să-şi aşeze toată lucrarea pe temelia cea niciodată sguduită a credinţei noastre creştineşti.

Trecând prin mijlocul aceloraşi nesfârşite lanuri de păioase — şi, mai ales, de popuşoi, dar de data aceasta mergând pe drum de ţarnă, ajungem în alt sat mare, I. G. Duca, cu o piaţă nesfârşit de largă, pe marginile căreia se află biserica, şcoala — şi celelalte aşezăminte obşteşti. Intreaga piaţă este plantată cu zarzavaturi, destul de bine crescute, dar, ca peste tot, aşteptând cu mare sete, ploaia binefăcătoare care întârzie peste măsură.

Biserica şi şcoala: model de curăţenie şi de prezentare. Preotul, moldovean sadea: om isteţ şi cu vorbire uşoară. Ne dă toate lămuririle, în care nu uită a pune şi oarecare prea multă lăudare pentru satul său. Tot mai bine e aşa, de cât dimpotrivă. Are cor la biserică, în care lucrare este ajutat de domnii învăţători, cu care — zice sf. sa — trăeşte în „cea mai bună înţelegere" (De ce nu l-aş crede?). Cantina la şcoală, curat întreţinută, cu roade bune. In clase: flori şi multe insigne naţionale pe pereţi. Satul e curat moldovenesc, — ne lasă o plăcută impresie de îngrijire şi de bună stare. Tot norodul e afară, la praşila porumbului, — părintele ne spune că oamenii sunt credincioşi — şi că are adunaţi vreo douăsute de mii de lei pentru repararea bisericii.

Şi iată că pe la o amiază plină şi întrecută chiar, poposim în marele sat Regele Mihai I, fost Şichirlichitai. O şcoală imensă — şi bine întreţinută, ne aşteaptă, dimpreună cu un mare corp de învăţători — şi cu un părinte tânăr, plin de duh, fost cercetător al şcoalelor înalte teologice, de la Strasburg. De faţă sunt şi autorităţile, în frunte cu primarul. Sat bulgăresc.

Ne strângem cu toţii în vasta cancelarie a şcoalei, unde întemeem un prea frumos şi prietenesc sfat. Toţi se grăbesc să ne dea lămuriri — şi asigurări că-şi vor da osteneala să lucreze pentru binele şi prosperitatea locului. Insuşi primarul, un bulgar care vorbeşte curent limba noastră, ne încredinţează că locui-

torii satului nu se gândesc câtuşi de puţin a nu fi buni cetăţeni români, mai ales după ce toate chestiunile noastre cu Bulgaria au fost lichidate în 1940. Nu am niciun cuvânt să nu-l cred sincer — şi-l ascult cu plăcere. Tot el îmi spune că au dus-o foarte prost cu bolşevicii, mai ales din pricină că, fiind un sat bogat, au avut de suferit neplăceri cu chestia colhozurilor. Abia 90 de familii din cele aproape o mie au intrat în colhoz, din care pricină, ceilalţi erau... suspecţi, şi deci străgăniţi şi nemulţumiţi.

Căminul cultural mişcă binişor — şi conducătorii lui făgăduesc că, la iarnă, vor face cursuri de şcoală ţărănească. Ii îndemn a face acest lucru, cu atât mai bun temei, cu cât această populaţie minoritară trebue câştigată sufleteşte — şi prin nimic nu putem ajunge la aceasta decât prin cuvânt şi prin carte. Ei trebue să iubească din ce în ce mai mult ţara şi Statul, iubind pe cei care le înfăţişează acolo, în sat, — iar ca ei să iubească, trebue, mai întâi, să fie iubiţi şi îngrijiţi sufleteşte şi materialiceşte de cei din fruntea lor. Căminul cultural — afară de Biserică şi Şcoală — are aici, una din marile lui meniri. Aşadar, la lucru, prietenilor!

Cercetăm şcoala : una din cele mai frumoase şcoale săteşti pe care le-am văzut. Clase mari, flori, icoană, candelă, diferite embleme pe pereţi, curat pe jos, atelier de ţesătorie, sală mare de adunare, mică expoziţie de lucru manual şi de la grădiniţa de copii, closetele în perfectă stare de curăţenie — un aer de muncă şi de bună gospodărie se desprinde din toate. Biserica, la fel, — părintele, cu foarte bun nume în sat, un fin intelectual, dublat de-un smerit duhovnic, cu toate că încă foarte tânăr. Imi vorbeşte cumpănit despre toate, fără cuvinte de înflorire, dar şi fără altele de descurajare sau de îndoială.

După ce, cu o grijă şi cu o prietenie deadreptul moldovenească, ni se dă o gustare chiar în localul cantinei şcolare — şi după ce ne strângem mâinile cu cuvinte de îmbărbătare şi de nădejde bună, plecăm, pe sub înserarea apropiată, spre Ismail.

Zice-vor unii că nu trebue să credem toate câte ni se înfăţişează sub chipul vorbelor şi-al purtării — şi că, mai bine este să punem peste toate semnul îndoelnic al întrebării... Iată, eu nu cred că este bine a se face aşa... Ci eu, dator sunt a crede pe oameni aşa cum se înfăţişează — şi lasă-i pe ei să-şi desmintă, prin fapte, aceea ce-au arătat prin vorbe. Făcând aşa, mai întâi, suntem îngrădiţi împotriva păcătuirii, prin judecarea ce facem semenului nostru, — şi, al doilea, nu suntem părtaşi unei lucrări de destrămare, de descurajare, căreia am fi dacă ne-am purta altfel. Şi-apoi, atitudinea de încredere pe care o ai faţă de semenul tău, îl poate înrâuri în bine, chiar dacă înfăţişarea pe care ţi-a dat-o, n'a fost întru totul adevărată. Atitudinea ta de îndoială i-ar mări, de sigur, făţărnicia.

Seara, în localul Căminului cultural orăşenesc, ţin aceiaş vorbire „De ce-am trecut Nistrul?" — de faţă fiind — şi oblăduind adunarea, însuşi Inaltul Ierarh, prea sfinţitul Episcop Policarp, al Ismailului şi-al Chiliei, care-mi dă şi cuvântul de binecuvântare, prezentându-mă adunării. Alături de el, prefectul — şi celelalte căpetenii de autorităţi.

Vorbirea este cu înfocare primită, atmosfera fiind aproape aceiaşi ca şi la Cetatea Albă. Mă simt înconjurat de-un nevăzut strai de mângâietoare prietenie. In sală, toate vârstele — şi multe doamne. Şi aici, aplauze fără oprire, când vine vorba de Apus...

După cuvântare, un bun prilej de a vorbi cu un impunător mănunchi de cucernici preoţi, care, mâine dimineaţă pornesc, pentru trei luni, în misiune duhonicească şi naţională în satele Transnistriei. Sunt vreo cincisprezece. Mă duc să le strâng mâna — şi să le doresc o desăvârşită reuşită. In numele dragostei şi-al aceloraşi ţeluri naţionaliste, le spun că este fără asemănare de mare ceasul unic prin care trecem, — când, mai ales, s'a vădit din toate că temelia cea mai de la fund a însăşi duratei neamului şi a Statului nostru este creştinătatea noastră ancestrală. Pe ea trebue să clădim şi viitorul, — pe ea se cade s'o mărim neîncetat în sufletul nostru — şi în tot ceea ce facem.

Pe ea să așezăm cu încă mai mare putere viața individuală, căminul, profesiunea, munca, iubirea de țară... Ea se cade să fie straja de fiece clipă a insului și-a obștii noastre românești. Iar în această epocală lucrare, rolul de frunte, firește, cade preoților, — care cu puterea harului pe care-l au, trebue să fie căpetenii de cete, îndrumători de obște, călăuzitori pe drumurile încercărilor și-ale posibilelor rătăciri, — sfințitori și jertfitori a-toate-celea.

Despărțindu-mă de prea cucernicii preoți cari mâine pleacă „dincolo de Nistru", am o singură mare părere de rău: că nu pot și eu să mă duc cu ei...

Seara, la masa plină de prietenie a gazdei mele, continuăm povestirile întrerupte cu o seară înainte. Părintele îmi grăește despre mucenicia preotului Munteanu, fost primar al orașului Ismail pe vremea scurtei guvernări Goga.

Povestește părintele astfel:

— „Un preot tânăr, plin de duhul puterii — intransigent asupra lucrurilor de căpetenie. In puținul timp cât a fost primar, și-a dat dovada calităților sale, din plin. Neadormit — și dăruit cu totul treburilor obștești, părintele Munteanu cugeta cu neîncetare la ridicarea duhului românesc în această parte a țării.

Cu toate că știa ce-l așteaptă, părintele Munteanu nu s'a refugiat în țară, la 28 Iunie 1940 — ci a rămas în fruntea turmei sale. Chiar din primele zile, a fost ridicat și dus la judecată: „Ucideți-mă, așa precum ați ucis pe Domnul Hristos!..." L-au ținut o îndelungată vreme închis, în Ismail. Scria acasă nevestei, pe batiste, cu vârf de chibrit ars: „Nu-mi trimiteți mâncare câștigată de la bolșevici!" După lungi și chinuitoare interogatorii, după judecăți repetate, într'o zi fu deportat. De atunci e îndelungă vreme — și nimic nu se mai știe despre părintele Gheorghe Munteanu... De sigur, l-au ucis, ticăloșii..."

Părintele H., fost bun tovarăș de luptă cu părintele Munteanu, își oprește povestirea, privind în gol, ca și cum ar fi

căutat cu gândul unde s'o fi aflând mucenicul Domnului Hristos. Și câți vor mai fi ca el.

A doua zi, am mers la oficiul inspectoratului școlar unde, la o masă din margine, în tăcere, lucra preoteasa părintelui Munteanu, acum funcționară acolo. Cu glas blajin și trist, ea mi-a repetat cele povestite de părintele, spunându-mi că nu știe de mult nimic despre soțul ei. Mari și necuprinse drame slomnesc, necunoscute, pe însângeratul pământ al Basarabiei noastre.

In după amiaza zilei plecăm în apropiere, la satul General Averescu, de pe malul lacului Ialpug. Sat mare, ales a fi, și el, sat model. O bună impresie de muncă administrativă se desprinde de peste tot. Șanțuri bine îngrijite pretutindeni, chiar în cele mai îndepărtate colțuri ale satului. Piața satului împodobită cu o prea frumoasă troiță, — biserica îngrijită (un preot tânăr, vioi și gata la treabă). Școala, cu o rară înfățișare de casă gospodărească, ceea ce o face cu totul simpatică, — este, totodată un loc mare pentru noi: colo, în una din sălile mai mici de clasă, fostă odinioară locuința directorului, s'a născut copilul, care, pe urmă avea să fie marele general al nostru, mareșalul Averescu de mai târziu. Aflăm pe una din bârnele de sus, cele două vechi cârlige de care era atârnat leagănul copilului Alexandru Averescu. Privesc — și cuget că, de-atunci s'au scurs mai bine de optzeci de ani. Nu știm niciodată, ce mare om se poate ascunde în cel mai umil copil al gliei noastre românești. De aceea, grija cea mare care trebue să întovărășească pe fiece odraslă românească, din cel mai îndepărtat și neînsemnat colț al pământului nostru.

Cred că aici, în acest loc de bună vatră românească, s'ar putea înființa un muzeu în care să se adune toate lucrurile amintitoare ale acestui fecior al țării noastre: „Muzeul Mareșal Averescu..."

In acest sat, acum câțiva ani, a fost o echipă studențească de-a „Fundației Culturale Regale Regele Mihai I". Aflu cu bună surprindere sufletească, urme ale acelei activități, mai ales în

plăcuta amintire lăsată în sufletele sătenilor. Unii din ei mă întreabă ce face părintele D., fost pe-atunci șef al echipei și mă roagă să-i trimit salutările lor înduioșate. Fac mai bine: luăm împreună o carte poștală — și iscălind cu toții sub câteva cuvinte de salutare, o trimitem părintelui D. în satul argeșean în care sf. sa este slujitor al altarului.

Tot din vremea aceea, se găsește și clădirea neterminată a localului Căminului Cultural. Stăm la sfat ce-ar fi bine de făcut întru terminarea ei — și cercetăm și lucrarea culturală din sat, care e în plin mers. Vizităm biserica încăpătoare, care-și așteaptă cuvenita reparare în vara aceasta — și ne pregătim să trecem Ialpugul, ca să vedem și satul Barta, care, ca și General Averescu sunt sate curat moldovenești.

Coborîm așadar malul abrupt al locului, trecând prin vii și prin nisipuri fine, ca de aur — și jos, aflăm barca încăpătoare a lui moș Petre, barcagiu încercat dar plugar de felul lui cel obișnuit. Opt kilometri ne despart de satul Barta — pe care îi vom face într'un ceas și jumătate. Lacul are ceva valuri — iar la băbăici stau patru sdrahoni de oameni, de-ar fi putut, cred, să ducă nu o barcă, ci și-o corabie. Pornim, ținându-ne tovărăsie, un aer nespus de plăcut — și un cer limpeda de mătasă albastră. Imi las duhul în voia gândurilor fugare — și mă bucur până în fundul sufletului de frumuseța țării noastre.

Moș Petre, lângă care mă aflu, îmi întrerupe firul, povestindu-mi lucruri triste. El e la cârmă conducând cu o lopată și cu diferite comande pe cei patru de la băbăici.

După ce-mi dă unele lămuriri cu privire la felul în care se duce cârma, strecoară grăire tristă, zicându-mi:

— „Greu a fost... Mi-o luat flăcău' — și l-o dus..."

— „Cum moș Petre? — îl întreb.

El, privind cenușiu fața apei — și ținând cu putere cârma, urmează:

— „O fost în sat aici o ticăloasă de muere, care s'o dat cu bolșevicii — și ea l-o pârât pe băet... Ba nu zici că și pe mine mă întreba de ce mă închin când trec pe lângă sfânta biserică — și i-am spus: cum să nu mă închin, femee? Da' vasăzică, pe băet mi l-o luat și după ce l-o pus să-și facă singur groapa, l-o pușcat..."

Privii spre moș Petre — cutremurat. Știam, auzisem de multe de acestea. — dar iată, acum, un *tată* grăește așa despre chiar băiatul lui. Doamne!

Și adaogă moș Petre, într'un oftat:

— „Nu-mi părea rău dacă murea sub drapel..."

Am crezut că e mai bine să tac — și să privesc în colo, spre dealurile depărtate de pe malul lacului, înfășurate, străveziu, în aburul zărilor. Ce-aș fi putut să-i spun?

Și moș Petre de sigur cugeta tot așa, dovadă că, părăsind povestirea, începu să dea unele porunci vâslașilor: „Ușor, băbaica din dreapta... Așa... Lasă încet..." Ne apropiam de salcia de sub satul Barta — și trebuia să trecem printr'o adevărată Scila și Caribda, de baltă. Cu iscusință și cu o prăjină mare, moș Petre ne scoase la mal — și așa, puserăm piciorul în satul Barta.

Un sat mare, deschis, cu ulițe largi, în pantă. Biserica încăpătoare, curată, — bani adunați de la enoriași pentru repararea ei, — preot tânăr și plin de ispravă. El este, dimpreună cu învățătorii, căpetenia lucrării culturale din sat. Au un Cămin cultural care a lucrat bine în anul desrobirii. Au avut și cursuri de școală țărănească — și sunt plini de dor de a mări activitatea începută.

Sunt unele sate — cum e și acesta — în care de cum intri, simți de la început, ca un fel de atmosferă sufletească bună, — un duh de liniște creatoare, — după cum în altele afli una de înăspreală, de uscăciune. Nu poți lămuri de ce ai această impresie, dar o ai, limpede.

— „Nu așa, părinte, că trăiți bine împreună?" îl întreb între patru ochi pe acela, pe care, de la început l-am simțit ca pe căpetenia locului. „Spune-mi cinstit!"

Cu o grabă care dovedea o deplină sinceritate, părintele îmi răspunse :

— „Mulţumesc lui Dumnezeu, trăim într'o armonie deplină.. Asta ni este şi marea mângâiere a vieţii, aici, în sat..."

Am înţeles... Iată, pricina acelui aer plin de mireasmă sufletească plăcută.

— „Bine, tată, — aşa să rămâneţi, — spre binele fiecăruia, şi-al satului întreg..."

Casa părintelui e plină de copii, toţi încă foarte mici, — după cum şi masa sf. sale e plină de bunătăţi pentru oaspeţii veniţi de dincolo de Ialpug. Păcat că nu putem rămânea mai mult: soarele începe să se lase — şi noi avem cale de întors, peste apa lacului.

Coborâm la ...debarcader. In drum stau de vorbă cu una din învăţătoarele satului, care mi se plânge că „l-au deportat pe tata — şi nu mai ştiu nimic de el..." Iar deportările... Adică...

Barca se deslipeşte din clisa malului — şi o ia din nou pe sub sălcii. Moş Petre, comandantul, dă porunci scurte: „Toate băbăicile sus... Nu grăbiţi... Două băbăici! Băgaţi seama!... Ascultă la mine!..." Cei de pe mal ne fac semne, până ne pierdem în salcie. Miroase amar a salcie. Când ieşim la larg, faţa lacului e fără nici o încreţitură: mare de untdelemn, cum se spune în vorbire marinărească. Moş Petre zice altfel: „Apa doarme..."

Apa se întinde spre zări, ca o oglindă imobilă. Orizontul din latură se întinde într'o linie fină, irizată. Nici un val. Salciile de pe maluri parcă dorm. Soarele coboară degrabă. Satul rămâne pe deal, într'o prăfuire de aur. Departe se vede silueta ştearsă a unor dealuri care parcă fug în goană de linii frânte şi curbe. Deasupra, nişte nori biblici stau ca o superbă încoronare. Malul din faţă, negru parapet. Cei patru de la bămăici trag cu putere, în ritm egal, — apa clipoteşte şi fâşie plăcut şi abia auzit. Barca alunecă nesimţit — pe când soarele cade spre asfinţit, roş şi calm, stând pe nori, ca pe-un bumbac trandafiriu. De la malul părăsit până la noi lumina soarelui pune o punte de aur roşiatic, — prelungă şi tremurătoare. Dedesuptul soarelui: zarea aproape neagră, — deasupra lui: o imensă scoică stacojie — iar sus de tot: cer de ivoriu. Repede, — soarele s'a prăbuşit în mormântul lui de bumbac aerian... Pace şi tăcere... Imensitate peste tot. „O, Doamne, mare este frumuseţa lucrului mânilor Tale!..." — şi mă las dus de blajinătatea unor gânduri de dezinteresată recunoştinţă. Mă gândesc apoi cât de bine ne primesc cei pe care-i cercetăm — şi mă întreb: „Oare, ce-am făcut, ca să merit o asemenea plină-de-prietenie purtare de la ei?" Şi din nou mă aflu mulţumind lui Dumnezeu pentru un asemenea nepreţuit dar.

Moş Petre, el însuşi, care trăeşte ceas de ceas în mijlocul acestei frumuseţi — şi care, după închisa-i înfăţişare, ţi s'ar părea că nu-i simţitor la frumuseţile firii (ce mare greşal facem când cugetăm aşa!), îşi iese din tăcere şi-mi spune:

— „Acolo, la malul acela, e frumos... E şi o iarbă verde — şi deasupra dealul..." — şi-şi desăvârşeşte vorbirea cu mişcare din mână, de parcă ar zice: „Ce frumos!..."

Ritmul lopătarilor — şi tăcerea tuturor, îmi dau ca un fel de legănare totală, căreia înţeleg să mă lepăd, căzând astfel într'o nevinovată visare, din care mă trezesc la apropierea malului şoptind: „Vai, ce frumoasă ţară avem!"

Seara, într'o tovărăşie plină de farmec prietenesc, mă aflu în mijlocul prietenilor de luptă culturală, alcătuitorii sfaturilor căminelor judeţian şi orăşenesc. Stăm de vorbă, cu inima plină despre ceea ce se cade să mai punem în lucrare pentru a face mai rodnică lucrarea de înălţare, pe tărâm cultural, a satelor şi-a oraşelor noastre.

Aleg din câmpul sufletesc câteva flori — şi li le dau cu toată plăcerea. Mai întâi, deoparte gândul că mişcarea culturală ar fi, oarecum, un lucru pentru vremuri de linişte, de pace, — ci, dimpotrivă, ea e trebuitoare tocmai când sunt tălăzuiri şi nevoi, încercări şi nelinişti, — ea, cultura, fiind una din puterile cu care ajutăm la depărtarea unei stări nesigure şi adu-

cerea a uneia de întemeere și de propășire. La ce folos cultura pentru o societate care a ajuns la împlinirea tuturor țelurilor ei? Ea este susținătoarea și ajutătoarea stărilor neîmplinite, — aceasta-i rolul ei de seamă. Așa că nimeni nu poate alunga cultura, ca inoperantă și inoportună, pe vremuri ca acestea prin care trecem, — ci, dimpotrivă, să o folosim mai ales acum.

Apoi, cultura trebue, neapărat, să-și așeze activitatea pe un temei care să fie cât mai neclătinat, — numai așa ea putându-și săvârși postulatele. Pentru noi, acest temei nu poate fi de cât acela al însăși creștinătății noastre, — creștinătatea fiind singurul temei absolut, care nu cunoaște clătinare sau nedesăvârșire. De aceea Căminul Cultural (ca, de altfel, orișicare activitate spirituală românească) se cade a-și clădi înfăptuirile pe această temelie nesguduită. Insuși naționalismul, mai ales naționalismul nu poate avea durată și rodnicie de cât dacă îl țesem, organic, din însăși străvechea noastră creștinătate — ținându-l necontenit sub lumina fără apunere a învățăturii Bisericii noastre, a Domnului Hristos Insuși.

In cele din urmă, mișcarea culturală se cere neapărat realizată, în fapte, — cultură însemnând mai osebit realizare de gând bun — și provocare de gând bun la altul, ca apoi. și acela, să purceadă la înfăptuiri. Iar una din armele cele mai puternice și mai aducătoare de roade este pilda vieții fiecăruia. Cultură numai pentru alții este o fățărnicie care rămâne pururi stearpă, — cultură mai întâi la tine și apoi și la alții, da, este singura cultură care rodește. Ca și în credință. așa și în cultură, — și după cum „credința fără fapte este moartă", tot așa „cultura fără fapte este moartă...".

Cercetez pe Ierarhul locului, prea sfințitul Policarp, de a cărui cunoștință mă bucur de mai de mult. Il revăd după ani și ani, dintre care pe unii I. P. S. Sa i-a petrecut în America, înainte-stătător și înțelept păstor al Românilor din laturea aceea.

Ierarh de fel ardelenesc, de cuvânt cumpănit și de mare putere lăuntrică, prea sfințitul Policarp aduce la asemănare cu I. P. S. Sa Mitropolitul Neculai Bălan, al Ardealului. Și vorbirea, și gestul și mersul îi este asemenea, la amândoi. Stăm de vorbă — și ne aducem aminte de unele ceasuri bune de la Sibiu — și sfătuim asupra vremii mari prin care ne-a fost dat a trece. E un ierarh neobosit, — cercetează eparhia cu neoprire, — îndeamnă și ceartă, — ridică și mângâie — și cred că nu greșesc când spun că mi s'a părut că-i iubit și respectat peste tot, atât de clerici, cât și de laici. „Reședința" sa e mai degrabă o chinovie tăcută și trasă deoparte din drumul mare, având o grădină singuratecă, în care vreo doi călugări robotesc în necurmată tăcere. Nu știu ce văzduh de calmă patriarhalitate stărue necontenit deasupra-a-toate, — oameni. vorbe, priviri.

A doua zi pornim din nou în județ, de data aceasta în tovărășia d-lui I., care ne duce cu mașinuța sa, veche, dar încă plină de vrednicie, pe drumuri de țară, printre nesfârșite lanuri de rapiță, de porumb, de mazăre. Cât vezi cu ochii numai lanuri nesfârșite, care însă „țipă" după ploaie, ca însetatul după o gură de apă. Mare-i Dumnezeu, are să aducă El și o ploaie binecuvântată.

După ocoluri felurite când la dreapta, când la stânga, trecem prin satul Pomazan, părăsit de Nemți (aceiași apăsătoare tristeță de pustiu), lăsăm pe-o coastă satul mic și fără frumuseță, zis Furmanca (locul de naștere al mareșalului Timoșcenco) în care, mi s'a spus de acelaș însoțitor al meu de peste tot, părintele H., a venit cu avionul acum un an și mai bine însuși mareșalul — și că reclamându-i-se de un locuitor, că învățătorul locului a dat o palmă copilului său, mareșalul roșu, de îndată a dat poruncă de... deportarea învățătorului, care era, astfel victima nevinovată a răzbunării acestui sătean cu care nu se avea bine, — și astfel, ajungem în marele sat moldovenesc Dumitrești, fost mai înainte Dumitrofca.

Pe drum, d. I. care conduce în Ismail camera de comerț și industrie îmi arată nesfârșitele posibilități de activitate românească pe acest teren în Basarabia, dar mi se plânge atât de lipsa de râvnă a tinerilor de a se apuca de negoț și de industrie, cât și de unele pricini de împiedecare din partea celor chemați tocmai a ușura promovarea elementelor românești. D-sa îmi dă câteva pilde, din care pot trage lesne încheerea că este ceasul când comerțul și industria pot lua în Basarabia un admirabil drum, prin totala lor românizare — și prin plasarea atâtor elemente tinere care așteaptă o întrebuințare.

Dumitreștii este un sat mare, cu biserică încăpătoare, cu școală la fel, cu o mișcare culturală la început dar plină de făgăduințe (chiar în ziua aceea se isprăvea de ridicat o frumoasă troiță în piața largă din fața bisericii, înălțată în cinstea celor căzuți în războiu), un centru românesc plin de mișcare, cu case înstărite și cu „moldoveni" de cea mai curată spiță. Am aflat aici și o grupă mai mare de credincioși din „Oastea Domnului", cunoscuta tovărășie creștină ortodoxă, da sub oblăduirea înaltului ierarh dela Sibiu. Sunt credincioși care înțeleg a adânci mai tare cunoașterea învățăturii creștine și a duce o viață mai îndeaproape condusă de această învățătură. Preotul locului mi i-a lăudat pentru râvna lor cum și pentru viața curată pe care o duc. Ei îi sunt de un mare ajutor în toată lucrarea duhovnicească pe care o duce în sat.

Facem un popas și în satul Ciușmele, care e legat în amintirea mea de atâtea și-atâtea lucruri. Aici, în acest sat am stat o lună și jumătate în cel din urmă timp al războiului trecut — și aici am petrecut Paștile anului 1918. Mergând pe urmele amintirilor, am putut, deși greu, să aflu chiar odaia în care am locuit. Un sfert de veac, fără un an, s'a scurs de atunci. De necrezut. O, această goană a timpului — această scurgere a zilelor! Iată aici, în colțul acesta era modestul meu pat de campanie, colo era mesuța la care scriam notele

jurnalului meu de campanie, — colo era cuerul de care atârnau ponositele mele vestminte militare, — iar colo, la fereastră, primeam raportul gradaților mei — și puneam la cale cu artelnicul hrana cetașilor. Pe urmă, într'o zi a sunat porunca de liberare — și am plecat spre casele noastre. Și deatunci, câte s'au petrecut! — iar acum îmi fu dat să mai revăd chilia singurătății mele, în care, bine-mi aduc aminte, puneam cu gândul, la cale, rostul zilelor ce vor veni, într'o țară mai mare si mai frumoasă. Stau, înduioșat, câteva clipe în fața trecutului, având într'o străfulgerare, ciudată, impresia că sunt atunci.

Gonind printre imense lanuri de mazăre (cât vezi cu ochii), crescută vânjos, ajungem și poposim în satul Enichioi, cu populație amestecată — și în care, ca și în Ciușmele aflu locurile aducerilor aminte, — acest sat fiind, pe vremea trecutului războiu, tot în ocolul oblăduirii mele militare, având aici un ploton de cetași, sub comanda unui elev-plotonier cu termen redus, astăzi funcționar superior în una din instituțiile bucureștene.

Prin partea locului mișcarea culturală e mai slabă, — întru care dăm sfaturi și îndrumări de folos. Tot satul e gol, lumea este ieșită, cu mic cu mare la prășila porumbului, care a răsărit destul de frumos, așteptând ploaia care întârzie.

Trecem din nou pe lângă mari șantiere ale unor șosele largi, unde mulțime nenumărată de meșteri și lucrători muncesc de zor sub soarele torid. Străbatem fără să ne oprim, marele sat Fântâna Zânelor (nu știu de ce i-o fi zicând așa), în care băgăm de seamă îngrijita gospodărie a drumurilor, o biserică mare, pomi plantați pe marginea ulițelor, gospodării bogate, plantații multe de zarzavaturi peste tot. Judecând după cele văzute, cred că porunca de a se sădi zarzavaturi în toate locurile slobode de pe lângă case și din piețe sau maidane, a fost săvârșită aproape sută'n sută. Dacă vine și o ploaie, aceste culturi vor fi de-un mare folos gospodăriilor.

Zărim din mers, departe, în soare, la „coada lacului" altă

așezare, Cod Chitai (care tocmai aceasta însemnează) în care iarăși am avut ștab cu compania mea vreme de câteva săptămâni — și unde am sărbătorit ziua de 27 Martie 1918, a alipirii Basarabiei la Țara-mamă. Vin și dintr'acolo amintirile în stoluri risipite, ca paseri albe peste întinderea vremii.

Și mergând, stau de vorbă cu recentul meu prieten d. I., de la volan, om de-o mare sprinteneală de duh, care-mi spune lucruri bune și temeinice, care-mi bucură sufletul și-mi mărește câtimea de nădejde în bine.

El e de felul lui din Vechiul Regat, fecior de familie foarte bună. A făcut școală de comerț — și s'a devotat comerțului și agriculturei. De îndată de după alipirea din 1918, în plină vrâstă tinerească, s'a așezat la Ismail, ca agricultor și ca negustor. S'a căsătorit cu o basarabeancă tot atât de ispravă ca și el — și a început lucrare de întemeere românească în partea locului. A făcut stare — și necontenit și-a întins activitatea și pe alte tărâmuri în legătură cu agricultura și creșterea vitelor. A venit însă Iunie 1940 — și, neputând lua cu sine decât pe ai săi și câteva lucruri de-ale casei, a plecat în „pribegie, lăsând toată agonisita la voia întâmplării. Un an de zile a stat și a așteptat.

— „Un an de zile — îmi spune el — am așteptat cu credința fermă că ne vom întoarce. Spuneam la toți: „Uitați-vă la mine; să mă spânzurați în piața Teatrului dacă, cel mult într'un an nu mergem „acasă". Ei mă râdeau și spuneau că-s nebun. Ce nebun? Când au pornit huliganii, chiar de-a doua zi am venit aici, exact cu atâția bani cât să ne ajungă de mâncare câteva zile... Am găsit, firește, toate părăduite: case, vite, ecareturi... Dar mi-am zis: „Vă fac eu la loc pe toate!.." și m'am apucat de treabă ca un turbat... Nu voiam să știu de nimic și de nimeni... Eu, una știam: credința nesdruncinată că are să fie bine — și muncă, măi tată!.. Nu-mi pierdeam vremea cu discuțiile asupra situației, nu ascultam radio Londra, nimic... Ci, muncă de dimineață până seara, unde puteam, ce puteam, și cât puteam... Am făcut tot felul de negoț, începând dela cereale și isprăvind cu acela de piei de... hârciogi... Nu știi ce-s hârciogii? Niște șobolani de câmp, țiul pământului, care strică enorm sămănăturilor, dar care au, în schimb, o blăniță minunată... Am împânzit județul cu... vânători de hârciogi — și, ce să mai lungesc vorba?, în iarna trecută am strâns patru sute de mii de blănițe de acestea, pe care le-am vândut unei societăți germane, cu preț bun. Au câștigat copiii care mi le-au strâns, au câștigat oamenii mei puși să împânzească satele — a câștigat agricultura județului, — și, mă rog de iertare, am câștigat și eu..." — și plecându-se la urechea mea, prietenul I. mi-a șoptit suma.

— „Bravo, domnule! Bravo!" — și bătându-l pe umăr, îmi venea să-l sărut.

— „Dar nu m'am lăsat cu asta. Am avut o biruință și mai deosebită. Am determinat pe nevasta mea să lase deoparte orice netrebnice scrupule învechite — și să deschidă, pe numele ei, un magazin de manufactură. A fost cam greu, dar nu cu neputință. Azi, domnia sa, nevastă-mea, câștigă... „binișor" cu prăvălia din piața cea mare... Și încă ceva. Am determinat și pe cele două fete ale mele, domnișoare de liceu, care nutreau gânduri de diplome universitare, să-și aplece atenția spre comerțul mamei lor. N'aș spune că a fost ușor, dar n'a fost cu neputință... Azi, ele ajută pe mama lor în ceasurile libere, iau socoteala casei, se interesează de mărirea afacerilor — și nu le este rușine de prăvălia din piață. Și așa, merg înainte, fără să mă preocup de ce spune unul sau altul, — încrezător că are să fie bine de țara noastră — și căutând să-i consolidez și eu temeliile prin partea locului, pe cât pot mai bine..."

Il priveam cu o caldă prietenie, urmărindu-i linia bărbătească a feței — și undoirea de siguranță a glasului său, care se țesea din adâncurile liniștite și puternice ale unei convingeri care căpata contururile unei credințe. Și din nou am strigat către el:

— „Să trăești, prietene — și Dumnezeu să fie cu d-ta, că

bună lucrare românească faci!... Şi... noroc bun la alte sute de mii de hârciogi! Cumpăr şi eu un lot de blăniţe pentru o şubă!..."

Nici nu ştiu când am ajuns în suburbiile Ismailului — având duhul bucuros — şi trupul deloc ostenit. Am strâns cu plăcere mâna prietenului meu, mulţumindu-i pantru tovărăşie, urându-i isbândă şi făgăduindu-i că a doua zi îl voi vizita acasă şi voi cerceta şi prăvălia de manufactură a doamnei sale.

Vecernie la Catedrală. Inaltul Ierarh, cu mângâietoarea Sa oblăduire, preoţi prea cucernici, credincioşi plini de evlavie, şcolari şi şcolăriţe, cor blajin moldovenesc, înserare dămoală — şi acea mireasmă bisericească, dulce şi consolatoare, mai osebit la un ceas ca acesta, de vecernie potolită. Toate slujbele bisericeşti sunt frumoase şi pline de miezoase învăţături, dar vecernia păstrează o mireasmă deosebită. Cetesc în cartea unui înţelept preot, aşa: „Vecernia ne aminteşte de îngroparea Mântuitorului. Inchipueşte vremea de înainte de venirea lui Hristos în care omenirea se sbătea în întunericul păcatului. Făcându-se la începutul înserării, creştinul cere noapte paşnică şi somn liniştit, ca să se învrednicească a vedea iarăşi lumina zilei. Somnul nopţii închipueşte moartea, iar scularea din somn, învierea..."

Vecernia este un popas, la scăpătatul zilei, pentru a mulţumi lui Dumnezeu că ne-a învrednicit a petrece încă o zi în căile poruncilor Sale, — a cerca să ne vedem greşalele săvârşite în acea zi, — şi a cere întărire pentru odihna nopţii. Rugăciunile care o alcătuesc sunt, parcă, şoptite şi moi, o atmosferă de paşnică delăsare în mâna lui Dumnezeu cuprinde întreaga fiinţă — şi parcă ai vrea să adormi acolo în faţa iconostasului şi în preajma chipurilor proteguitoare ale sfinţilor de pe pereţi. Aproape de Mântuitorul lumii, care viu şi treaz, veghează pe altarele tuturor bisericilor Sale.

Şi după ce slujba se isprăveşte — şi ierarhul încuviinţează, iau cuvânt de învăţătură pentru ascultători, într'o înflorire de pace şi de tăcere.

Purced de la cuvintele minunate ale sfântului Apostol Pavel: „Incolo, fraţilor, fiţi sănătoşi, desăvârşiţi-vă, îmbărbătaţi-vă, fiţi cu un cuget, trăiţi în pace, şi Dumnezeul dragostei şi al păcii va fi cu voi... Spuneţi-vă unii altora sănătate. cu o sărutare sfântă... Tot ce faceţi, — să fie făcut cu dragoste..."

Iată, aşadar, atâtea popasuri:

Toţi suntem *fraţi.*

Să fim sănătoşi — fireşte: în trup şi în duh.

Să ne desăvârşim: de sigur, — cât trăim, desăvârşiţi nu putem fi ci numai să năzuim spre ea, având înainte pe Insăşi Căpetenia Desăvârşirii, adică pe Domnul Hristos.

Să fim într'un cuget, ceea ce însemnează să fim uniţi, — o, mai ales, în vremea aceasta — de-am înţelege!

Să trăim în pace — neapărat pacea creştină, care este viaţă, adică tărie la încercări, ceea ce ne trebue astăzi.

Să facem toate cu dragoste — dragostea, cununa de aur a întregii vieţi creştineşti, — ea, care rabdă toate, crede toate, acopere toate, nu pizmueşte şi nici nu doreşte răul... Ci „spuneţi-vă unii altora sănătate, cu o sărutare sfântă..."

Nu voi uita niciodată minunata vecernie, aceasta, săvârşită de faţă fiind şi proteguindu-ne pe toţi, Inalt prea-sfinţitul ierarh Policarp, episcopul.

A doua zi — cea din urmă petrecută la Ismail — mergem să vedem chinovia Cetatea de pe malul Dunării. Până acolo, trecem pe lângă orfelinatul eparhial, — şi părintele H. însoţitorul meu îmi spune:

— „Aici, la refugierea noastră, au rămas neevacuaţi trei zeci de orfani, pe care bolşevicii i-au luat şi i-au împrăştiat pe cine ştie unde, dincolo de Nistru..." — dar nu mă mai mir de nimic.

Mânăstirea are două biserici, una ctitorie de la Lăpuş-

neanu și cealaltă, de la Brâncoveanu. Pe malul Dunării încă o biserică, fostă geamie, pe care bolșevicii au ruinat-o înlăuntru, folosind-o ca grajdiu pentru vitele colhozului înființat aici.

Inapoindu-ne în oraș, cercetăm și școala de contabili pentru cooperativele sătești și de colectori a Incoop-ului, condusă cu mare vrednicie de cooperatistul V., bun prieten și fiu sufletesc al Fundației Culturale „Regele Mihai I". Găsim peste tot ordine, curățenie și un aer de muncă susținută. Băeți și fete ne cântă o arie pe patru voci, de ne merge la inimă. Toți sunt feciori și fete de la țară, sănătoși și chipeși.

Este cel din urmă popas la Ismail pe care, cu părere de rău, trebue să-l părăsesc după amiază. Cum să nu-ți pară rău, când oamenii te-au primit atât de bine — și când, trecând peste ușoare umbre și îndoeli, vezi cât de bine se întemeiază din nou așezarea noastră basarabeană...

Și eu — și cei ce mă petrec, ne facem făgăduială tare, ca să ne mai vedem, dorind fiecare, de s'ar putea, când voi reveni, să nu ne mai despărțim niciodată.

3. CAHUL

CAHUL

Se ridică nori plini de apă, zările parcă se strâmtează, în urmă spre Ismail desigur plouă. „O, de-ar ploua peste tot, Doamne, să aibă poporul pâine, milostivule Dumnezeu... Tu ne baţi, Doamne, — dar tot Tu ne bucuri... Şi noi credem că nu ne vei lăsa...". Picuri mari şi grei lovesc geamul maşinei — şi parcă ne răcoresc sufletul. Cerul se închee — va ploua, neîndoelnic !

Cahulul ? Până mai acum câtva timp, un sat mai mare, croit după felul obişnuit basarabean : un loc mare, patrat, în jurul bisericii — şi apoi străzi paralele şi altele perpendiculare pe ele, într'o simetrie aproape fără greş. De când nu l-am mai văzut, oraşul a mai prins la sine plantaţii de pomi şi unele clădiri noui. Păcat însă că cutremurul cel mare şi incendiile retragerii bolşevice l-au dărăpănat greu de tot. O aşezare paşnică, de altfel, parcă dormitând sub lumina tare a soarelui — şi, fireşte, având la sine mari câtimi de praf, de-o aleasă calitate. Mai toate casele fără etaj — şi multe din ele fără stăpân. Parcul din jurul catedralei s'a înfiripat bine — şi e loc de plimbare pentru norod, mai ales cel tineresc. Are, de sigur, ceva foarte plăcut, — patriarhal, acest Cahul tăcut şi fără pretenţii.

Trag la casa primitoare a părintelui protopop O., un chip de preot, care, de cum îl vezi, te şi prinde într'o învăluire de duhovnicească prietenie. O vorbire dămol-moldovenească şi un

surâs slab-melancolic te întâmpină cu nefățărie. Casa lui e simplă, de preot văduv de îndelungă vreme, trăind într'o tăcută singurătate, nemai având în preajmă pe niciunul din mulții săi copii. Imi place nespus aerul singuratec al așezării lui — și-i spun:

— „Părinte Andrei, e păcat oare, ca omul să se tragă câteodată spre singurătate?"

Și el, răspunzându-mi cu grabă, ca pentru a mă liniști:

— „Nu, nu-i păcat... Făcuți suntem a trăi în lume, dar uneori trebue să ne tragem deoparte în singurătate, precum Insuși Domnul Hristos... El, după ce învăța mulțimile, nu se trăgea oare, deoparte, în pustie?"

Vai părinte Andrei, ce bine grăești — și cât de mângâietoare sunt cuvintele cucerniciei tale! — cuget cu mulțumire în duhul meu.

Și viind înserarea, după ce gustarăm cină simplă, stăturăm la sfat. Parcă-l cunoșteam pe părintele Andrei de când lumea și pământul.

Cu cuvinte puține și necăutate, el îmi spune lucruri grele din cei din urmă doi ani, din care unele deadreptul tragice. Unul din băeții lui, minunat pilot la București a căzut acum patru-cinci ani la Băneasa, într'un accident, — ne aducem aminte: cele două avioane care s'au isbit pe sus:

— „Era un pilot grozav — îmi spune părintele. — Alt băiat e pe front — și nu mai știu nimic de el de câteva luni de zile — iar celălalt — care a rămas cu mine la venirea bolșevicilor, a fost luat, vai, de păgânii iștia — și-o fost dus, el într'o parte, iar nevastă-sa cu copilașul în altă parte..." Un chenar aproape nevăzut de lacrimi se ivește în jurul pleoapelor părintelui, iar lungile-i mustăți pierdute în barba încăruntită parcă tresar sub valul de emoție care se urcă din adâncul sufletului.

— „Și nu mai știu nimic de el, de aproape un an de zile..."

Ce-aș putea face să-l mângâi, decât să tac, plecându-mi capul în pământ — zăgăzuindu-mi și eu lacrimile care grăbesc

spre ploape. „Dă-le, Doamne, după faptele lor — și pedepsește pângărirea și lovirea făpturilor tale!..."

— „Părinte — zic — vine, vine pedeapsa lui Dumnezeu pentru ticăloși!.. A și venit. Și încă de mii de ori va fi mai mare Foamete și scrâșnire, — îngheț și sfâșiere între ei, le va da Dumnezeu, drept căzută pedeapsă..."

Părintele are un zâmbet blajin, care parcă spune: „Fie voia lui Dumnezeu!"

Mă simt așa de bine în sihăstria părintelui Andrei, — pe când în noaptea neagră de afară se pregătește, în huială de tunete și de vânt, ploaia binefăcătoare.

Am căzut bine în Cahul. Pe lângă toate celelalte, s'au adunat aici, peste o sută de învățători dimprejur, ca să discute laolaltă detaliile programului muncii de vară. Ei au aflat că sunt aici — și mă chiamă spre adunarea lor, să le spun și eu ce voi crede de cuviință.

Așa că, a doua zi, dimineața — Duminică fiind — merg în adunarea lor. Totdeauna m'am simțit bine în mijlocul lor, dar acum când e vorba de munca învățătorească din Basarabia desrobită, mă simt încă mai la locul și la largul meu. Și, în adevăr, ceasul petrecut cu ei, într'o sală încăpătoare a uneia din școalele primare, a fost unul de-o mare frumusețǎ. Simțind cingătoarea de prietenie din jurul meu, se înțelege că și cuvântul mi-a pornit mai avântat, de la sufletul meu la al lor. Le grăesc despre marele rol al învățătorimii, mai ales acum, în ceasurile acestea de consolidare a scumpei noastre Basarabii. Se cade să punem la bătaie tot ce avem noi mai bun în suflete — total și fără întârziere. Pe urmă, în linii mari și cu cea mai sinceră căldură sufletească, le vorbesc despre „Căminele Culturale și Școlile țărănești", în viața satelor noastre, — rostul mecanismul și importanța lor întru ridicarea satului și-a săteanului. Simt din felul cum ascultă — și mai ales din acel „nezis" aer de comuniune spirituală, cât de mult îi interesează problema — și cât de tare vibrează sufletul lor. Minunată și scumpă răsplată pentru puținul bine ce voi fi făcut și eu în viața aceasta, — mai mi-

nunată și mai scumpă decât toate bogățiile și decât toate slăvile lumii. Să simți că o picătură din cugetul tău, din emoția ta, din credința ta, din idealul tău — se duce și către alte minți, și către alte suflete, ca să adaoge acolo provizie bună pentru ceasul luptelor, întru nădejdea biruinții tuturor, a noastră, a Românilor laolaltă!.. Nu, — nu poate fi o răsplată și o frumuseță, mai mari — și mai mângâietoare. Imi venea să nu mă mai despart de ei — și cred că nu-s înșelat când cred că și ei simțeau la fel.

Cercetăm biserica mare și luminoasă, dar foarte clătinată după cutremurul din Noembrie. Una din caracteristicile aproape a tuturor bisericilor cercetate prin locurile pe unde am umblat este o mare luminozitate. Ferestrele mari și fără vitralii, fac ca lumina să pătrundă, plină, înăuntru — și mai toate trebuesc reparate.

Regimul bisericilor sub bolșevici a fost unul, diabolic. Ei nu s'au năruit asupra lor să le dărâme, ceea ce ar fi făcut să depărteze de la ei orice simpatie a localnicilor, — lucru care ar fi fost nepolitic. Ci ei s'au arătat binevoitori, ținând următoarea vorbire: „Treaba voastră... Adunați-vă și închinați-vă cât vreți... Slobod de la noi... Dar cum aceasta este o treabă ca orice altă treabă, se cuvine să plătiți un impozit, — cum plătește toată lumea...” Și veneau cu un impozit oarecare, să zicem o mie de ruble pe lună. Bieții oameni, ce puteau să facă? Se adunau și strângeau suma, ca să aibă unde se închina. Trecea o lună. A doua lună, bolșevicii sporeau impozitul, sub cuvânt că l-au sporit peste tot, dar mai veneau cu o condiție: „Ca să nu se facă niciun fel de matrapazlâcuri cu culegerea impozitului de la credincioși, preotul trebue să prezinte la stăpânirea bolșevică, lista de subscriitori, cu numele fiecăruia și cu suma ce dă...” Oamenii, ce puteau face? Se adunau, strângeau banii — iar părintele întocmea lista, nebănuind capcana diabolică. Bolșevicii luau lista și-o cercetau. După aceea, ziceau: „Cutare a dat atâtea ruble pentru biserică... Dacă pentru un asemenea fleac dă o

sumă atâta de mare, atunci pentru celelalte nevoi trebue să dea de trei ori mai mult decât până acum...” Și purcedeau la refacerea tabelelor de impozite — și de îndată, credincioșii se vedeau, toți, urmăriți pentru o sumă mult mai mare la impozitele celelalte. A treia lună, pentru alte motive închipuite, impozitul bisericii iar era mărit. De data aceasta, bieților oameni li era teamă să mai subscrie vreo sumă, ca nu cumva să li se urce din nou celelalte impozite — așa că nu se mai putea strânge cei pentru biserică. Nemai având cu ce plăti impozitul, biserica era închisă în mod automat. Dar lucrul nu se oprea aici.

Biserica închisă era un motiv de punere la cale a altor infamii. Conducătorii bolșevici îndemnau pe tinerii din sat să facă cerere la stăpânire precum că „întru cât localul de biserică stă degiaba — și ei nu au un loc de adunare și de petrecere, să li se dea lor la îndemână acel local...” — ceea ce era admis de îndată. Și astfel, ajungeau pe căi cotite și sub aparență de legalitate, să pună mâna pe lăcașurile de închinare, transformându-le fie în localuri de petrecere, ca în pilda de mai sus, sau în magazii sau alte destinații, după nevoile care erau. Pe urmă, se arătau, la vreme, echipele de propagandiști acei care aveau să lucreze asupra sufletelor credincioșilor, folosind cele mai scelerate mijloace, cele mai spurcate infamii, nu numai la adresa Bisericii, dar și la aceea a lui Dumnezeu însuși, a Domnului Hristos ca persoană, a Maicii Domnului, a sfinților și-a mucenicilor credinței noastre. Ni este rușine a și pune pe hârtie toate aceste murdării; proceniunile blasfemiatoare, caricaturile scelerate, invectivele ticăloase, teatrul antireligios reprezentând judecarea lui Dumnezeu, cărțile pline de injurii și de neadevăruri, pancartele insultătoare, plimbarea pe străzi a manchinelor înfățișând în atitudini monstruoase pe Domnul Hristos și Maica Sa sfântă. O orgie infernală a bestiei umane, deslănțuită din frâul rațiunei și-al cuviinței, în urma unor teorii sociale, alcătuite de minți îndrăcite, în scopuri de dominare asupra lumii. Mai târziu se vor scrie cărțile care să cuprindă istoria macabră a a-

cestui sfert de veac, din care se va putea vedea că această nouă persecuţie asupra Bisrricii creştine şi-asupra credincioşilor ei, este cu mult mai mare, mai diabolică, mai murdară decât toate persecuţiile din timpurile primare. Atunci, erau persecutaţi credincioşii, acum au fost deopotrivă persecutaţi şi Biserica şi Intemeetorul ei, în însăşi fiinţa lor.

De aceea şi pedeapsa încălcătorilor este atât de mare. Şi încă nu a ajuns la apogeul ei această lucrare de pedepsire. Vom vedea curând lucruri spăimântătoare. Bolşevicii înfrânţi se vor grămădi în locul în care li va mai rămâne, şi acolo, întocmai ca lupii flămânzi, se vor între-mânca, se vor sfâşia între ei împinşi la aceasta de foame şi de frig. Va fi asupra lor pedeapsă groaznică, după cum groaznică le-a fost purtarea vreme de-un sfert de veac. Milioanele de nevinovaţi ucişi de ei, noianul de suferinţe pe care ei le-au adus asupra lumii, se va abate asupra lor, — împlinindu-se aidoma cuvântul de fier şi de foc al Cărţii sfinte: „Cine va cădea peste piatra aceasta (Domnul Hristos) va fi sdrobit de ea, iar pe acela peste care va cădea, îl va spulbera."

In ceasurile acestea, tocmai la aceasta stăm faţă: la spulberarea acelora care au cercat a se ridica asupra Domnului Hristos şi-asupra Bisericii Sale.

De la biserică mergem cu toţii la locul de adunare unde trebue să ţin aceiaşi vorbire ca şi în celelalte două oraşe basarabene. Intru aceasta, oameni de înţelegere şi de bunăvoinţă, au aranjat sala de şedinţe a tribunalului, nefiind în oraş o altă încăpere potrivită. Ce nu face omul, când cugetul îi este împodobit de gând ales — şi inima îi este aprinsă de dorinţele cele bune? In adevăr, astfel aranjată, sala a răspuns în totul aşteptărilor. Păcat însă că nu era de două ori mai mare — şi tot n'ar fi încăput toţi câţi ar fi voit a auzi cuvânt de musafir străin asupra ceasului mare prin care trecem. Am băgat de seamă prezenţa în sală a întregului lot de învăţători şi învăţătoare, cu care mă întâlnisem la adunarea de la şcoală. Ca şi în celelalte

oraşe, ideile vorbirii au fost primite cu atâta însufleţire, încât întregul ceas astfel petrecut, a fost o minunată comuniune spirituală— din cele mai înalte. De altfel, unor asemenea vorbiri mă feresc totdeauna de a le spune impersonal şi sec „conferinţe" — ci „mărturisiri de credinţă", adică sincere şi cât mai avântate comunicări de la suflet la suflet, întru reciprocă întărire şi zidire sufletească, — aproape nişte „predici laice".

La masa lor de prânz, învăţatorii mă poftesc şi pe mine, să ne bucurăm un ceas împreună, înainte de a ne despărţi. E o adevărată agapă prietenească: puţină mâncare, îndestuloare foamei noastre şi un pahar de vin, mai mult întru a închina cu el cuvânt de sănătate şi de rămas bun. La urmă, o prăjitură făcută de mâini de învăţătoare, închee prânzul nostru frugal petrecut în neîntreruptă voie-bună şi larmă de liceeni în vacanţă. Aşa-i românul chiar când nu mai e tânăr.

La sfârşit, drept cuvânt de despărţire le grăesc despre „sat", locul în care îşi poartă ei lucrarea de ridicare şi de instruire. Aparent simplu, în structura lui, satul este de-o complexitate fără asemănare. Cea mai neînsemnată manifestare din viaţa lui presupune o lume întreagă de lucruri, ţesute de demult şi din adâncimi nebănuite. Cercetarea satului presupune pricepere, răbdare — şi mai presus de toate dragoste. Apoi, vine la rând sufletul aceluia care locueşte satul: ţăranul nostru, altă imensă lume imaterială, plină de mii şi mii de înfăţişări, aparent simple şi ele, dar tot atât de complicate în sine. Aici, în acest labirint fără capăt este chemat a-şi aşeza activitatea învăţătorul nostru, căzându-i în sarcină a fi unul din cei mai de seamă luminători şi îndrumători ai insului nostru românesc. Sarcină nespus de grea, covârşitoare, care nu va putea fi îndeplină decât având sufletul deschis larg la adierea cea întăritoare pe care nu o vor găsi decât pe culmile cele însorite ale dragostei de om. Un ostaş aflat pe front scrie acasă că toate merg bine, că cu toate se luptă lesne, dar că nu mai poate de dor după *satul* său — şi, aşa, pe un petec de hârtie găsit în

preajma tranşeei sale, ostaşul acesta, grăind despre satul său, dă, în acelaş timp şi cea mai cuprinzătoare şi admirabilă definiţie satului, zicând despre el că-i „leagănul scump al vieţii..."

Iată, dragii mei — le zic — în acest leagăn scump al vieţii aveţi de lucrat, — lui trebue să-i închinaţi ceasurile zilelor voastre, pe el trebue să-l ridicaţi — şi pe cei din el trebue să-i înobilaţi —, iar făgaşul cel mai de seamă prin care ajungeţi la acestea, este *copilul* pe care săteanul vi-l încredinţează grijei voastre. Arma cea mai de seamă, de nimeni şi de nimic învinsă: dragostea, — dragostea de sat, de săteni, de copiii sătenilor. Ea — dragostea — va face toate minunile. ea va aduce întemeerea cea de pe urmă a ţării cele noui noui, a neamului, în sfârşit, întregit.

Şi aşa, mă despart de aceşti prieteni necunoscuţi ai mei, — luând cu mine, de la inima lor, putere nouă pentru lupta ce însumi mai am de dus, în anii mei.

Furtună năprasnică s'a ridicat, — picuri grei de ploaie au început a cădea din norii de cenuşă care aleargă încruntaţi pe cerul lăsat de tot aproape de pământ.

Mai rămâne o lucrare de făcut: să procedăm la alcătuirea celor două sfaturi, judeţian şi orăşenesc, ale celor două Cămine Culturale.

Strânşi în adunare generală tot în sala tribunalului, într'o atmosferă de deplină înţelegere şi de caldă prietenie, purcedăm la această lucrare, cu atât mai cu dragă inimă, cu cât afară ploaia cade în pânze grele, aducând uşurare şi nădejde în suflete. De când aşteaptă bieţii oameni această revărsare de ape! Şi acum, iat-o, plină de îmbelşugare. Pare că ne udă, răcoroasă, şi sufletele. Şi, mai înainte, de a începe lucrul, ţinem să aducem mulţumiri lui Dumnezeu pentru bunătatea Sa cea mare către robii Săi.

Iar după ce am isprăvit şi cu aceasta — şi cum ploaia a contenit puţintel, ieşim să ne plimbăm prin oraş. Mai-marele lui ne arată lucrările începute, printre care o plantaţie de proporţii însemnate, cum şi o şcoală primară şi un local de primărie tot de-o asemenea proporţie ne dau măsura unei munci edilitare din cele mai lăudabile. Se simte un gând bun şi o mână puternică, alături de-un suflet onest.

Şi iată că munca mea se apropie de sfârşit. Gândul străbaterii Basarabiei de Sud şi-a căpătat realizare, măcar în liniile lui generale. Mâine voi pleca de pe aceste meleaguri, de pe întinsul cărora am prins atâtea privelişti şi impresii.

Şi 'n preajma acestei plecări, m'am tras din nou în săhăstria părintelui Andrei, — săhăstrie al cărei farmec, încă mai mare s'a făcut, de vreme ce pe lângă toate celelalte de mai înainte s'au adăogat acum şi huetul înfundat al ploii şi cântecul monoton, dar plin de dulceaţă, al streaşinei.

Părintele Andrei, cu lumina şi mai deschisă a zâmbetului său bun, îmi mai spune întâmplări basarabene din anii cei doi din urmă, ca şi cum mi-ar povesti dintr'o carte nevăzută, deschisă în faţa sa:

— „Da, a fost urgie mare, cum mintea omenească nu poate prinde toate... Parcă n'a bine, aşa se arătau vremurile de mai înainte — şi iată că aşa a fost... Trebuit-am a trece şi prin ist foc, aspru şi mare, în care mulţime multă s'a prăpădit... Şi dureri — şi suferinţe — şi plecări pe drumuri depărtate şi fără întoarcere, — şi ruperi de cămine — şi sfâşieri de suflet... Doamne-Doamne, mare fost-a urgia... Da, — păcatele noastre... Fireşte."

Şi oprindu-se puţin, părintele Andrei mă privi în ochi, având licăriri de cristal lichid în ai săi. Zise apoi, cu pace şi cu cumpăt:

—„...Pentru ca toate să fie mai bune şi mai întemeiate pe viitor... Mai sigure — şi mai nesguduite... Aşa-i voia lui Dumnezeu, căruia se cade să-i mulţumim pentru tote..."

Ascultam — şi parcă vedeam în închipuire noianul de ape al anilor din urmă, viind şi trăgându-se, ca o fiinţă din Apocalipsă, întru curăţire şi între aşezare de vreme nouă.

Şi, ca un ecou al celor de pe urmă cuvinte ale părintelui Andrei, zisei şi eu, cu glas scăzut, dar încredinţat:

— „Da-da, voia lui Dumnezeu, căruia se cade să-I mulţumim pentru toate..."

A doua zi, pe ploaie, am trecut Prutul îndărăt — şi, prin Galaţi, sub seară, am ajuns acasă, — de unde luna viitoare voi porni din nou, să văd trupul mijlociu al Basarabiei desrobite.

PARTEA A DOUA

LĂPUŞNA - ORHEI - TIGHINA

I. LĂPUȘNA

CHIŞINĂU

Intr'o seară de Iulie plec spre Chişinău, spre Chişinăul atâtor îndepărtate amintiri, spre Chişinăul astăzi ruinat de pe urma barbarilor. Şi stând în întunericul vagonului care îşi hurue încheeturile dealungul drumului, cuget la atâtea lucruri cari mă leagă de acest frumos oraş: catedrala lui plină de vrajă duhovnicească, grădinile lui de un patriarhalism chemător, străzile lui largi şi îmbietoare la plimbări şi la convorbiri avântate, clădirile lui masive şi totuşi având o înfăţişare elegantă, — dar mai osebit acea atmosferă de oraş primitor şi bun, plin de blajinătate şi de netrufie, poftitor la nu ştiu ce visare moldovană, departe de obişnuitele gânduri şi tălăzuiri. O, de câte ori în dimineţi de vară încărcate de o voie bună desfăcută de griji şi cu un cer irizat până la alb deasupra, nu m'am plimbat, singuratec, dealungul largilor străzi şi prin aleiele tăcute la vremea aceea, privind spre statuea lui Ştefan cel Mare, sau spre bustul lui Puşkin. Decâte ori n'am intrat, la vreun ceas de sete sufletească, sub tăcuta cupolă a soborului şi am stat să ascult susurul neauzit al apei vremii trecătoare, cugetând la nimicnicia tuturor ambiţiilor sau la ticăloasa lucrare a trufiei...

Şi acuma, Doamne, ce aveam să găsesc acolo? Ştiam din gazete şi din fotografii ce prăpăd şi ce ruine lăsaseră în urma lor „aducătorii de mai bine" în lume, dar cugetul meu era obiş-

nuit cu cele ce știa mai înainte și nu se putea înțelege cu noua stare.

In vremea aceasta, noaptea căzuse deplin și trenul fugea cu spor spre ajungerea la hărăzitul lui țel. Și în ritmul lui de fier și huet îmi auzeam gândurile, din care, în clipe de rugăciune, se țesea și o hotărîre pentru tot răstimpul călătoriei mele: „Doamne, dă-mi putere să nu mă plâng de nimic, pe toate primindu-le cu duh de înțelegere și de pace. Ajută, Doamne, neputinții mele, ca să gonesc de la mine toate gândurile rele și toate aplecările spre întristare, ci alegând mai ales puterile încrederii și ale nădejdii, să culeg binele din rău și să dau deoparte îndemnurile îndoelii, primind la sine pe cele ale încrederii și ale rostului bun. Celor bune să le spun: „Veniți spre mine"! — iar celor rele: „Inapoia mea, satano"! Și așa să pot face călătoria mea sub semnul dragostei și al înțelepciunii Tale, Doamne"!

Știam că voi trece din nou prin locuri scumpe, unde ai noștri au luptat și au căzut, și că voi întâlni iarăși morminte cu cruci albe și cu căști cenușii, că voi adulmeca din nou din mireasma amară a cruntelor isbiri, — dar simțeam în mine cum toate acestea, cum Războiul este a Faptă care trece peste noi, pe deasupra ființelor noastre — și că noi nu putem face altceva decât a ne supune, a ne lăsa răpiți de Ea, în viforul ei, încordându-ne puterile de răbdare și de ascultare, ca astfel să ajungem la țărmul isbânzii. Și alunecând cu trenul în noapte, trecui pe lângă locul — foarte apropiat — unde se afla unul din feciorii mei, ostaș tânăr, prins și el în acelaș șuvoi gigantic al Războiului. Ridicai atunci induioșată rugăciune către Dumnezeu: „Ajută-le, Doamne, la toți să fie biruitori asupra potrivnicilor — și-i ferește de încercarea cea grea"! Și prin văzduhul înoptat, trimisei spre copilul meu și spre tovarășii lui, binecuvântarea mea părintească.

A doua zi, dimineața, trecui a doua oară Prutul și revăzui câmpia basarabeană, atâta de bine cunoscută mie. Acuma aveam să străbat locuri curat moldovenești, ținuturi de răzeși și de mazili, așezări vechi și mari cu oameni înțelepți și cuminți.

Colinele blânde ale Basarabiei mă primesc dintr'odată în sânul lor. Oamenii sunt ca și colinele, colinele ca și oamenii, simple, domoale, fără trufie și tăcute. Gospodăriile sunt curate și bine îngrijite. Păpușoaiele destul de bine crescute și făgăduitoare de rod îndestulat. Imașuri grase se întind pe văi, colo, pe clinuri de deal, sătuce simple, de moldovenească înfățișare, stau tăcute, deșertate de oameni, sub soarele călduț al dimineții de vară. Cosașii harnici doboară fânețele abundente, iar turmele de vaci se tălăzuesc molcome ca într'o visare. Intr'o gară din câmpie încrucișăm cu un tren plin de ostași, care se duc acasă, în concediu. Sunt, firește, veseli și pe drept cuvânt: și-au făcut, o vreme îndelungată, datoria și acum merg acasă. O, acest cuvânt „acasă"!...

Pe trenul lor este scris că vine de la Odesa. Cuvântul a început a deveni familiar și românesc. Câte s'au schimbat, prieteni, în ultima vreme!...

In câmpie, doi cocostârci-filosofi parcă îmi dau răspuns la gânduri. Ei merg pașnici și egal, acum ca și totdeauna, ridicând din timp în timp un picior, ca pentru a face economie de puteri — și privesc indiferenți, înainte. Drumuri de care, șerpuesc în toate părțile, alergând sprintene peste dealuri — și furișându-se grăbite pe văi. Culturi dese de cartofi, — iar în grădinița bine îngrijită a unui gospodar zăresc niște straturi mari de mac, înflorit liliachiu, parcă ar fi lalele. La răstimpuri ne întâmpină în câmpia inundată de soarele dimineții lungile cumpene de la fântâni — părând, și ele, niște imenși cocostârci stând filosofic, într'un picior — și plecându-și, când și când, pliscul în fundul pământului spre a-și ostoi setea, cu apă rece. Intinse ogoare de păpușoi lucesc în soare și se învălurează ușor la bătaia abia simțită a vântului. Incolo, departe, se deschid văi largi, iar pe culmi înegresc păduri de gârneață. Trecem prin Cornești. Aici au fost lupte mari și grele, în care au

căzut mulți de ai noștri. Aici, oare, ai căzut tu Sandule — și tu, Paule? Privesc câmpia din față și mă rog cu sufletul înlăcrămat, pentru ei toți.

Fără să vreau ascult discuția dintre două persoane, din vagon: unul, mai vârstnic, părând a fi căpetenie din ramul administrativ agricol — și altul, mai tânăr mult, părând a fi un subaltern al lui. Cel tânăr se plângea că e trimis a face supraveghere și ispravă agricolă la o mare fermă a Statului, în Transnistria. După înfățișare era fecior de țăran — și totuși spunea:

— „Mi-e urât să mă duc acolo... Mă plictisesc... N'am nici un fel de distracție în vremea liberă..."

Il priveam — și dădeam uimire. I-aș fi spus:

— „Cum? Plictiseală la țară, când ai de condus o fermă? Cum? Plictiseală la țară, când ești fecior de țăran și ai îndeletnicirea lucrării pământului?" — dar am tăcut. Am cugetat la felul nechibzuit în care sunt așezate cele mai multe din școlile noastre de agricultură. Cred că chiar Academia Agricolă ar trebui să fie la țară. Viitorul „agronom" să crească necontenit numai și numai la țară, aproape de ogor — și atunci nu s'ar mai plictisi, cuvânt care nu-și poate avea înțeles când e vorba de agricultură.

Intovărășit mereu de gânduri și de câmpia basarabeană nici nu știu când ajung în marginea Chișinăului. Văd cupola refăcută a Soborului — cum și alte două biserici cărora însă le lipsesc crucile. Am simțirea ciudată și aspră a unei ciuntiri.

Și de îndată, pornesc prin orașul ruinelor. Ajung degrabă în centru. Privesc și nu-mi vine să cred. Mi se pare ciudat cum trec oamenii pe lângă ruine și nu le mai văd. Năruire peste tot, — case fără tavane și fără uși și ferestre. — fatade de clădiri mari, stând stinghere și neavând nimic în spate, ca într'un decor de teatru, reprezentând ruine falnice, — și o înfățișare de dezastru legendar. Dar se simte și mâna

omului, care vreme de aproape un an a căutat să „organizeze" această ruină.

— „O, — îmi spune chiar mai-marele orașului — a trebuit o imensă trudă până să strângem tot molozul și toate pietrele cari baricadau drumurile — să punem o regulă în haosul spăimântător pe care l-am găsit aici. Acuma, „arată" bine, dar să fi văzut ce era când am venit noi aici!..."

Iar truda aceasta de a aduce o regulă în haos, a fost, de la început, întovărășită de gândul de a folosi întru aceasta, și florile. Am găsit mai peste tot flori. Ruine, — și flori. Flori, — și ruine. Fantomatice ruine și flori frumoase, aceasta ar putea fi o formulă a definirii Chișinăului de acum.

Cred: a fost o muncă istovitoare pentru a reîncepe aici viața întreruptă atât de brutal de barbari. Poate mai greu decât dacă ar fi trebuit format orașul de la început. Și mărturisesc că chiar din cele dintâi ceasuri ale petrecerii mele în Chișinăul ruinat, am simțit că aici s'a desfășurat vreme de un an o muncă herculiană pentru a se putea reîncepe normal viața. Au lucrat și aici, aceiași pionieri modești — și adeseori necunoscuți, care, trecând peste trudele grele — și peste „plictiselele" prietenului din tren, s'au așezat pe lucru și nu s'au dat biruiți. Peste tot locul, pe unde voi fi avut de pășit, aveam să găsesc pionieri de aceștia, care, fără „să bată monedă" din aceasta, își vor fi făcut deplin datoria, fie că unii se vor fi aflat mai sus, iar alții mai jos, pe scara îndeletnicirilor obștești sau personale.

Chiar gazda mea, bunul pensionar I. S., vechi luptător basarabean, care ar fi putut, fie să se odihnească după îndelungi ani petrecuți în învățământ, fie să-și ia cine știe ce ocupație mai „rentabilă", s'a apucat cu tărie reîmprospătată de „nerentabila" îndeletnicire a activității culturale în Basarabia, sub îngrijirea și ocrotirea Fundației Culturale Regale „Regele Mihai I". Și luptă ca un tânăr, căci tânăr rămâne omul până la adânci bătrânețe, dacă are duhul curat, avântat și plin de dragoste pentru lucrurile bune, aducătoare de bine, sieși și

obştii întregi. Prietenul I. S. îmi va fi mereu tovarăş în drumurile lăpuşnene.

Tot asemeni profesorul L. B. macedonean de obârşie dar vrednic pionier basarabean, ar fi putut să rămână în ţară după 26 Iulie 1941 — şi cu toate acestea n'a făcut aşa, ci s'a întors în Chişinăul ruinat, ca să lege din nou firul întrerupt — şi să ducă mai departe lupta pentru ridicarea provinciei dragi în care vreme de peste două zeci de ani a fost şi el un neobosit lucrător pe acelaş ogor cultural.

Şi câţi de aceştia, mai tineri, mai bătrâni — femei, bărbaţi, băştinaşi sau adoptaţi ţinutului, care de îndată ce s'a aşezat aici din nou ţară românească, au venit la „locul lor" — şi au început, între ruine, să muncească la refacerea „casei" ruinate, împodobind-o mai întâi cu flori, ca urâţenia să nu fie aducătoare de îndoială şi de delăsare. Pe mulţi din aceştia îi vom întâlni şi în drumul nostru, acesta.

Iată, în chiar după amiaza sosirii mele aici, după ce ţinând îndreptarul bunei cuvinţe, vizitez pe mai-marii oraşului, în frunte cu I. P. Sfinţitul Ierarh Efrem, mă duc să cercetez un modest Cămin Cultural al suburbiilor Ciuflea şi Buna Vestire. Sunt întâmpinat de cucernicul preot din loc, de conducătorii Căminului Cultural — şi de câţiva mahalagii, veniţi de la lucrul lor, ziua fiind pe sfârşite. Mă simt de la început ca între ai mei. Părintele spune un cuvânt de bună întâmpinare, iar conducătorul Căminului face o scurtă dare de seamă, din care se vede că, aproape chiar de la realipire, munca culturală a fost reluată. Privesc la chipul plin de linişte şi de convingere al vorbitorului, şi-mi dau seama că pentru a grăi şi a lucra astfel, trebuie numai de cât să fie *credinţă* şi *suflet*. Fără temeiul şi căldura credinţei, nu e cu putinţă nimic. Şi, de îndată, văd şi una din înfăptuirile Căminului. Ni se cântă câteva cântece, de către cele două coruri, unul de la biserica Ciuflea, altul de la Buna Vestire. Amândouă pe mai multe voci, iar cântăreţii sunt tineri, băeţi şi fete, din parohie. Cel de la Buna Vestire

este alcătuit aproape numai din copii — dar cântă atâta de armonios şi atâta de neprefăcut!... Simt o mare bucurie în suflet — şi un nou temei în duhul meu. Pe lângă flori, ai noştri au întâmpinat ruinele cu cântare. Temelie bună pentru viaţă nouă: florile şi cântarea. Pe ele, cu adevărat, se poate aşeza temelie trainică. Prin ceea ce ne grăesc ele, prin ceea ce presupun ele.

La această adunare de Sâmbătă seara, tocmai despre lucrul acesta le vorbesc şi eu. Cel ce iubeşte florile şi cântarea, este în stare, prin puterea sufletului său, să facă toate, pentru că iubind florile şi cântarea, iubeşte chiar pe Dumnezeu, dătătorul de toate puterile.

Părintele locului, un luptător credincios, mi se plânge totuşi de unele neajunsuri, venite tocmai de la nişte orânduiri ale stăpânirii. Zice sfinţia sa:

— „De ce, oare, mi se iau „extraşcolarii" Dumineca de la biserică, tocmai de la ceasurile şapte, până la unsprezece, dimineaţa? Au luat şi pe fete, — şi-i pun să facă exerciţii tocmai în faţa bisericii.De ce nu se fac toate acestea după amiaza, pe la cinci?"

N'am ce răspunde părintelui, de cât, doar să-l încredinţez că voi stărui şi eu ca această stare de lucruri să înceteze. Pe deoparte propovăduim că prin credinţa noastră strămoşească vom birui, dar pe de alta smulgem de la biserică tineretul tocmai când biserica îşi ţine sfânta slujbă creştinească. In adevăr, ciudat...

De aici, alerg să văd soborul. Il găsesc aproape complect isprăvit. In mai puţin de un an, vrednicia şi credinţa românească, au pus la loc ceea ce păgânii au stricat. Multele milioane trebuitoare pentru refacere s'au găsit de îndată, picurate în visteria bisericii din mâini pioase, gologan cu gologan. Mai e de lucru parte din pictura care a fost arsă şi catedrala va fi încă mai frumoasă ca înainte. Catapiteasma nouă, făcută din-tr'o catapeteasmă rămasă neatinsă în capela metropolitană, e de-o mare frumuseţe puternică, iar candelabrul din naos, re-

făcut din vechiul candelabru căzut în pulbere este, deadreptul, o bijuterie de-o uimitoare fineţă. O adevărată capodoperă de policandru bisericesc.

Revăd aşadar, catedrala amintirilor mele. De câte ori am stătut aici — şi, în ceasuri de tăcută reculegere, mi-am înălţat gândul şi duhul, pe treptele rugăciunii, către Dumnezeu! Revăd lăcaşul, după ce el a avut de trecut prin urgia focului. Aici, în el, mi se spune, au fost aşezate butoaie cu benzină, cărora, în ceasul din urmă al fugei ticăloşilor, li s'a dat foc. Au ars catapeteasma, turla şi parte din icoane.

— „Este isprava bolşevicilor"! — îmi spune cu glas mâhnit epitropul, care vinde lumânări la pangar, după ce, în cuvinte calde îşi arată bucuria de a ne fi revăzut după o despărţire de peste doi ani de zile.O, — câte s'au petrecut de atunci! Acesta este unul din slujitorii soborului care a apărat cu credinţă lăcaşul Domnului în vremea anului de jale.

Am bucuria adâncă şi curată, să revăd pe bătrânul paroh părintele V. G., cel, din mâna căruia, în cel din urmă drum la Chişinău, am primit sfânta Impărtăşanie. Il găsesc cădelniţând în ceas de vecernie. Se opreşte şi îmi zâmbeşte blajin şi cald. Ii sărut mâna, cu lacrimi — iar el mă îmbrăţişează cu neprefăcută dragoste părintească. Il întreb:

— „Cum ai dus-o tată, cu păgânii?" — iar el cu privirea prinsă în slab zâmbet, îmi răspunde:

— „Dumnezeu ştie"! — şi-mi arată cu degetul de la stânga în sus spre înaltul cupolei.

Am aflat pe urmă din gură de oameni credincioşi că sfinţia sa a fost un vrednic mărturisitor al Domnului Isus Hristos în tot timpul Barbariei, săvârşind fără teamă slujbele şi cercetarea credincioşilor săi, şi având a suferi asupriri din pricina aceasta. Eu l-am regăsit cu acelaş zâmbet bun şi îngăduitor, dar parcă cu părul şi barba încă mai albe ca mai înainte.

Aflu aici în Catedrală, icoana Maicii Domnului, care a fost atinsă de un glonte rătăcit, — dar ce minune! Glontele s'a oprit în sticla care proteguia icoana — şi l-am găsit atârnând,

netrebnic, acolo, în gaura făcută de el însuşi. N'a atins icoana. Lovitura este venită chiar în dreptul mâinii Prea Curatei — aşa că în faţa acestei privelişti ai impresia vie că mâna sfântă a oprit glontele în drumul lui, făcându-l nevătămător.

Când mă reîntorc spre gazdă, noaptea fără lună căzuse peste ruine şi peste flori, făcându-le pe cele dintâi mai sinistre, iar pe celelalte mai mirositoare.

A doua zi, Duminecă, pornesc de vreme la sobor unde se săvârşeşte mare slujbă arhierească. Găsesc biserica împodobită cu mulţime mare de credincioşi, de tot felul. Sunt şi oameni din popor, sunt şi cărturari, — sunt şi tineri, sunt şi mai bătrâni. Ceea ce-i uneşte pe toţi este aceiaşi evlavie. Apele slujbei curg blajine şi cântătoare spre sufletele lor, iar ei le primesc cu priviri simple şi cu mâini credincioase. Cunoşteam mai de mult felul recules şi nemăreţ în care credinciosul basarabean întâmpină sfânta slujbă — şi acum, privindu-i, mă gândeam la tot ce au suferit ei sub călcâiul prost al încălcătorilor — şi vedeam cum ei, precum strămoşii de demult, „au păstrat" ceea ce aveau în suflet, nedându-se biruiţi de încercare. Au păstrat credinţa. Se vede din privirea lor, — se vede, mai ales, din întreaga statură a fiinţei lor care stă faţă la miracolul sfintei jertfe fără sânge a Mântuitorului lumii şi al lor.

Eu însumi mă simţeam în clipele acelea altfel de cât de obiceiu. Amestecat cu ei, cu toate că necunoscuţi mie, îi simţeam totuşi cunoscuţi de mult sufletului meu — şi aveam o mângâiere nespusă în duh, cugetând la toate acestea. Minunea învăţăturii lui Iisus Domnul, care „nivelează" şi înfrăţeşte pe toţi cei care i se închină. Frumuseţa slujbei, amestecată cu gândul la tot ce fusese un an de zile pe aici, mă făcea să am simţiri adânci şi noui, — o cutremurare mai neobişnuită şi mai profundă.

De aceea, când Inaltul Ierarh mi-a făcut semn, la clipa potrivită, că pot lua cuvânt de predică — şi când privind spre norodul credincios, am văzut că se afla în număr covârşitor

de mare, am avut ca un fel de isbitură în piept, care, de îndată s'a furişat sub ploape, — şi le-a umplut cu apa lacrimilor. Cugetam grabnic în mintea mea dulce-spăimântată: „Putea-voi, oare, să fiu vrednic de aceasta?" — şi m'am smerit în sine. Dar Dumnezeu are grijă, — căci scris este: „Nu vă îngrijoraţi ce veţi avea de spus — că dacă credeţi Mie, vă voi da vouă cuvintele potrivite, la ceasul cuvenit!" Era evanghelia celor doi orbi care strigau către Hristos şi-a copilului îndrăcit din care Domnul a gonit pe diavol. Prilej minunat ca să grăesc despre „singurul liman al mântuirii" care este Iisus Hristos, cum şi despre ceea ce au făcut cei „fără Dumnezeu" vreme de un an în pământul şi în sufletul basarabean. „N'avem decât să privim, dragii mei — le spuneam — la ceea ce au săvârşit bolşevicii asupra voastră, ca bine să ne dăm seama ce poate săvârşi un suflet care nu cunoaşte pe Dumnezeu — şi e deajuns să privim cum aţi trecut voi prin focul cumplitelor încercări, ca să ne putem da seama ce tărie pune Hristos Domnul în sufletul aceluia care îl urmează. Rămâneţi aşadar, fraţii mei dragi, în această cale — şi toate rănile se vor vindeca — iar curând vom avea isbânda cea mare a neamului nostru".

După aceea, din nou m'am amestecat în valul fraţilor mei din biserică. O femeie necunoscută mie, mi-a întins un mănunchi de flori modeste — şi mi-a şoptit: „Mulţumesc pentru cuvintele mângâietoare". I-am răspuns cu caldă prietenie: „Amândoi să mulţumim lui Dumnezeu, lui se cuvin toate florile din lumea aceasta."

De câteva clipe, un cucernic preot, stând într'un colţ ferit, mă privea cu ochi prietenoşi — şi când ochii mei îi întâlniră pe ai lui, el îmi surâse blajin şi, nu ştiu de ce, amar. Mersei spre el — şi ne dădurăm mâna. Privii: piciorul lui era bandajat — şi-l ţinea într'un fel de şoşon. Zisei:

— „Ce ai părinte?"

El dădu încet din cap, — surâsul îi era încă mai amar. Şi după ce îmi spuse câteva cuvinte că mă ştie mai de mult din slovele tipărite şi că mă iubeşte în duh, urmă:

— „Mi-s degerate amândouă labele de la picoare din vremea urgiei... Dar..." — şi bătrânul preot se opri.

— „Ce voeşti să zici, tată?"

Lăsându-se biruit, părintele zise:

— „Dar suspinul cel mare nu-i aista... Ci mi-au luat ticăloşii, pe feciorul meu, preot, singurul meu fecior — şi l-au dus — şi nu s'a mai întors... De un an îl aştept şi nu mai vine..."

Am plecat fruntea în pământ — şi luând mâna îndureratului părinte, am voit să i-o sărut, dar el m'a oprit — şi mi-a cuprins mâna cu amândouă mâinile sale. Am stat aşa câteva clipe înlăcrimate. Atât i-am putut spune:

— „Vor primi, tată, pedeapsă cumplită..."

Iar el îmi răspunse:

— „Fie voia lui Dumnezeu..."

Acest tată îndurerat, cu picioarele degerate — şi cu feciorul plecat şi nemai întors, este părintele S. dintr'o suburbie măruntă a Chişinăului.

De aici, în plăcuta tovărăşie a Inalt Prea Sfinţitului Ierarh, am purces la sala de conferinţe a liceului comercial de fete „Regina Maria", local scăpat de dezastru, — iar sala de conferinţe, una din cele mai frumoase săli de acest fel, încăpătoare, luminoasă şi foarte intimă. Da, de sigur, este şi un, „duh al lucrurilor" (anima rerum). De ce, oare, în unele săli nu se simţim „la îndemână", iar în altele suntem dintr'odată „ca la noi acasă"? Una din acestea din urmă este şi sala aceasta, în care urma să-mi ţin vorbirea. Aceiaşi, ca peste tot: „De ce-am trecut Nistrul"? Dar mai înainte de a grăi, minunatul cor al catedralei sub nespus de îndemânateca mână a profesorului S. a intonat un splendid: „Trăiască Regele" — atât de măreţ, că întreaga sală fu zguduită. Aşa că, la „intimitatea" sălei se adăogă şi măreţia cântării. Am început prin a mărturisi ascultătorilor mei, dublul sentiment de care mă simt cuprins de când am intrat în Chişinău: unul de mâhnire pentru priveliştea

vandalică pe care nebunia bolșevică mi-o pune înainte — și unul de mândrie pentru priveliștea pe care munca de reconstrucție mi-o arată vrednicia basarabeană. Și cu cât cea dintâi e mai grozavă, cu atât și cea de-a doua se face mai măreață, risipind-o pe cealaltă.

Corul cântă cu un avânt și cu o pricepere din cele mai alese, câteva bucăți, una mai frumoasă decât alta. „Hai maică la iarmaroc" — bucată basarabeană de-o prea plăcută înfățișare — și „Limba noastră" a lui Mateevici, pe-o melodie alcătuită de părintele Cristea, partea întâia plină de semeție, — a doua de o blajină melancolie:

Limba noastră-i limbă sfântă
Limba vechilor cazanii,
Care-o plâng și care-o cântă
Pe la vatra lor, țăranii.

Voi întâlni-o peste tot pe unde voi păși, la oraș și la sate, cântată cu aceiași tremurare de suflet și cu aceiași vagă și nostalgică melancolie. Tinde a deveni Cântarea Basarabiei.

Șezătoarea este împlinită și cu recitări, potrivite clipei. Recită fete dela C.A.M. — dar recită atâta de frumos și de avântat! Ce vreți? Puteri anonime ale neamului, puterile de la fund — dar tocmai de aceea sănătoase, tari și frumoase. Recită aceste fete ca niște „doamne" din cea mai nobilă stare. Si așa este: ele sunt din marea nobleță a însuși neamului nostru.

Plecăm cu toți de la această șezătoare, înălțați în duh, cu puterea de împotrivire și de răsbatere prin nevoi și încercări mai îmbogățită.

Mă bucur de a fi la prânz oaspetele Inalt Prea Sfințitului Ierarh, dimpreună cu bătrânul și cunoscutul basarabean, I. P. pensionar acum.

Inaltul Ierarh este o persoană foarte plăcută. Având un chip blajin, o fire prietenoasă și primitoare, un dar de a po-

vesti simplu și neamestecat, Inalt Prea Sfinția Sa îmi este, de la început, foarte aproape de suflet.

Stând la masă ne povestește cum Dumnezeu a avut grijă a face să scape de la pârjol, cele câteva odăi (foste înainte fabrica de lumânări) în care și-a așezat acum locuința, — ne arată greutățile imense ale începutului de reconstruire a Catedralei, pietatea credincioșilor care au dat „dinarul văduvei", — ne aduce înainte figura impunătoare a marelui Ierarh Gavril Bănulescu-Bodoni, și ne spune cu zâmbet bun, neimputător:

— „Cu toate că nu sunt basarabean, totuși mult mi-i drag de locurile și de oamenii de aci, și tare ași vrea ca partea aceasta de țară să fie mai bine cunoscută ca până acum. Sunt aici amintiri mari, — de aici s'au ridicat multe și mari personalități românești, care au dat neamului mulțime de lucruri alese, întru înălțarea lui. Ar trebui să le cunoaștem pe toate mai bine..."

La acestea se alătură cu putere și d. I. P., care are cuvinte de învinuire pentru trecutul apropiat și de hotărîri noui pentru viitor:

— „Se cuvine să fie cunoscută mai bine provincia de peste Prut, care a adus și aduce neamului atâta putere proaspătă și atâta duh curat românesc... De aici au răsărit Muzicescu, Hajdeu, Donici, Stamati, Iosif Naniescu, Caso, Gavriliță, Cazimir, Averescu și aici au stătut oameni ca Gavril Bănulescu-Bodoni și alții."

Mă mărginesc să tac și să mă gândesc la ceasurile cele înalte, când însumi am ridicat glas întru aceasta, strigând tot așa: „Cade-se să cunoaștem mai bine țara dintre Prut și Nistru, — căci numai așa vom iubi-o mai tare, — și iubind-o mai tare, vom și apăra-o mai cu putere."

Cu atât mai mult se cade aceasta azi, când am avut-o, — și pierzând-o, am văzut cât de dureroasă a fost pierderea ei. Se cade luare aminte, așadar...

După masă, Inaltul Ierarh ne arată un început de muzeu

bisericesc, câteva cărţi rare — şi mai ales o gravură, care înfăţişează pe împărăteasa Ecaterina II-a a Rusiei, dimpreună cu câţiva curteni, la punerea pietrii fundamentale a oraşului Odesa. Printre cei din tablou se vede şi chipul lui „Gavril, mitropolit al Kievului", care nu este altul decât Gavril Bănulescu al nostru, cel care a lăsat în Basarabia o urmă atât de puternică, nu numai în ordinea duhovnicească ci şi în cea naţională.

Stând într'un răstimp de răgaz, după cină, vorbirea se întoarce tot asupra ţinutului şi a insului de peste Prut.

Zice d. I. P.:

— „Moldovanul din astă parte este de-o neînchipuită încăpăţânare când îi vorba de a-şi păstra firea neatinsă. Un mare om al Rusiei de mai înainte, a spus pe şleau că mai bine scoţi ghioaga din mâna lui Hercule, de cât pe moldovan din ale sale. Moldovanul aista a prefăcut în moldoveni pe toţi cu care s'a atins... Ehe, pe câţi Ucrainieni nu i-a făcut moldoveni!..."

Şi povestitorul ne spune mai departe:

— „A venit un mazil la judecată cu un ştiu cine... Şi judecătorul l-a întrebat: „Ştii ruseşte?" Acela ştia, fireşte, dar a răspuns: „Nu ştiu ruseşte". Judecătorul l-a întrebat iar, prin tălmaci: „Cum nu ştii ruseşte când ai făcut armata?" Moldovanul a răspuns: „Am făcut armata, dar nu mi-a mai rămas de atunci de cât *bitfoimachi* şi atât..." Judecătorul, din nou i-a spus: „Cum de nu vorbeşti ruseşte când mănânci pâine rusească?" Acela a râs şi a răspuns: „Ba să mă ferească Dumnezeu. De-aş mânca pâine rusească, m'ar durea burta trei zile. Eu mănânc mămăligă românească şi mi-i bine..." Atunci judecătorul a poruncit să-l lase în pace. Şi aşa, moldovanul a rămas întru ale sale.

Mergem să vizităm expoziţia realizărilor anului din urmă de stăpânire nouă românească în Basarabia.

Aranjată cu mult gust şi cu pricepere, expoziţia grăeşte atât despre haosul pe care l-am primit în Iulie 1941, cât şi

despre efortul admirabil pe care anul de stăpânire românească l-a săvârşit întru punerea din nou pe calea cea bună a vieţii acestei frumoase şi rodnice provincii româneşti. Diagrame de toate felurile arată activitatea pe toate tărâmurile, din care cea agricolă reese ca fiind cea mai de seamă. De altfel, ne-am putut convinge şi din drumurile făcute, că arăturile şi însămânţările din acest an s'au făcut sută în sută conform planului agricol stabilit. A fost un efort întru totul de seamă, care va face cu putinţă „redresarea" economică a ţinutului. Sunt expuse cărţi şi manuscrise basarabene, o sală specială este hărăzită activităţii Fundaţiei Culturale „Regele Mihai I", care, prin Căminele Culturale şi Şcolile ţărăneşti, a contribuit, chiar din primele zile, la ridicarea satelor şi-a sătenilor. Mai aflăm în expoziţie câteva din dovezile barbariei bolşevice, — dacă mai era nevoie. Aşa, găsim costume de clovni şi de actori, făcute din vestmintele preoţeşti ridicate de la biserici, şi folosite pentru *prăpăganda prăletară*. De asemenea, icoane arse pe jumătate şi odoare bisericeşti batjocorite. Nu băgau de seamă ne-mintoşii că„luptând" atât de tare împotriva lui Dumnezeu, dovedeau tocmai *că este Dumnezeu*, că de n'ar fi fost, la ce-ar mai fi luptat atâta? De altfel, chiar când ei afirmă: „Noi suntem *fără* Dumnezeu" — recunosc implicit că este Dumnezeu. Dar, să trecem...

Ne adunăm în aceiaşi sală de conferinţe de la liceul comercial de fete „Regina Maria" toţi alcătuitorii celor două sfaturi ale Căminelor Culturale orăşenesc şi judeţean ca să mai stăm de vorbă şi să punem la cale mijloacele pentru învârtoşarea şi înviorarea mişcării culturale în oraş şi în sate. Toţi cei adunaţi s'au prins de bună voie în această „horă" culturală, dând din prisosul inimii şi — fireşte — fără nici o plată sau cu vreun profit pentru sine, puteri din sufletul lor pentru ridicarea sufletească şi intelectuală a regiunii.

Adunarea ne-o prezidează, îndrumând-o cu aceiaşi privire şi cu acelaş zâmbet bun, Inaltul Ierarh al locului. Se face o

dare de seamă a lucrărilor de până acum, şi se ţin vorbiri despre cele ce se vor săvârşi în viitor. Le dau şi eu cuvânt de îmbărbătare şi de mulţumire pentru darul sufletesc pe care-l aduc mişcării culturale româneşti, încredinţându-i că Dumnezeu va binecuvânta acest dar, făcându-l rodnic în sufletele acelora pentru care a fost făcut.

Seara se apropie cu paşi grabnici, cercând a pune sfârşit unei zile atât de frumoase. Frumoasă în afară, frumoasă în suflete şi mai osebti frumoasă prin nădejdile mari, pe care ca le-a aşezat în inimi. Dar nu voesc s'o las încă să pună sfârşit, ci voesc a merge să stau de vorbă cu nişte prieteni tineri ai mei, care duc o luptă minunată în zilele acestea de ridicare şi de consolidare a Basarabiei noastre dragi. Mă duc spre redacţia cotidianului „Basarabia" unde acest mănunchi de tineri îşi au lagărul de bătălie. Sunt toţi plini de avântul de la început şi de „dragostea dintâi". Anul acesta a fost pentru ei şi un examen, pe care, drept este, l-au trecut cu „nota zece". Mi-i aşa de dragă minunata lor tinereţă luptătoare şi credinţa care stă la temelia acestei lupte, în cât stau cu ei două-trei ceauri fără să bag de seamă când au trecut. Le vorbesc tocmai despre „tinereţă", despre neegalata ei frumuseţă, despre sgârcenia cu care trebuie cheltuită, căci „odată trecută, nu se mai întoarce", — despre darul acesta minunat al lui Dumnezeu — tinereţa. Le aduc dovezi şi privelişti din propria mea tinereţă — şi-i rog să aşeze totul şi toate pe avântul pe onestitatea, pe frumuseţa ei. „Se cade să fiţi entuziaşti, căci numai din entuziasm vor eşi faptele mari, — se cade să fiţi oneşti, căci numai onestitatea lasă să se străvadă credinţa — şi numai ce se clădeşte pe credinţă ţine, — se cade să fiţi frumoşi, deoarece noi suntem făcuţi după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, care este frumuseţă absolută şi veşnică — şi prin frumuseţă adeverim acestea şi facem şi pe alţii frumoşi."

Ii privesc — şi-i simt încărcaţi de aceste daruri, — iar

pentru aceasta, bucuria mea trece de margini. Le strâng mâna şi le doresc: „Dumnezeu fie cu voi, sfinţindu-vă truda şi făcând-o roditoare!..."

De data aceasta, noaptea se lăsase deplină, aşa că se cădea să mergem spre odhină, cu atât mai mult cu cât a doua zi, disdedimeneaţă, trebuia să plecăm cu maşina ca să vizităm câteva sate din împrejurimi.

Şi totuşi, cât de greu te desparţi de-o zi petrecută bine!...

A doua zi disdedimineaţă, plecăm în judeţ, ca să vizităm câteva sate mari moldoveneşti pe linia şoselei care duce spre Iaşi. Vremea e frumoasă, cu cer senin, — căldura nu-i prea apăsătoare, iar drumul se strecoară vesel printre holdele bogate. Mă întovărăşesc prietenul pensionar I. S., gazda mea şi mai-marele judeţului, care tocmai despre aceasta îmi vorbeşte:

—„ Sunt fericit, — cu atât mai mult cu cât la începutul primăverii eram torturat de prespectivele proaste ale anului agricol. Abia la 19 Aprilie s'a pus plugul în brazdă şi ce vite!... vai de capul lor. Eram încredinţat că va fi un mare dezastru — şi nu ştiam ce să fac... Imi venea să-mi iau lumea în cap... Şi acuma, ia priveşte! Minune, domnule, nu altceva... Este aici o taină mare... Voia lui Dumnezeu şi ascunsa vrednicie a acestui popor admirabil. Nici nu ştiu când s'au făcut toate — şi crede-mă, n'a prea fost nevoie de „mână forte", — aproape deloc. Pe ici pe colo vreun trândav, încolo s'a lucrat cu o putere şi cu o voie bună nespusă. Şi acum, mă bucur ca un copil de tot ceea ce văd..." — şi ca şi cum ar fi fost ale lui, prefectul îmi arată holdele minunate care se întind peste tot.

Priveam câmpiile întinse — şi cugetam la vorbele prefectului. Dar puteam să nici nu le aud. Ştiam eu mai de mult „taina" aceasta: lucrarea holdelor. Ştiam eu din alţi ani din urmă, când fost-au vremi încă mai strânse ca acum — şi n'a rămas nearat nici un petec de pământ, de se întrebau toţi: „Când şi cine a făcut toate acestea?" Cine? Cel, pentru care pământul îi este însăşi viaţa lui, plugarul, — înţeleg omul, iar

în lipsa lui femeia, iar în lipsa femeiei copiii, iar în lipsa acestora, vecinii, satul. Când? Dacă e nevoie și noaptea pe lună. Destul că la cuvenită vreme, pământul se află arat și semănat. Pe urmă, firește, aceiași întrebare se pune cu privire la prașilă, seceră, treerat și celelalte. Taina stă în sufletul plugarului — și este frăția lui, de viață și de moarte, cu pământul, din care s'a ridicat și în care, la ceasul cuvenit, se reîntoarce. Din veac pentru veac. Frăție teribilă, frăție fără despărțire.

Prefectul vorbește mai departe:

— „Omul din partea locului este grozav de muncitor. Cu un călut, cu un boulean, face minuni... Și-i ascultător... Totuși, bine ar fi să se poate ajunge la *masarea* proprietății țărănești și pentru aceasta, socotesc că-s bune obștiile țărănești..."

Și tot sporovăind, ajungem în dreptul unei mici coline, pe care văd adunată pietrărie multă și chiar niște lucrători nu știu ce robotesc pe acolo.

Prefectul se oprește din vorbirea despre obști și îmi dă lămuriri:

— „Aici înălțăm un monument în cinstea Mareșalului nostru... Aici a stat el în vara trecută, dirijând focul artileriei asupra oștilor bolșevice care se mai încăpățânau să reziste în fața Chișinăului... De aici a plecat apoi — și a intrat cu oștile biruitoare în capitala Basarabiei... Va fi un monument măreț, de aproape douăzeci de metri înălțime, și va costa nespus de puțin..."

Privesc și eu locul unde a stat Mareșalul și parcă-l văd în ceasul acela mare al desrobirii pământului nostru... Il văd în închipuire și-l iubesc.

Grăim despre el și ne simțim sufletele pline de mulțumire că la ceasul cel mare Dumnezeu ne-a trimes omul potrivit.

Si nu după multă vreme, iată că ajungem în marele sat moldovenesc, Strășeni. E un sat larg și frumos. Cu ulițe desfăcute la lumina soarelui, cu curți largi, cu case tipic moldovenești, cu prispe în fată, și cu acel aer de blajină și nefățărită

chemare moldovenească. Suntem întâmpinați de elevii și elevele școalei primare, având în fruntea lor pe d-nii învățători, pe prea cucernicul preot și celelalte căpetenii administrative ale satului. Ni se îmbie flori de către unul din copii, și ni se spune cuvânt de bună întâmpinare. Câțiva săteni, membri în Căminul Cultural au ținut să ne întâmpine și ei. Toți ne zâmbesc cu prietenie, ceea ce face ca să ne simțim cu totul nestingheriți în mijlocul lor. Pornim să vizităm satul. A plouat puțin — lumea este mulțumită de câmp, oaspeții sunt doriți.

Unul din săteni, cu vorbire dămoală, ne dă lămuriri cu privire la starea păioaselor:

— „Chiar păioasele s'au îndreptat mult — și dacă n'are să fie pai, are în schimb bob bun... Cei care au apucat și-au întors grâul de toamnă, le pare rău, că văd acuma..."

— „Dar cartofii?"

— „Sunt din belșug — și se înfățișează bine... Dacă dă Dumnezeu o ploaie bună, se face berechet..."

— „Bolșevicii ce ticăloșii au făcut pe aici?"

Săteanul îmi răspunde cu obidă:

— Da' au făcut, bătu-i-ar Sfântu'... Iaca, au deportat vreo șaizeci de oameni din sat, tot unu și unu..."

— „Si s'a mai întors vreunul?"

— „Da' de unde? Duși buni au fost... Plâng muerile și acuma după ei..."

Vasăzică: vreo șaizeci...

— „Da' ce-ați zis când v'au desrobit ostașii noștri?"

Și prietenul nostru mă privește cu ochi luminați:

— „Iaca, eu am să vă spun dumneavoastră că azi 13 Iulie, un an acuș, s'a tras cu tunul de aici din sat de la noi spre bolșevicii care goneau spre Nistru... Ce-am zis? Ce să zicem? Iaca, ne vedeam unii cu alții, vasăzică, în dricul verii și ne spuneam unii altora: „Hristos a înviat" — și tare ne bucuram..."

Mergând, privim gospodăriile, care-s curate, bine chivernisite, cu curți largi — și cu salcâmi în bătătură.

Stau de vorbă cu părintele, care-mi spune că în sat aproa-

pe că nu este nici un analfabet — şi că este o sete de carte, nemai pomenită. Doresc cartea cu nesaţ. De altfel, aproape peste tot pe unde am umblat, prin Basarabia noastră nu totdeauna destul de bine cunoscută, am întâlnit această ţărănească pornire spre carte. *Basarabenii cer carte* — trebue să auzim aceasta, şi să dăm urmare chemării.

Satul are un Cămin Culutral foarte viu. Abia întoarsă stăpânirea românească, şi el s'a şi apucat de treabă. Are cor care cântă si la biserică, au ţinut şezători, au strâns bani pentru împrumut şi pentru ostaşi, au avut cursuri ţărăneşti astă iarnă la care au urmat peste 80 de ascultători. O cantină şcolară de mâna întâia, în legătură şi cu Căminul Cultural, a avut o mare activitate în tot cursul anului.

Vizităm biserica şi şcoala, iar sub umbrarul din curtea şcoalei, se înfiripează o adevărată şezătoare sub cerul senin al zilei de vară. Corul alcătuit din fete şi băeţi din sat, ne cântă pe două şi pe trei voci câteva cântece. Ce frumos cântă moldovanul! Are un fel al lui anumit de a cânta, ca şi vorbirea lui. Nu ştiu ce undă de senină melancolie, unită cu o uşoară adiere de şăgălnicie. E ceva care nu poate fi redat prin cuvinte, — ci numai se simte. Fără să cunoască notele, aceşti tineri ne cântă într'o armonie deplină, ariile lor, din care, fireşte, nu lipseşte nici „Limba noastră", auzită la Chişinău.

Părintele locului ne grăeşte cuvinte de bun sosit, făcându-ne o sumară dare de seamă a lucrării culturale de peste an. Ar dori cărţi şi un aparat de radio.

Prefectul le răspunde, dându-le sfaturile cuvenite.

Iar eu le zic: „Cel ce cântă precum cântaţi voi, e şi om bun şi om de ispravă. Omul rău nu cântă, iar leneşul nici atât. De aceea cântaţi, dragii mei, mereu, ca să dovediţi că mereu sunteţi buni — şi mereu oameni de ispravă..."

De acolo, mergem să vizităm gospodăria comunală model care se află în curtea primăriei. In adevăr o gospodărie model. Vitele îngrijite bine, uneltele curate şi sub adăpost, curtea spilcă, straturile de legume crescute frumos, peste tot un aer

de bună chiverniseală. In aceste gospodării comunale model pe care le vom mai întâlni, sunt îngrijiţi taurii, armăsarii, berbecii şi vierii de reproducţie, cum şi uneltele pentru lucrările agricole ale comunei. E un mic sâmbure de centru agricol oficial.

Indreptându-ne spre locul de plecare, unul din gospodarii care conduce treburile obşteşti, ne spune:

— „Vai ce murdărie au lăsat bolşevicii!... Numai din curtea şcolii am scos de pe urma lor, şaizeci de căruţe de gunoi — şi aşa de duşmani au fost florilor, că, drept vă spun, după ce au plecat, a trebuit să aducem de aiurea *seminţe de flori..."*

Să nu se mai găsească în tot satul, seminţe de flori!... De nu mi-ar fi spus-o un gospodar cu greutate la vorbă, n'aş fi crezut. Dar îmi aduc aminte că am mai întâlnit undeva, dealungul drumului meu basarabean, pe cineva care mi-a spus despre această prigoană a florilor din partea acestor turbaţi din slujba lui satana. Aşa că, desigur gospodarul grăia adevărul.

Şi nouă celor care plecăm — şi lor, celor care rămân, ne pare rău de despărţire. Am vrea, parcă, să mai rămânem în această dulce prietenie. Dar trebue să plecăm mai departe, unde ne aşteaptă alţii.

In adevăr, intrând în alt larg sat moldovenesc, Vornicenii, vedem o mare mulţime de norod la intrarea unui pod. Sunt acolo căpeteniile satului, şcolari, săteni, îmbrăcaţi curat, ca de sărbătoare, cu toate că e zi lucrătoare, — şi un copil dolofan, purtând în braţe un mănunchi de flori de câmp, mai mare ca el, ne iese întru întâmpinare, pronunţând, naiv şi dulce, cuvintele de bun sosit — şi întinzându-ne minunatul dar de nesfârşite culori. Simt că-l iubesc pe acest copilaş, — şi-l îmbrăţişez cu dragoste pe obrazul lui dolofan şi pârlit. Strângem apoi mâna, cu caldă prietenie, la toţi cei de faţă, surâzându-ne de bună întâlnire. Ne îndrumăm spre biserică. Intrăm. E plină.

Simt că-i clipa bună să le spun cuvântul de îmbărbătare, de mângâiere, de îndemn. Când dragostea prisoseşte, cuvintele vin nechemate. Fiţi răbdători, dragii mei. Fiţi ascultători, căci legea ascultării este piatra de temelie a creştinătăţii noastre. Fiţi buni lucrători, mai osebit acum când atâţia sunt plecaţi la margine, să întregească ţara. Fiţi uniţi unii cu alţii — căci din unire iese puterea. Fiţi credincioşi şi ajutători celor mai neajunşi dintre voi. Şi mai presus de toate, iubiţi-vă, căci întru aceasta veţi dovedi că sunteţi buni români şi buni creştini.

După vorbire, ieşim în curtea bisericii. Umbră şi verdeaţă. Corul Căminului Cultural, ca şi la Străşeni ne cântă sub copaci, cântare basarabeană, dulce şi plăcută. In căsuţa de la poartă este aciuat deocamdată, Căminul Cultural. Au avut o frumoasă activitate. Voesc să reclădească local propriu. Au vreo 100.000 lei — şi stăpânirea le-a mai făgăduit. Corul cântă şi la Sf. Liturghie. Doresc cărţi şi radio. Cele câteva cărţi pe care le au sunt foarte cetite de săteni.

Satul are o gospodărie comunală model tocmai ca aceea de la Străşeni — şi este întreţinută la fel de bine şi de curat.

„Călătorului îi stă bine cu drumul", — aşa şi noi, după ce ne îndestulăm şi aici de cele văzute, pornim mai departe spre alt sat. De data aceasta, satul către care mergem e resfirat pe sub un deal, într'o înflorire pitorească. Pomi mulţi — şi culmi de dealuri, care stau molcome sub lumina tare a soarelui de vară. E satul Lozova, de mazili.

Suntem tot aşa întâmpinaţi la potecă, cu zâmbete de bună venire şi cu flori minunate de câmp. Corul cânta o arie de bună întâmpinare. De data aceasta, e condus de o femeie, d-ra M. care, de la început se vădeşte a fi o bună şi energică conducătoare de cântăreţi săteşti.

Urcăm un deluşor, la şcoală. Frumoasă expoziţie de lucru manual. Alese cusături moldoveneşti, de-o delicateţă femenină neîntrecută. O, — ce poate face mâna femeiei când duhul care o poartă e curat şi plin de avânt! Din acest duh au ieşit toate

acele juvaeruri de aţă şi de mătasă, care au lăsat în uimire lume după lume: „Cine a putut face asemenea minunate frumuseţi?" Cine? Ia acolo mâna femeiei romance!... De câte ori ea — femeia română anonimă — n'a fost cea mai bună şi mai înţeleaptă ambasadoare a neamului pe cine ştie ce depărtate şi străine meleaguri!... Dar adesea, vai, nu ştim ce avuţie avem acasă — şi de aici, câte abateri şi câte necazuri... Să trecem...

Şcoala e mare şi bine înrteţinută. Găsim — ca de altfel în toate şcoalele prin care am trecut şi vom trece — în fiecare clasă „colţul eroilor": candela care arde sub icoană, iar împrejur, diferite tablouri, înfăţişând scene din războiul nostru de întregire — şi lista de ofiţeri şi ostaşi căzuţi.

Biserica e frumoasă şi încăpătoare. S'au strâns de la săteni peste 200.000 lei pentru reparaţiile ce se vor face chiar în vara aceasta. Fiind cu toţii adunaţi sub acoperământul casei noastre sfinte, le grăesc precum grăit-am vornicenilor şi, şi aici, ascultarea este deplină, vorbirea fiind primită cu plăcere. Părintele B. în două vârste, inimos — şi cu totul bucuros că ne vede, este o veche cunoştinţă a noastră depe vremuri: a fost elev echipier la şcoala Serviciului social de la Pietriş-Arad. Ne aducem aminte cu intensă bucurie de ceasurile bune, petrecute acolo, pe malul Mureşului, într'o curte şi o grădină imense, care înconjurau o veche casă de grof, în care era aşezată şcoala. In adevăr, frumoase au fost acele ceasuri! Părintele îmi reîmprospătează amintirile, vorbindu-mi de multe amănunte din vremea aceea. Ce mare era iarba din curte — şi cât de frumos cântau greerii prin ea, ziua nămiaza mare. Dar lecţiile, dar plimbările, dar acea bună camaraderie, dar şezătorile noaptea la foc, dar elanul de dragoste pentru ţara cea nouă pe care o visam cu toţii!

In curtea bisericii, căpeteniile şi norodul au pregătit o masă de ospăţ, la care ne poftesc, cu toate că, drept este să recunoa.tem, mai gustasem câte ceva şi până atunci, prin satele prin care trecusem. Dar crede cineva că poate scăpa de poftirea la masă a gospodinei moldovence? Aş! Mai degrabă

scapi de umbra ta, de cât de-o asemenea poftire: „Ia poftiţi şi-ţi gusta ceva!..." — şi nu te lasă până nu te îndoapă cu de toate, precum ca pe curcanii puşi la îngrăşat.. Ar fi cea mai grea jignire să nu iai şi „să guşti ceva..." Acest „ceva" de cele mai multe ori însemnează: ciorbă, mâncare, friptură, brânză, ouă, fructe — şi alte „nimica toată", pe care gospodina moldoveancă ţi-le înfăţişează, dimpreună cu nelipsitul zâmbet de prietenie.

De data aceasta, ce să spun? — la masa pe care ne-au dat-o, acolo, sub frunzarul copacilor din curtea bisericii, putea să mănânce, vorba ceea, şi Regele. Toată priceperea culinară a moldovencelor de rasă bună, s'a vădit la acest ospăţ. Ce n'a fost? — şi cât de bune şi gustoase erau toate. — mai osebit că erau dăruite cu atâta inimă bună! Stăteau toate gospodinele în jurul nostru — şi nu ne slăbeau nici o clipă cu poftirile. A fost o adevărată tiranie, de care nimeni n'a putut scăpa. Primejdie de moarte, nu altceva...

Iar D-ra M. cu corul său ce cântări alese ne-a dat! Pare-mi-se cel mai bun cor din ziua aceea. De altfel, acum câţiva ani a căpătat premiu la Bucureşti, cântând la Ateneu. Toţi din cor, ţărani pur şi simplu. Şi am văzut în el şi oameni cu părul alb. Iar când a cântat doina, - „solo" a fost ţinut de-o ţărancă sadea, care a cântat nespus de limpede şi de duios. Venise atunci de la cine ştie ce treabă, de la ogor sau din gospodărie.

Iar când masa s'a apropiat de sfârşit, învăţătorul T. s'a ridicat şi ne-a făcut o dare de seamă asupra bogatei activităţi culturale din sat. Aici, vreme de trei ani, a fost echipă studenţească, ale cărei urme binefăcătoare le-am găsit.

Ne spune învăţătorul: s'au dat serbări multe, corul a cântat şi la biserică, vreme de cinci ani au fost cursuri ţărăneşti cu roade bune în sat, s'a introdus din nou costumul naţional (ce ispravă de seamă! — pe care aşi dori-o tuturor satelor din ţara noastră...), s'a pus piatra fundamentală a localului de Cămin. Au vreo 200.000 lei pentru aceasta, s'au strâns bani pentru împrumut, pentru darul ostaşului, 140.000 lei pentru re-

pararea bisericii. Căminul Cultural are încă mai de mult un „sfat de împăciuire", care, numai în iarna trecută, au stâns mai înainte de a porni la judecată, 65 pricini deosebite. Acest aşezământ sătesc, care-şi are rădăcinile adânci în trectutul nostru românesc (acel „sfat de oameni bătrâni şi buni"), a fost din nou pus în lumină de Fundaţia Culturală „Regele Mihai I" — şi el a dat roade bune mai ales în Basarabia, după cum se poate vedea din acest sat. El, pe lângă că face pe oameni să nu se bage în cheltueli de judecată nesfârşite, dar este, în acelaş timp, şi o unealtă de împăcare sufletească în sat.

Iată, dăm mai jos, una din încheierile prin care sfatul de împăcare din acest sat, a pus capăt unei neînţelegeri între doi săteni:

Astăzi 7 Martie 1942.

In şedinţa sfatului de împăciuire a Căminului Cultural „Răsăritul" s'a prezentat fraţ'i: Toma Jardan şi Simion Jardan. Toma Jardan se plânge pentru că fratele său Simion s'a dus şi i-a arat o jumătate partea cea mai bună dintr'un ogor de 2 firte (3700 m.p.) sub pretextul că are şi el dreptul, întrucât e de la tatăl său. Şi aşa face în 3 ani de-a rândul şi că el n'are dreptate întrucât este căsătorit de 20 ani şi abia acuma are această pretenţie, dar nu şi mai înainte.

Intrucât Simion Jardan de a arat acest capăt de ogor cel mai bun, spune că deşi nu l-a ţinut însă are şi el dreptate că e de la tatăl lor şi că lui Toma i-a dat tatăl său mai mult teren ca lui.

Trecându-se la cercetări se constată că Toma Jardan are mai mult teren de la tatăl său rămas ca Simion Jardan. Sfatul după ce ascultă plângerile la amândoi fraţii îi îndemnă să se împace că nu e frumos sc se certe şi să umble pe drumuri şi că nu sunt obijduiţi cu pământul ce-l au de la tatăl lor. Singura care e obijduită este sora lor Paraschiva.

Aşa fiind după îndemnul Sfatului Toma Jardan dă şi bucata cealaltă de ogor adică una firtă surorii Sale Paraschiva

Și aceasta o dă de bună voie. Așa că ogorul cu pricina să fie împărțit în două. Jumătate să stăpânească Paraschiva și jumătate Simion Jardan.

Simion Jardan consimte să nu stăpânească capătul cel mai bun adică capătul din Vale ci să-l împartă în două așa fel ca ambii să aibă și bun și rău. Fiind împăcăciunea destul de bună și mai ales că Toma Jardan a dat de bună voie surorei sale Paraschiva o firtă de pământ și ne mai având alte pretenții semnează în fața sfatului.

Drept care am încheiat prezentul proces-Verbal.

(Urmează iscăliturile membrilor din sfat, după care împricinații declară:)

Noi, frații Toma Jardan și Simion Jardan în fața Sfatului de Impăcăciune din com. Lozova jud. Lăpușna ne-am împăcat cu frații mei după cum urmează: Eu Toma Jardan dau de bună voie surorei mele Paraschiva 1 firtă pământ ce o am moștenire de la tatăl meu. Eu Simion Jardan consimt să schimb ca acest teren să fie dat pe dindouă cu sora mea Paraschiva astfel ca să fie și bun și rău la amândoi. Aceste două firte pe care le dau la frații mei Simion și Paraschiva. Eu Simion Jardan le dau de bună voie.

Ne mai având alte pretenții semnăm.

Toma Jardan
Simion Jardan

Si sfârșindu-și vorbirea, învățătorul T. adaogă:

— „Vă facem aici, de față, în apropierea sfintei biserici, mărturisirea că noi toți, preoți, învățători și căpetenii ale satului, trăim în bună înțelegere, dându-ne osteneala ca ori de câte ori se ivește o pricină care ar vrea să ne despartă, să o îndepărtăm, spre binele satului și al sătenilor... Vă rugăm să ne credeți că grăim adevărul..." — la care vorbe, toți comesenii săteni, ca la vreo douăzeci, au strigat: „Așa este !Așa este!"

Credem lesne vorbele învățătorului, de oarece adevărul

lor se oglindește în toate cele văzute în sat, — cum și în acea atmosferă sănătoasă de lucru bun și trainic care se desprinde din toate.

Prins în acest șuvoi de caldă prietenie, mă ridic, și le grăesc și eu despre sat și despre sacrele îndatoriri ale celor care, într'un fel sau altul, lucrează pentru ridicarea lui. Mai osebit, se cade dragoste, — dragoste mare pentru sătean și pentru viața satului. Numai la focul dragostei se topesc toate lăcatele cu care țăranul își ține zăvorit sufletul în fața acelora care vin spre el. Fără ea, niciodată nu se topesc aceste încuetori.

Și fiindcă țin să le dăruesc și eu ceva în schimbul atâtor multe dăruite de ei sufletului meu, le fac făgăduiala că la iarnă, când vor deschide școala țărănească, voi veni și voi sta câteva zile cu ei, grăindu-le și eu lucruri spre folosul lor, — și bucurându-ne împreună de propășirea, văzută cu ochii, a satului lor. Toți, la o asemenea făgădueală, și-au arătat o bucurie nestăpânită. Eu însumi îmi simțeam sufletul mângâiat de una din cele mai curate și desinteresate bucurii, — și am mulțumit lui Dumnezeu, rugându-l să mă țină tare să pot îndeplini făgăduiala făcută.

Intorcându-ne îndărăt după o bucată de vreme am părăsit șoseaua — și am apucat-o pe un drumeag de care, să mergem să cercetăm mânăstirea Căpriana, unde ne așteaptă întru întâmpinare însuși Inaltul Ierarh.

Ca să ajungem la mânăstire începem să urcăm un deal, care, din ce în ce devine mai pieptiș — iar drumul se strâmtează, asemeni acelora de la munte. Și, în scurt, intrăm într'un ținut, care, cu totul neașteptat, seamănă aidoma cu dealurile argeșene sau mușcelene. Cu nici un chip nu te-ai fi așteptat ca, pornind din câmpia Lăpușnei, să ajungi numai după câțiva kilometri de drum, într'o poziție pitorească de deal. Urcând mereu, se deschid priveliști minunate. Trecem prin jariști de păduri, intrăm pe drumuri prăpăstioase, ca, peste puțin, pe negândite, să ne trezim sus, pe-o culme de unde se văd pădu-

rile de stejar ale Căprianei. Trecem prin satul Pănăşeşti, întocmai asemeni satelor din preajma Câmpulungului muntean, — sau, şi mai bine, celor din Odobeştii Putnei. Drumuri strâmte, urcând mereu, şi având pe lături înalte garduri de cătină ca acasă la mine, în Nicoreştii copilăriei mele. Câteva clipe mi se pare că-s chiar acolo, privind şi asemănarea caselor, a curţilor şi a înalţilor copaci din ogrăzi. Şi oamenii par la fel, în mersul şi în privitul lor domol şi oarecum pe gânduri. Şi mă minunez de această asemănare, cu toate că, la drept vorbind, n'aş avea de ce, deoarece, fireşte, este acelaş neam moldovenesc, acolo şi aici.

Satul Pănăşeşti se caţără mereu pe dealul dinspre mânăstire, e curat, cu şanţurile îngrijite, cu plantaţii noui de pomi pe marginea drumului. — se vede o bună gospodărie comunală; iar casele şi ogrăzile sunt curate şi tihnite, cu prispe şi cu flori pe poliţele dintre stâlpi. Copii în picioarele goale, având feţe sănătoase şi deschise, se joacă prin curţi şi prin micile locuri cu verdeaţă de la răspântii.

Urcăm mereu, până ce, la o deschizătură, vedem aşezarea satului Căpriana, în mijlocul căruia vechea mânăstire îşi arată turlele bisericilor sale.

Intrăm pe poarta largă a mânăstirii şi cotind, tragem la scările vechiului arhondaric, unde, cu acelaş chip blajin şi surâzător, ne aşteaptă cu nerăbdare Inaltul Ierarh, intrigat de întârzierea noastră. Ii cerem iertare, de vreme ce „omul ştie când pleacă — şi niciodată când se întoarce", mai osebit când în calea lui află pe nişte încăpăţânaţi de moldoveni, care nu-l lasă cu nici un chip până nu gustă din toate bunătăţile întinse pe mesele atât de chemătoare. Chiar pe ceardacul larg al arhondăriei, ne aşteaptă o asemenea întâmplare — iar porunca arhiereului este limpede: „Ia luaţi de ici şi vă răcoriţi de zăduful drumului!..." Şi, fireşte, luăm.

Mânăstirea Căpriana este ctitorie de la Ştefan cel Mare şi are legenda ei. Se zice că Voevodul întorcându-se acasă dintr'un război, biruitor asupra vrăjmaşului fiind, a ieşit prin locu-

rile acestea la vânătoare în ceas de răgaz — şi că ivindu-se în faţa săgeţii sale o căprioară, ea, în loc de-a se feri de primejdia arcului, a venit înaintea Voevodului, şi îngenunchind, l-a privit cu mare duioşie în ochi, ca şi cum i-ar fi spus: „De ce mă omori? — ci, mai bine, alege aici loc pentru a mulţumi lui Dumnezeu pentru isbânda ce ai avut..." Simţind acestea în duhul său, Voevodul a încetat vânătoarea — şi a lăsat căprioara a-şi căta de drumul ei, — iar el a hotărît faţă de tovarăşii săi, zicând: „Semn aste acesta de la Dumnezeu. Puneţi toruşi în locul acesta — şi vom aşeza aici un lăcaş de rugăciune, căruia Căpriana i se va zice..." Altă legendă spune că... dar cine mai poate deslega tainele depărtatei vremi, când voevozii se puneau în fruntea oştilor şi fugărau pe încălcători?.. Mai sigur este că şi mânăstirea aceasta a înălţat-o sfântul Voevod drept mulţumire pentru biruinţa pe care Dumnezeu i-a dat-o asupra vrăjmaşului. Şi, în adevăr, minunat loc a ales pentru o asemenea aşezare. Tragere deoparte, singurătate, păduri prin jur şi acea deosebită alcătuire firească a locului care pare a zice: „Da, aici este loc potrivit pentru a sta de vorbă cu Dumnezeu..."

In latură vedem casa, cu două rânduri în care a stat Gavril Arhiereul, care mai înainte fusese mitropolit al Kievului — şi stătea alături de împărăteasa Ecaterina II-a a Rusiei, în tablourile de pe vremuri — când s'au pus temeliile Odesei.

De altfel aici, la Căpriana îşi doarme somnul cel întru obştească înviere marele ierarh Gavril Bănulescu-Bodoni.

Mergem să cercetăm biserica cea mare a mânăstirii, în care se află mormântul ierarhului. Mergând, aflăm pe latura dinspre dreapta a bisericii piatra lui de mormânt. A fost scrisă în ruseşte, dar chiar în aceste luni din urmă, Inalt Prea Sfântul Efrem a înlocuit-o cu o altă piatră, pe care a săpat traducerea în româneşte, care sună aşa: *„Aici se odihneşte trupul I. P. S. Exarc Gavril, Mitropolitul Chişinăului şi Hotinului, cavalerul ordinelor Sf. Andrei, cel întâi chemat, Sf. Vladimir gradul I, Sf. Alexandru şi Sf. Ana clasa I. Acest renumit păstor*

s'a născut în Transilvania, în orașul Bistrița, după suferințe și nevoințe îndelungate pentru binele bisericii, în ultima decadă a vieții sale a construit Casa Arhierească, cu Seminarul Teologic și rezidind și înfrumusețând această biserică din Căpriana, s'a odihnit de lucrurile sale în anul 1821 la 30 Martie. Numele lui va trăi din neam în neam, înțelepciunea lui vor rosti-o oamenii — și lauda lui va mărturisi-o biserica."

Și aici, vedem înțeleapta mână a lui Dumnezeu, care totdeauna a stătut asupra norodului nostru românesc. Iată, un vlăstar al acestui norod, acum mai bine de o sută cincizeci de ani, pornind din Bistrița ardeleană și ajungând mare Ierarh în Rusia țarilor, având acolo ranguri și cinstiri mari, — ca pe urmă să vină la conducerea bisericii basarabene, în care loc să lase brazdă adâncă și neuitată, parcă tocmai întru a se vădi tăria și unitatea neamului nostru, în Basarabia ca și în Ardeal, — nu-i aceasta o adevărată alcătuire dumnezeiască?... Priveam lespedea pe care erau scrise cuvintele amintitoare și cugetam, în uimire plăcută, la acestea. *„Înțelepciunea lui vor rosti-o oamenii."*

Biserica mare a mânăstirii este încăpătoare, luminoasă și curată. Partea altarului și a naosului este ctitoria lui Ștefan cel Mare. Adaosul de la naos spre tindă este ctitoria mitropolitului Gavril Bănulescu-Bodoni. Pictura destul de bine păstrată, de un stil amestecat. Oricum, pășim pe lespezi de piatră pe care au pășit rândurile de oameni de la Ștefan cel Mare încoace... O, — acest tainic duh al lucrurilor, atâta de greu de prins de slaba minte omenească, dar atât de adânc simțit de sufletele noastre tu ești în cea de pe urmă cercetare, însuși neamul nostru, în peregrinările lui din depărtatele vremi trecute spre pragurile veșniciei.

Cercetăm și celelalte două biserici mai mici ale mânăstirii, — locuri de rugăciune adâncă ale celor aproape o sută de schivnici care își duc ascultarea în această mânăstire.

Reîntorși în ceardacul arhondaricesc, ni se arată câteva peceți mari de ceară (adevărate căușe roșii nescobite), de pe timpul chiar al Voevodului ctitor. Pe cercul de sub ușoara bulbucătură a marginei, se vede minunat de clar vorbirea care înconjoară stema țării din mijlocul „peceatei" care, și ea, e de-o artă foarte înaintată. Scrie așa pe cercul din jurul stemei: *„Peceat Io Stefan Voevoda gospodar zemli Moldavscoi".* Adică „Al țărei Moldovei". Le purtăm prin mâini. Trag ca jumătate de kilogram fiecare, — și ne minunăm atât de arta, cât și de trăinicia lor. Au înfruntat aproape jumătate de mileniu. Sunt străbătute de gros șnur de mătasă, tot roșie, — și, și ea s'a păstrat aproape neștirbită. De ce țin așa? De ce parcă sfidează vremea? Ce ne grăește tăria lor? Ne grăește limpede că pe vremea aceea, toată munca lucrătorului creștin se făcea „nu ca pentru oameni, ci ca pentru Dumnezeu, cu toată dragostea" — așa cum grăește Cartea credinței noastre. Ceara aceea era curată, mătasa era toarsă cinstit, meșterul inscripției și-a pus acolo întreaga și onesta lui artă pentru a face ceva desăvârșit frumos, — iar toți la fel s'au rugat lui Dumnezeu, înainte de a se apuca de lucru, ca să le ajute a face lucrul plăcut lui, iar după sfârșirea lucrului, fiindcă le-a ajutat a săvârși lucrul cel bun. Și așa, ei — cel cu ceara, cel cu mătasa, cel cu pecetea — au trecut lucrului săvârșit de mâinile lor ceva din sufletul lor, care a adus tăria și frumusețea. Aceasta-i toată taina, — taina muncii creștine adevărate.

Mergem să cercetăm împrejurimea pitorească a mânăstirii. Urcând, ajungeam într'o poiană largă, în ograda căreia se tălăzuesc grâul și orzul, — de jur împrejur, ca o cingătoare imensă, stând pădurea de gârneață. De pe tăpșanul cel mai înalt al poenei, se văd depărtările prinse în ușoara ceață a înserării, care se furișează pe nesimțite. Parcă suntem undeva, la munte, prin Prahova. Și aici, isbitoare asemănări cu alte depărtate ținuturi românești. Coborâm din poiană spre o viroagă cu pădurice rară — și ne oprim la „Isvorul rece" care ne ostoește setea cu apa-i cristalină și dulce. Stăm pe banca de lângă isvor — și privim mica troiță, Mântuitorul răstignit. Îi mulțumim pentru dar.

Inaltul Ierarh se poftește să mânecăm la mânăștire. O, — cum n'am sta, dacă mâine n'ar trebui să mergem mai departe, și dacă și vremea n'ar arăta ploaie grabnică. De ne prinde ploaia, nici cu carul cu boi nu mai putem ieși.

Așadar, mulțumiri pline de respect gazdei — și goană spre casă!

De data aceasta numai coborâm. Aceleași priveliști, atât numai că de data aceasta ele par schimbate, deoarece le privim de sus în jos. Cerul se încețoșează în depărtări. Căpriana se ascunde iarăși pe după dealul împădurit, ajungem la șosea — și o luăm spre Chișinău.

Odată cu noaptea deplină, ajungem acasă.

Dar înainte de a-mi pleca fruntea pe perna odihnitoare, mai fac un ocol dealungul ulițelor deșarte și pline de întunerec, din preajmă.

Ruinele și pustiirea apar încă mai fantomatice, toate par neisprăvitul decor ale unei imense puneri în scenă. Se joacă o dramă cu nesfârșite tablouri. Ai impresia unui film halucinant. Casele goale, cu ușile ușor deschise, cu ferestrele atârnând slab în balamalele mâncate de rugină, cu iarba crescută pe peroanele înalte, cu sinistrul lor aer de părăsire, ca niște trupuri fără duh, — mai ales acestea dau o notă de pustiu orașului, ca și cum pe acolo a trecut un val nevăzut de foc și a stâns viața. Ce-a fost pe aici? și ce este acum?

Pășesc spre grădinile în care, mai înainte, îmi plimbam visările mele basarabene, trecând pe lângă înaltele ziduri ale caselor ruinate, prin spărturile cărora, se văd în noapte, stelele sclipitoare. Și parcă nu aflu răspuns la întrebarea: „Pentru ce au făcut *ei* aceasta? Ce putere neagră i-a împins să îngrămădească pulbere nimicitoare sub ziduri, ca să le arunce, netrebnice, în văzduh?" Nebunie... Și cuget mai departe: „Orașul acesta purta, mai ales, pecetea duhului lor — așa încât atunci când l-au dărâmat, au năruit ceva din propria lor putere". In adevăr, Chișinăul de dinainte de ruinare, avea o pronunțată aromă moscovită. — și ei, dărâmându-l, au făcut să piară pentru totdeauna această pecete sufletească. Așadar, ei înșiși au cugetat că nu se vor mai întoarce niciodată prin aceste locuri părăsite și ruinate de ei.

Și atunci, mergând în noapte, pe aleiele tăcute ale grădinii, o lumină deslușitoare se făcea în mintea mea, care căuta răspunsurile. De sigur că și aici are a se arăta voia lui Dumnezeu. Și parcă auzeam glasul neauzit, zicându-mi: „Ca să faceți în locu-i un așezământ al vostru... Să vă văd priceperea și vrednicia...".

Da, da, — așa este. Să facem un oraș al nostru, un oras românesc, așa cum este și drept să fie. Un ținut atâta de curat românesc se cade să fie cinstit cu o capitală tot atât de românească, în ale ei toate alcătuiri. Aici în Chișinău străvechi, ținut de depărtată viață românească, căruia peste cele firești, Moscalii i-au dat străina lor înfățișare, se cade să aducem veșmântul românesc. De sigur, peste puțin, după ce clătinarea războiului va trece, ne vom apuca în Chișinău de isprava refacerii. Nu trebue grabă stricătoare, — ci cumpăt și bună chibzuință. Se cade să facem din Chișinăul nostru o frumoasă reședință provincială, românească. In ea să se resfrângă duhul românesc-basarabean. Trebuesc cercetate așezările românești vechi din partea locului, trebue găsit „stilul" băștinaș de aici, — trebuesc prinși la această treabă cei mai pricepuți arhitecți și maeștri români în de-al de acestea, — și numai după aceea să se pornească la marea ispravă. Ca nu cumva, în focul goanei după a umple orașul cu ce-o fi, să vedem, și Chișinăul nostru transformat într'un ținut marocan sau americănesc, cu acele construcții-cutii de chibrituri puse unele peste altele — atâta de urâte, dar mai ales atâta de îndepărtătoare de duhul nostru. Și, Doamne, avem atâtea îndreptare în această latură, că avem greutatea alegerii.

Și mergând spre casă, din zidurile ruinate și arse, și din mohorâtele locuințe părăsite, mi se părea că se ridică un oraș frumos, cu case chemătoare și elegante, cu clădiri masive și în-

fruntătoare de vreme, cu grădini largi şi primitoare, de pe înfăţişarea cărora se ţesea nevăzut dar viu, însuşi chipul cel fără de pieire al sufletului obştei noastre româneşti.

A doua zi dimineaţă, domnul prefect al judeţului, tovarăşul meu de drum, cu care înfirip un trainic început de prietenie, ţine mult să mă ducă să văd un cimitir de eroi, pe care strădania şi pietatea d-sale l-au înălţat în comuna Ialoveni din apropiere. Buna dispoziţie a d-lui prefect e cu atâta mai mare, cu cât astănoapte a plouat bine şi aceasta prieşte nespus de mult câmpului.

De cum mă vede, îmi spune, zâmbitor:

— „Ai văzut ploaie astănoapte?"

Ii răspund vesel:

— „Văzut şi plăcut!..."

Plecăm. In drum vedem ferma Ialoveni, care e, pur şi simplu, o grădină atât ca semănături şi plantaţii, cât şi ca îngrijire.

Vorbindu-mi despre aceste cimitire de eroi, d. prefect îmi povesteşte cum într'un sat din judeţul condus de d-sa era o mare dihonie între căpetenii. Trăiau între ei ca vai de lume. Şi iată că au hotărît că în acest sat să facă un cimitir din acestea.

— „Ei bine, să vezi, din clipa aceea, s'a aşezat o linişte şi-o armonie în sat, de ţi-i mai mare dragul să te duci acum acolo... I-a înfrăţit dragii noştri morţi... Şi să vezi cu câtă duioşie îngrijesc mormintele, le pun flori, aprind candelele, plivesc buruienile... Acuma, satul e complect pacificat..."

Zic:

— „Morţii, domnule prefect, adesea sunt mai tari decât cei vii. Iată, ce nu s'a putut face de cei vii în satul acesta, au făcut morţii..."

— „Da, — dar ce morţi!..."

— „Fireşte..." şi amândoi am simţit atunci în duhurile noastre fiorul recunoştinţei pentru scumpii morţi, ai noştri, din sfântul război.

In adevăr, frumos cimitir este acela din Ialoveni! Larg, bine aranjat, cu un monument-troiţă în mijloc, cu împrejmuire frumos lucrată, cu alei împietruite — şi mai osebit cu o înfăţişare care trădează grija şi dragostea din sufletul acelora care l-au pus la cale şi l-au făcut. El poate cuprinde cel puţin o sută de oseminte. In curând, ele vor fi aduse — şi, cu mare pietate, vor fi aşezate, spre odihnă întru înviere, aici. O, — dragii noştri jertfiţi! Puţine cuvinte se află în limba oamenilor prin care s'ar putea preamări sfânta voastră jertfă... Ci numai închinare, pietate şi lacrimi curate, pe pragul mormintelor voastre proaspete... Şi iertare, cerută lui Dumnezeu, şi pentru voi — şi pentru noi..."

Dar simt, privind toate mormintele pe care le-am întâlnit aici, peste tot, cum, de data aceasta, ele iau parte vie şi mare la definitiva consolidare a Basarabiei noastre, — cum ele opresc, de aici înainte, orice putinţă de clătinare, — cum, pe viitor, pe lângă Basarabia în sine, avem aici de apărat şi aceste morminte, ale noilor ctitori de ţară basarabeană.

Aici, în comuna Ialoveni, se află un atelier de rotărie şi de fierărie, de un caracter mai deosebit. El funcţionează pe lângă şcoala primară şi e condus de directorul şcoalei ajutat de maeştri. Ceea ce îi face originalitatea este că, după absolvirea celor doi ani, pe care elevii îi petrec în internat, ei sunt obligaţi a se duce în comuna de unde au venit şi să stea acolo cinci ani ca meseriaşi, comuna fiind îndatorată, în schimb, a-i pune la îndemână uneltele trebuitoare.

Mă înfăţişez d-lui Guvernator al Basarabiei, care până acum, a lipsit din localitate. Mă primeşte cu o deosebită plăcere — şi stăm de vorbă despre marile lucrări în curs, pentru îndrumarea provinciei spre făgaşele cele noui, de desvoltarea, pe toate terenurile de activitate. D-sa este o figură expresivă de putere, de voinţă neînduplicată, — de voinţă nemărginită de a face cum e mai bine pentru ca provincia să prospereze, — iar la acestea adaogă o foarte plăcută bonomie surâzătoare. Imi

arată greutățile mari cu care a avut de luptat în acest an — și îmi schițează, în linii generale gândurile d-sale de viitor.

Găsesc de datoria mea de a însemna aici că, în truda mare ce și-a dat pentru a administra bine draga noastră provincie dintre Prut și Nistru, d. guvernator a fost secondat în deaproape și cu multă vrednicie de domnii prefecți de județ, care, neosteniți și cu dragoste, și-au dat osteneala de a răspunde chemării și nevoilor vremii. La rândul lor, ei au căutat a provoca la slujbașii de sub ordinele lor, aceeași râvnă de muncă.

2. ORHEI

ORHEI

Spre seară pornesc spre Orhei. Numai pronunțând cuvântul acesta, cu o rezonanță specific basarabeană, parcă am în suflet o aromă de patriarhală și voevodală amintire. Parcă văd cum pe văi și prin păduri, — pe tăpșane și pe maluri de ape, aleargă arcașii lui Ștefan, gonind pe prădalnicii Tătari, — parcă văd pe „Frații Potcoavă", pe Nicoară cel focos și pe Alexandru cel visător, călărind în apus de soare spre Nistrul cel întortochiat, însoțiți de Morocâne, de Gâni, de Stoica — și de alți încercați călăreți — și bătând cu scările în coastele cailor iuți spre a ajunge la vaduri pe fugari și a-i lovi de moarte. Ce trecut de splendidă epopeie, — ce vremuri de afundă așezare moldavă, — pe temelia căreia dăinuim noi azi! Și mi-i așa de drag de toate acestea, mergând spre Orhei, prin aceleași locuri prin care au trecut strămoșii de atunci!...

Văi largi de o infinită varietate se deschid încolo, spre apa Nistrului, — iar păpușoaiele imense se întind, în covoare verzinegre în toate părțile. A plouat și-s peste tot culori curate și tari: verde intens e păpușoiul, cânepa, cartofii — albastru de cobalt e cerul spălat de nori, — negru e pieptul codrului din zare — galben, de șofran, e floarea soarelui înaltă, — violet, de cerneală, este cimbrișorul din margine, roș, de foc, macul cu care e stropit nesfârșitul trup de aur al valurilor de grâu. Aflăm răzoare multe de tutun, bine și involt crescut, — cum și cânepă deasă.

Trecem prin coasta marelui sat Peresecina, pe care îl vom cerceta mâine, — și pe urmă, intrăm pe un drum, care-i un adevărat tunel de verdeață. Copacii de pe margini sunt înalți și stufoși, amestecându-și coroanele bogate întru a ne da această răcoroasă îmbrățișare. Pe urmă vin pădurile afunde — prin care drumul cotește capricios. „Codrii Orheiului" — a mai rămas ceva din ei. Dar ce va fi fost pe vremuri, aici?... Și din nou gândurile cele despre îndepărtata vechime, îmi vin în minte spre a-mi ține plăcuta tovărășie. In drum, întâlnim milițieni demobilizați:

— „Unde mergeți?" — și ei ne răspund voioși:

— „Ne ducem acasă, în Tutova..." și au aripi la picioare. Se duc la Chișinău, să ia trenul — și sunt veseli, nevoie mare. Sunt luni lungi de când fac pază în cine știe ce loc, cu răbdare și cu tutun — și acuma, stăpânirea a zis că-i destul și i-a trimis acasă. Ascultător și răbdător popor, — cuminte și înțelept, gata a se supune, și vesel după ce și-a îndeplinit supunerea. De câte ori vin în atingere cu el, asemenea lui Anteu, simt că iau puteri noui în sufletul meu.

Și ajung astfel în târgul Orheilor, care, dintr'odată îmi este plăcut. O așezare în pantă, curată și simplă, patriarhală. Cu case fără etaj, cu mici curți cu flori, — cu o stradă potrivit de largă prin mijloc, cu un aer curat, fără praf prea mult, — și, bănuesc, cu gospodine bune, care, din vreme pregătesc pentru iarnă, povidlă, bulion potrivit de pipărat, tari castraveți murați, care trosnesc când îți înfigi dinții în ei, vișinată bine îmbibată cu spirt curat, — gospodine care, cât ai bate din palme, sunt în stare să-ți pregătească o masă împărătească, cerându-și totuși iertare ca „a fost așa de puțin și pe negândite."

Tragem la casa soților C., pe care nu-i cunosc decât din nume. Casă plăcută de provincie, tăcută și modestă, din înfățișarea căreia parcă vezi pe stăpânii ei. Și în așteptare mă gândesc la acestea și îmi zic: „Cum vor fi oare, acești prieteni străini, — vor fi simpatici? — și ce surpriză îmi mai păstrează mersul acesta al clipelor?"

Și. dintr'odată, mă simt înconjurat de o tânără pereche de oameni, plini de dragoste pentru un necunoscut ca mine, — și cu care, parcă mă cunosc de când lumea. Repede ne apropiem, ne dăm, reciproc, cuvenita dare de seamă asupra stării civile și familiare — și ne trezim prieteni. El, orheian, jurist, fost refugiat prin părțile muntene, — ea, vlăstar de prin Teleorman, — tineri amândoi. S'au cunoscut pe vremea refugiului, — iar după ce Basarabia s'a întors acasă, el a mers în câmpia din Burnas — și a luat cu sine floarea cea îndrăgită de el — și a adus-o aproape de Nistru, la Orhei. Și acuma, eu sunt oaspetele lor, minunându-mă peste măsură ce ispravă poate face simpatia în tălăzuita viață a oamenilor. Am putea tustrei jura că de îndelungi ani ne cunoaștem — și că acuma ne revedem după o despărțire. Și încă odată, mulțumesc lui Dumnezeu pentru darul cel mai mare pe care l-a dat oamenilor: prietenia!

Aproape că nu am vreme să-mi șterg hainele de praf, și o și luăm spre sala Asociației învățătorilor, unde urmează să am vorbirea. Aflu aici o enormă mulțime de oameni din toate straturile orașului, și mai presus de toate, o atmosferă caldă de prietenească așteptare și binevoitoare apreciere. De cum intru în sală, simt lămurit toate acestea, prin acel simț nezis al sufletului care, parcă îți șoptește: „Aici ai prieteni". Așa că, mai înainte de a intra în cuprinsul vorbirii, mă simt dator să-mi cer iertare că așa de târziu vin în Orhei pentru cea dintâi dată. Pe urmă, vorbirea mea este, la dreptul, o adevărată mărturisire de credință, făcută cu toată căldura sincerității. Le spun lucruri trăite — și nu năzuesc alta decât ca, lângă celelalte flori ale sufletului lor, să așez și eu încă o floricică modestă, din câmpia existenții mele, ca „să fie acolo...", întru îmbogățirea celor frumoase, pentru luptele vieții, în care pe lângă putere se cere să fie și frumusețe.

Sezătoarea este completată, și aici, cu bună cântare basarabeană (și aici „Limba noastră"), cu recitări destul de pline de avânt românesc — și de o piesă de teatru, alcătuită de

un vrednic învăţător din împrejurimi. — piesă care, cu toate greutăţile întâmpinate, a isbutit totuşi, să stea în picioare. Grea este, această problemă a teatrului pentru popor. Nici nu s'a rezolvat până acum în vreun fel oarecare. Atât repertoriul propriu zis, cât şi persoanele care joacă, — sunt tot atâtea părţi ale problemei, care-i îngreuiază rezolvarea. Nu ştiu până acuma care va putea fi ieşirea.

Plecăm acasă cu gazda, discutând tocmai această problemă, după ce vreme de câteva ore stătusem într'o sală plină de entuziasm, de bunăvoinţă şi de curată pornire românească.

Şi, fireşte, acasă, dimpreună cu alte persoane, în jurul unei mese pline de toate bunătăţile (şi aici tânăra gospodină îşi cere iertare: „Vă rog să iertaţi, e ceva improvizat...”), se aşează o nouă întrunire, la care se discută tot felul de probleme, şi se vântură câtime neisprăvită de idei, amintiri din timpul refugiului, gânduri de viitor — şi tot ceea ce sufletul şi mintea, mângâiate de apele cele bune ale prieteniei, pot scoate la iveală din visteria cea fără fund a fiinţei omeneşti. Este foarte proaspătă în sufletul celor de aici, marea frumuseţă a excursiei pe care Orheenii au făcut-o dincolo de Nistru, prietenilor români din Dubăsari. A fost o adevărată cutremurare de mare şi curat avânt romănesc. Ni se arată fotografii. Norod imens având în frunte preoţi şi căpetenii, cu icoane şi cu prapuri, cu cântări şi cu fluturări de năframe, toţi fiind înbrăcaţi în nespus de pitoreşti costume naţionale, au ieşit întru întâmpinarea Orheenilor care — şi ei — s'au înfăţişat tot aşa, iar toţi laolaltă contopiţi şi confundaţi cu sufletul în aceiaşi apă limpede şi răcoritoare a dragostei de neam. A fost o întâlnire care rămâne, ca amintire ziditoare şi roditoare, pentu tot restul vieţii, acelora care au avut norocul să ia parte la ea. Chiar şi din acele mici cartoane fotografice se poate vedea elanul sincer al fraţilor care se întâlneau, ca să se cunoască şi să se iubească mai tare. Aceleaşi, iar aceleaşi puteri necunoscute, de la fund, care, în imperecherile şi în tălăzuirea lor, dau tărie de granit neamului întreg, fie chiar dacă, pe deasu-

pra, precum la faţa mării, plutesc şi unele gunoaie. N'are afa-ce, — la adânc, marea-i multă şi puternică.

Abia târziu, în noapte, ne aducem aminte că suntem osteniţi, că trebue să ne culcăm, mai vârtos că mâine disdedimineaţă ne îndrumăm spre alte zări.

A doua zi, pornim şi cercetăm oraşul. Impresia din ajun se confirmă: un plăcut oraş provincial, cu o atmosferă de tihnă şi de reculegere, cu o viaţă curat românească. Distrugeri sunt multe, după cum şi destule deportări tocmai de gospodari de seamă. Aici, bolşevicii au avut cruzimea ca, mai înainte de a pleca, să dea foc arestului preventiv, în care se găsea o mulţime de Orheieni arestaţi pentru cine ştie ce închipuite învinuiri politice. Aşa că odată cu localul, au ars şi aceşti oameni nevinovaţi, mărind astfel considerabil jertfele basarabene.

Cercetăm gimnaziul de fete (în Orhei nu se află liceu, nici pentru fete, nici pentru băeţi, cu toate că e o regiune curat românească şi o populaţie şcolară foarte numeroasă!), de o perfectă ordine şi curăţenie, fiind întâmpinaţi şi conduşi de doamna directoare A. A. o foarte merituoasă gospodină şcolară. Se şi cunoaşte din tot ceea ce vedem. Are nevoie de cărţi. Peste tot aflu această nevoie: cărţi, cărţi şi iar cărţi... Strig şi eu, ca să se audă!

Vizităm localul federalei cooperativelor orheiene, un aşezământ de cunoscută însemnătate, în care un mare număr de funcţionari depun o activitate meritorie. Acest aşezământ este opera de ani şi ani de zile a părintelui P. C., cunoscut cooperator în întreaga ţară.

In apropiere de această clădire masivă se află grădina publică a oraşului, o aşezare cam ciudată. Trebue să te cobori pe nişte trepte, destul de multe, ca să ajungi la ea, un soi de cazan larg în mijlocul oraşului, având plăcute alei de plimbare. Găsim şi aici un teatru popular în plin aer, făcut de bolşevici, în încremenita lor mentalitate că totul trebue isbutit printr'o propogandă susţinută de dimineaţă până seara. Această propagandă trebue să te întâmpine şi dimineaţa când te

scoli, și când îți faci slujba, și când iai masa, și când te plimbi, și când te culci, și când te scarpini la ceafă, și când... Todeauna și peste tot, cu o diabolică perseverență, reducând pe bietul om la a fi un simplu subiect de *prăpăgandă*, imbecilizându-l cu forța. Ce gând pervers — și cât de greșit! Omul este suflet mai întâi — și-i dornic de libertate — și numai prin libertate sufletul omului poate creia, — iar constrângerea nu poate aduce decât o supunere aparentă dar nu poate fi rodnică. Cel mult poate da exemplare umane încremenite într'o anumită stare, așa cum a dat bolșevismul, animale cu chip de om.

Cercetăm catedrala, ctitorie dela Vasile Lupu. Stând în mijlocul unei ogrăzi cu iarbă bogată, biserica e simplă, nu are nimic deosebit, pe lături grele contraforturi cum se construia pe vremuri. Inăuntru, curat, răcoare și pace. Părintele — un preot tânăr și gata de treabă — mi se plânge, și cu drept cuvânt, de felul cu totul prost în care a fost făcută, acum câțiva ani numai, pictura bisericii de către un emerit pictor. Am văzut-o și eu. E un adevărat scandal: chipurile sfinților nu se mai cunosc, culoarea se șterge chiar dacă numai dai cu degetul, peste tot pictura e într'o stare jalnică, ca o piele de om mâncată de lepră. Și, dragă Doamne, nespus de multe parale s'au plătit pentru o asemenea frumuseță! Și părintele îmi spune că nu știe ce să facă: să cheme în judecată trebue bani mulți, să stea așa, nu se cade! N'am nici eu o altă soluție. Totuși, ce rușine pentru cel ce a făcut un asemenea sacrilegiu — mai osebit, cu cât lăcașul vine de la Vasile Lupu, Voevod Mare al Țării Moldovei.

După amiază, pornim spre satul Peresecina din apropiere. E un sat foarte mare, așezat pe cele două versante ale unei văioage, pe fundul căreia se scurg, în vreme de ploaie, apele venite de pe dealuri.

Intrebând pe careva de la primărie de unde vine acest nume de Persecina, mi se spune că ar fi venind de la niște *peri seci* (adică uscați) care ar fi fost stând cândva, multă

vreme, pe deal. Mi se pare că-i o glumă, ca și Slatina de la Stela-Latină.

Satul e curat moldovenesc, mai osebit acum când străinii care stăpâneau complet întreaga viață a satului, s'au fost cărat odată cu armiile bolșevice „biruitoare".

Sat de răzeși — și totuși foarte mult analfabetism.

Căminul Cultural și-a reînceput activitatea și domnul învățător-director, care-i poartă grija, nădăjduește că în curând această activitate se va mări.

— „Iată — îi zic — puteți lua ca principală problemă de rezolvat, acest analfabetism ticălos, care se ține de noi, ca râia..." Făgăduește.

Părintele însă are o plângere de alt fel:

— „Cum să am poporăni la biserică dacă Dumineca este zi de târg?" Nu știu nici eu ce să-i răspund și nici nu știu ce să cred: ne plângem că oamenii noștri nu calcă pragul bisericii, și nu numai că nu facem nimic să-i împingem într'acolo, dar îi și tragem îndărăt de haină când voesc să se ducă. Imi este peste putință să înțeleg ceva ca și cum am zice: „Nu furați oameni buni, că hoția-i treabă diavolească...", dar, pe dedesubt le șoptim: „Pune mâna, și nu lăsa!"

Intrăm, la întâmplare, într'o gospodărie. Pe om îl cheamă Chiper, curtea-i largă și dovedește muncă. In latură, „casa mică" — iar în față, destul de mare, cu prispă și cu câteva scări „casa de sus", având două odăi, nespus de curate, clituri de covoare de zestre, lavițe, fără saltele, icoane nenumărate — în colțul dinspre răsărit, perdeluțe cu dantele la ferestre — și cu grinzi mari în bagdadie. Un vag miros de pelin, de busuioc și de mentă stăruie peste tot. Una din odăi are și un prea plăcut „după cuptor", o adevărată odăiță, cu o intrare rotundă sus, fără ușă, care, iarna trebue să fie nespus de plăcută, fiind căptușită cu peretele cuptorului, într'o parte. Ce păcat că și aici găsim aceiași nefolosire a „casei de sus" in care nu intră nimeni, ci toți stau, claie peste grămadă, în „casa mică" sau „de jos". Ii întreb despre aceasta, dar răspunsul lor este un dat din umeri în tăcere, — sau „așa-i la noi..."

Şi de aici, din Peresecina, au fost deportate vre-o şase familii — şi nici unul din cei... deportaţi nu s'a mai întors acasă.

Din Peresecina, dimpreună cu prietenii orheieni ne îndrumăm din nou spre Chişinău. Putem să ne bucurăm iarăşi de frumuseţa holdelor. In dreptul unui frumos lan de grâu coborâm. Intrăm în el, să simţim atingând trupul nostru înaltele spice de grâu, — ne vin până la piept. Le cuprindem cu braţele şi le alipim de noi: „pâinea noastră cea de toate zilele". Un spic bogat în boabe, aşa că lanul întreg stă cu fruntea aplecată spre pământ. Aşa sunt şi sufletele omeneşti: când sunt goale stau ţanţoşe în sus, sfidând lumea şi cerul, şi când sunt pline stau aplecate ca într'o rugăciune, în faţa lumii şi a marelui Dumnezeu, cel care umple cu bunătăţi şi spicul grâului şi sufletul omului.

Abătându-ne din drum, mergem să vizităm şcoala inferioară de agricultură dela Cricova. Şi tot acolo avem a ne întâlni cu prietenul nostru de la Chişinău, domnul prefect al judeţului, care mă va lua în primire spre a merge şi în alte sate din ţinutul oblăduirii sale.

Şcoala de agricultură dela Cricova este aşezată pe o moşie de şase sute de hectare, mărinimoasă donaţie a bunului român Ioan Cioreseu. Un număr de 60-70 feciori de ţărani din împrejurimi îşi fac aici, vreme de trei ani, o bună ucenicie agricolă sub conducerea unui mănunchi de tineri şi entuziaşti ingineri agronomi şi profesori. Vedem lucruri bune, care ne dau nădejdi frumoase. „Câte lucruri merituoase înfloresc alături de atâţia mărăcini, dar cum binele e mut, îl aflăm cu greu..." cugetă unul dintre noi. Iată, aici, la Cricova o bună aşezare agricolă. Am cercetat câmpul: o adevărată grădină, — grajdurile, remizele, clasele, dormitoarele, bucătăria, cămara, găsind peste tot curăţenie şi bună ordine. Şi doar nimeni nu ştia că venim acolo. Cum spusei, un mănunchi de tineri agronomi şi profesori ne-au primit cu inimă bună şi ne-au dat toate lămuririle, arătându-ne că în scurtă vreme şcoala se va putea întreţine prin ea însăşi. Elevii sunt silitori şi trăesc în înţelegere, râvna lor de cunoaştere este mare şi viaţa li se scurge plăcut între muncă şi bună

camaraderie. Clipele petrecute acolo rămân pentru noi înşine o prea plăcută amintire, cu atât mai mult cu cât şcoala este aşezată într'o minunată poziţie de şesuri şi dealuri, având de jur împrejur privelişti înviorătoare şi specific moldoveneşti.

Aici ne despărţim de prietenii orheeni şi intrăm în tovărăşia celor din Chişinău, cu atât mai mult că am şi păşit peste hotarul despărţitor între ţinutul Orhei şi cel al Lăpuşnei.

Intrăm pe o vale foarte frumoasă, având pe fundul ei apa subţire a unui pârâu, iar pe laturi dealuri înalte, întocmai ca în unele sate din Dobrogea. De altfel, în multe locuri am băgat de seamă această asemănare între aceste două ţinuturi romănşti. Mergem pe valea Ikelului, care tălmăcit, ar fi însemnând „două braţe". De ce? Nu ştiu — şi nici nu mi s'a putut da vreo lămurire.

Ne însoţeşte peste tot o vreme de aur. Soare blajin, ca după ploaie, cer de un albastru moale şi unit, nici un nor, — valea şi dealurile, covoare de verde de toate nuanţele, o iarbă grasă parcă ne cheamă să ne lăsăm pe ea întru plăcută odihnă. Trec oameni, care, cu chipuri senine, ne dau bunăziua, — le răspundem cu aceiaşi voie bună. Am vrea parcă, să nu se isprăvească degrabă acest drum plăcut de seară.

La vremea vecerniei, ajungem în satul Gruşova, din comuna Ciopleni, sat românesc curat. Se vede după oameni şi după case, — dar mai ales după acea nezisă înfăţişare spirituală a satului însuşi. Te recunoşti în el — şi el te primeşte ca pe unul din ai lui. Mâini gingaşe de copii de şcoală ne îmbie flori de câmp, — acele simple, dar tot pe atât de frumoase şi de elegante flori ale gliei româneşti. Clopotul bisericii bate de vecernie — şi noi ne îndrumăm spre locul de închinare, urmaţi de o mare mulţime de săteni. Le dăm — şi de data aceasta — atât prefectul judeţului cât şi eu aceleaşi cuvinte de bun îndemn ca pentru vremurile mari prin care ne este dat să trecem, căutând a aduce în suflete răbdare, ascultare, nădejde şi încredere.

De la biserică mergem cu toţii spre şcoală, un local mare.

bine întreținut, având în mijlocul ei o minunată și încăpătoare sală de adunare. Este opera de-o viață întreagă a veteranului învățător I. P., chip bronzat în păru-i alb, de vechi dascăl de școală sătească, așa precum mai găsim pe întinsul țării noastre.

El este și președintele Căminului Cultural din sat, și în această calitate ne face o frumoasă dare de seamă a activității Căminului pe anul desrobirii. Printre altele, ne spune că au fost îngrijite mormintele eroilor, s'au strâns bani pentru împrumut și pentru darul ostașului, s'a făcut sfat de împăcăciune cu roade bune, și s'a construit o ciușmea în mijlocul satului. Graiul bătrânului e simplă, plină de vibrație interioară reținută — și el isprăvește făgăduind că pe viitor realizările Căminului vor fi încă și mai multe și mai mari.

Tovarășul nostru de drum, învățătorul pensionar I. S. ridicându-se spre a-i mulțumi, aduce la obștească cunoaștere cum că veteranul învățător I. P. a ieșit la pensie zilele acestea. Și atunci tot restul adunării noastre se preface într'o sărbătorire a vrednicului învățător local. Vorbitorul pune înaintea adunării marile merite ale acestui dascăl, care, cu neînchipuite greutăți, a înălțat acest local de școală, pe lângă rândurile de școlari ridicați de el — și pe lângă alte bune isprăvi săvârșite în lungul timp al carierii sale.

Ne întovărășim și noi la sărbătorire. Prefectul aduce îndemnul lui către sat: „Aveți-l și de acum înainte ca pe o bună călăuză — și ascultați-l!" — iar eu le grăesc despre unire în jurul lui și-a celorlalte căpetenii din sat, dându-le pilda nuelele, care, una câte una pot fi rupte, dar toate deodată nu, — și povestindu-le întâmplarea cu cei care au crezut că se pot lipsi de bătrâni, dar care până la urmă au trebuit să dea ascultare vorbei: „Dacă n'aveți bătrâni în satul vostru, mergeți și cumpărați unul."

Harnicul și încă inimosul învățător tras la pensie ne răspunde simplu, țărănește, mulțumind smerit — și adăogând, la urmă, pentru ai săi din sat, cu o ușoară nuanță de șăgălnicie moldovenească: „Eu le spun — și folos vor căpăta de-mi vor da ascultare, — iar de nu, ce le pot face?" Toți cei de față

au isbucnit în hohote de râs și în aplauze voioase, după care întreaga adunare a intonat într'o admirabilă armonie câteva cântece sub conducerea noului director al școalei, învățătorul B.

Am plecat de acolo plini de înviorare, cu sufletele stup de încredere și de nădejde în vremuri bune. Domnul prefect al județului, cu mulțumirea pe față, îmi spunea:

— „Ce popor bun!..."

Am zis și eu:

— „Minunat popor, dar trebue găsit, trebue aflat și iubit, trebue îngrijit... Sunt copiii cei mari ai țării noastre..."

Și amândoi, cu toate că osteniți adânc, ne simțeam ușori ca pana, în stare de a merge și în alte sate, să aflăm alte frumuseți...

Duceam cu noi, pe lângă florile de câmp dăruite, — și neuitate amintiri.

Mergând spre casă, ca pentru a ni se pune înainte un semn de aducere aminte, iată la o margine de lan un mormânt de ostaș; aceiași cruce albă, cu casca în vârf — și cu câteva flori veștejite presărate pe el... Amândoi îl privim în tăcere, — dar de sigur, în sufletul amândurora a răsunat acelaș ecou: „Și mai ales să nu uităm pe cei care, și-au dat viața pentru desrobirea pământului încălcat de sălbateci..."

Pe când eu cugetam cu mâhnire înlăcrimată: „Cine ești tu, ostaș necunoscut?" — tovarășul meu de drum îmi șoptește, cu pietate: „Pe toți îi vom ridica în curând și-i vom așeza spre odihnă în loc de mare cinste..."

Până atunci, mormântul acela străjuește acolo brazda basarabeană...

A doua zi plec spre Tighina, ultimul popas al călătoriei mele. In drum spre gară merg să vizitez liceul și școala normală, de fete, aflate în vechea școală eparhială. Amintirile vin puhoi: aici, acum câțiva ani de zile în urmă, pe vremea Serviciului social, am avut multe ceasuri bune de propovăduire naționalistă și creștină. Aici era una din școalele de comandante ale Serviciului social, iar dincolo, la Facultatea de teologie, era una de

băeți. Adunând și pe băeți aici, o zi întreagă am avut una din cele mai frumoase adunări din toate câte pot fi. Vorbiri avântate, masă comună, convorbiri pline de-o tinerească comunicativitate, predică în capela încăpătoare și frumoasă a școalei, veselie curată și privire deschisă spre toate frumusețile viitorului.

Dar și peste această așezare minunată a școalei eparhiale s'a năruit stupiditatea bolșevică, aducând dărâmare și spurcare. Mai osebit, frumoasa capelă au distrus-o canibalic. Totuși, în fața răstriștei, după plecarea lor, s'a ridicat o vrednică femeie care și-a zis: „Voi pune toate la loc!" — și de-atunci, vreme de-un an de zile, această femeie neobosită, doamna D., directoarea școalei, își ține făgăduiala făcută sieși. Luptând cu greutăți care ar fi descurajat și pe cel mai tare bărbat, domnia-sa, zi cu zi, printr'o muncă pe care o susținea o adâncă și adevărată credință, a isbutit a pune aproape în întregime, toate la loc. Cursurile — atât ale liceului, cât și ale normalei — au putut fi ținute regulat, — școala având și internat, în care trei sute de fete trebuiau să găsească adăpost și hrană. Te întrebi: „Cum de s'a putut?" Iată, vezi, s'a putut. Ce nu face credința? Mută și munții din loc. Aceiași pionieri harnici și necunoscuți fac peste tot minunile cele mari. Ei, la drept vorbind, sunt garanția dăinuirii și-a ridicării neamului. Li se cade, întru totul, închinare și laudă.

Plec de-acolo cu sufletul întărit și mulțumesc doamnei directoare pentru darul sufletesc pe care mi l-a făcut prin această priveliște a muncii credincioase și creatoare. Domnia-sa, firește, se ferește din calea laudei, răspunzându-mi modest:

— „Mi-am făcut datoria de română și de basarabeancă!"

Îi sărut mâna cu respect.

3. TIGHINA

TIGHINA

Drumul spre Tighina, întru totul asemănător cu cel de până acum. Meleaguri basarabene, cu văi domoale şi cu căsuţe albe, risipite peste tot — sau agăţate de cine ştie ce vârfuleţ de deal. Recoltă abundentă, — verde de toate nuanţele peste tot. Câmpii întinse de floarea soarelui. Un sat mare — Bulboaca — se întinde pe dreapta asemeni satelor moldoveneşti de peste tot, cu aceiaşi atmosferă de pace şi tihnă, cu casele tăcute în mijloc de ogrăzi largi, în care, la vremea aceea, nu suflă nimeni. Copăcărie peste tot, bănuesc salcâmi. Oamenii afară, la treabă. Sunt atâtea de făcut — şi-i nevoie de atâta hărnicie! O căldură cu cer senin se lasă peste toate, aducând gânduri şi amintiri depărtate. Ce va fi fost pe aici în vremea anului de străinătate?

Ajungem la Tighina. Oraş împrăştiat, parcă semănând cu Cetatea Albă. Atmosferă patriarhală. Un parc larg aproape de gară. Case cu un rând, prea puţine cu două. Armată multă. Câteva restaurante, la care ţipă, de-ţi ia auzul, lăutari.

Insoţitorul meu, profesorul V. îmi spune, arătându-mi „strada mare":

— „Nimic nu mai era pe aici, nici un magazin, nici un negustor. Şi iată, acum s'au înfiripat de toate. Au venit şi din Vechiul Regat şi de prin Basarabia, şi au început negoţ de toate felurile. Şi de unde înainte nu se afla nici un magazin românesc.

acuma sunt numai românești". Cuget: „Ce nu poate face românul când e înțelept și vrednic? Păcat că nu-i totdeauna așa!"

Sunt găzduit la un otel, mic, dar destul de curat ca pentru vremea de acum.

Și după ce mă rostuesc, ies să cercetez orașul.

Intru în catedrală. O biserică frumoasă, încăpătoare — și curat întreținută. Picturi interesante, stil Piscariov, — aceleași ca și în alte biserici basarebene. O' atmosferă de liniște și de reculegere. Mă rog pentru ostașii noștri, cei căzuți și cei ce luptă. Sunt singurul închinător la ceasul acela.

Orașul are o hală mare, care, nu se știe prin ce minune, a scăpat de la ruinare. Multe case aruncate în aer sau arse. Palatul impozant al Băncii Naționale, abia inaugurat, praf și scrum — nimic.

Merg spre podul de peste Nistru. Priveliște rară: un sălaș de țigani în preajma plecării lor, dincolo, spre Bug. Un isteț sergent de oraș, îmi dă lămuriri:

— „Au trecut vo cinci-șase mii până acum."

Privesc la sălașurile lor pe roate — și înțeleg deplin vorba: „Cu cățel, cu purcel..." Ce viermăraie în acele prea cunoscute căruțe țigănești — și totuși, cât de pitoresc! Copii goi, zdrențe, cățeî, — hărmălaie, strigăte, înjurături, — ochi holbați, mițe lungi de păr negru, șalvari desfundați, ciobote cu răsuflători, praf și sudoare. In veșnica lor peregrinare, le fu dat acum să fie luați de pe tot cuprinsul țării și cărăbăniți departe, pe malul Bugului, spre a fi făcuți și ei omenire stătătoare, fixați. Șatra se pune în mișcare, gloabele costelive se opintesc din răsputeri, bărbații dau porunci răcnite, femeile țipă spre copii, câinii de sub roate pășesc înainte cu limbile scoase și cu cozile pline de scaeți, lăsate în jos, puradeii cu dosul gol țopăesc în căruțe sau pe lături, un cățeluș jegos e uitat pe iarbă, lucru pentru care întreaga șatră intră în urlare, să fie ridicat. Osiile scârțiie ascuțit, căruțele se înșiruesc spre pod, însoțite de glumele strigate cu glas tare, ale privitorilor adunați la o asemenea „comèdie". Țigănci tinere cu ochi de catran se uită, încruntate în urmă, pe când cele bătrâne, nepăsătoare, țin în colțul gurei ciotura negre de lulele cu capac de tablă. Și șatra se îndreaptă spre undeva, un loc, departe, spre Bug.

In vremea aceasta, dincoace, pe treptele de piatră și de lut ale unor case părăsite, un grup de femei de deosebite vârste, stau de parcă ar aștepta ceva de dincolo de Nistru. Le întreb:

— „Ce faceți pe aici?"

Cele mai multe sunt moldovence. Una din ele, mai îndrăzneață, răspunde:

— „Am venit să vedem de nu se întorc ai noștri de la Ruși."

S'a svonit că, dincolo de Nistru, în marele sat Parcani, ar fi sosit unii din oamenii ridicați de Ruși în retragerea lor, cum și unii din deportați. Și la svonul acesta, nevestele celor plecați au venit aici, la pod, să vadă de nu se arată bărbații lor, care lipsesc de acasă de acum un an. Mă uit la ele: vorbesc liniștit, ca de vreo treabă zilnică. Anul ce-a trecut pare că a pus peste sufletul lor un strat de nepăsare, — dar cine poate ști cu adevărat, ce este în adâncul sufletelor lor?

— „Și credeți că vor veni?" — le întreb.

Dădură din cap:

— „Așteptăm și noi" — și punându-și bărbia în podul palmei stângi — și sprijinindu-și cotul stâng cu mâna dreaptă, își reîncepură privitul spre podul către Parcani, dincolo, spre Tiraspol. Stăteau așa din zori — iar acuma ziua mergea spre apus.

Mă reîntorc în oraș pe alt drum — aceleași ruine, acelaș moloz, acelaș praf, aceiași pustietate aducătoare de grele gânduri.

Intr'o sală de cinematograf scăpată de la prăpăd îmi țin vorbirea. Aceiași mulțime dornică de a auzi cuvânt limpede și sincer, de îmbărbătare și de asigurare, — ceea ce mă face să nu simt greutatea repetării aceleași vorbiri. Parcă aș vorbi ceva nou, pentru întâia dată.

In singurătatea odăii de otel, adorm gândindu-mă la prietenul bun, căpitanul N. îngropat în cimitirul acestui oraș, — către mormântul căruia mă voi duce mâine, să-i aduc și eu prinos de rugăciune, întru preamărirea jertfei lui eroice.

A doua zi plecăm spre comuna Chițcani, unde se află și mânăstirea Noul-Neamț. E o dimineață limpede de vară — și trecem numai prin pometuri. Este aici, cum se zice, „California României". Mai ales merele se fac aici în zeci și chiar sute de varietăți. De altfel, ocupația de seamă a locuitorilor prin partea aceasta este cultura pomilor fructiferi. Mi se spune că unii din ei și-au făcut din aceasta o foarte bună stare materială.

Satul, în mare parte românesc, are aceiași înfățișare cu satele moldovenești de dincoace de Prut. Grădini nesfârșite de pomi — case împrăștiate printre pometuri — aceiași năzuință de izolare a gospodarului român, spre diferență de pildă, de cel german, satele cărora sunt adevărate colonii de albine omenești, casă lângă casă, îngrămădite, precum oile când se feresc de soare. Aflu flori mai pe la toate casele.

Mergem la mânăstire. Două biserici mari — și un enorm turn. Una din biserici a fost greu lovită de ghiulelele bolșevice și se află acum în plină reparație. Cealaltă a scăpat doar atinsă puțin ici și colo. O cercetăm: e largă, plină de lumină, având odoare și icoane de-o mare valoare. Mai osebit o icoană a Maicii Domnului bătută în pietre scumpe este de-o valoare fabuloasă, cel puțin după cât mi se spune.

In curtea mânăstirii iarbă grasă și nespus de multe flori. Se vede mâna călugărească răbdătoare care a sădit, a udat și a plivit această bogată grădină. Găsesc și aici aceiași atmosferă patriarhal-călugărească de la Vechiul Neamț, mai puțin frumusețea muntelui, care aici e înlocuită cu o largă priveliște spre Nistru, care e aproape de tot. Se desfac zările peste tot, mânăstirea stând, dominatoare, pe un mare dâmb.

Mergem în casa arhondaricului, alcătuită din nenumărate odăi și chilii, una mai curată și mai răcoroasă de cât alta. Mirosase a flori de câmp, mentă și busuioc — și a viață trasă deoparte din calea oamenilor. Ni se dă dulceți și apă rece — și ni se arată mulțime de icoane, din care unele de-o delicată frumusețe. Și aici, găsim una a Maicii Domnului, de-o mare finețe de execuție. Semne ale pietății și devoțiunei creștine. „Credința zugrăvește icoanele'n biserici" — cum cântă marele rapsod al sufletului românesc.

Cercetăm biblioteca mânăstirii. Cuprinde peste 500 exemplare, cele mai multe în alte limbi. Sunt, mai toate, legate, — și printre ele găsim un exemplar rar din „Psaltirea în versuri" a lui Dosoftei, din 1673. Cartea este păstrată bine și i-se vede clar data tipăririi.

Găsim în bibliotecă manuscrisul enorm al Evangheliilor, lucrarea unui monah. Manuscrisul este legat, scrierea este aproape ca de tipar, în litere cirilice, de-o grijă și de-o curățenie impresionantă, — începuturile de capitole fiind scrise cu roș, în majuscule înflorite. Manuscrisul este în limba română — și-i bine păstrat. A fost lucrat pe timpul țarului Nicolae. Scrie pe pagina întâia: „S'a scris de poslușnicul Grigorie Nicolenco — stareț fiind Gherman, pe timpul împăratului Nicolae". N'am putut descrifra anul.

Priveam acest splendid manuscris — și mă gândeam la robul lui Dumnezeu poslușnicul Grigorie Nicolenco. Ce păcate va fi ispășit el, dedicându-se acestei munci de benedictin? Sau ce mari nefericiri căuta el să uite, cufundându-se într'o asemenet migăloasă lucrare? Sau ce respirare către Dumnezeu săvârșea el prin pietatea și devoțiunea acestui lucru de frumusețe și de răbdare? Sau poate ceva din toate acestea, la un loc? Este și aceasta un semn al minunilor pe care numai sfânta învățătură a Domnului Hristos le poate face. Privesc și răsfoesc manuscrisul, iar gândul mi se duce departe, în anii din urmă — lucrătorul s'a dus, dar a rămas semnul trecerii lui prin această vale a lacrimilor.

Reîntorcându-ne la arhondaric, călăuza noastră ne înfățișează pe cel mai bătrân monah al locului, pe părintele Sinesie,

smerit lucrător în via Domnului. Un bătrân simplu, îmbrăcat în sac, cu picioarele goale și crăpate și cu mâinile pline de pământul la care lucrează. Stau de vorbă cu el — și aflu cuvinte puține despre viața lui: „Mă trudesc să mulțumesc pe Domnul — dar slab sunt și nevrednic. Apasă păcatele — și roesc ispitele. Da, vasăzică, mare-i puterea lui Dumnezeu. căruia dăm slavă și ascultare."

Dăm mulțumire părintelui ierodiacon care ne-a însoțit peste tot — și mergem să cercetăm puțin satul. Suntem întovărășiți de mai-marele plășii — un vrednic slujitor care ne arată unele din isprăvile muncii sale. Un local de primărie admirabil. ridicat cu bună chiverniseală. sub îndeaproape supraveghere. cu bani puțini așadar. Un șantier în plină lucrare: se ridică, în acelaș chip, un dispensar model și o gospodărie comunală la fel. Se vede mâna de bun gospodar a însoțitorului nostru, care vede toate, știe toate — și nimic nu se face fără știrea lui. Imi arată planurile lucrării — și-mi spune sigur de sine, fără îngâmfare:

— „Până în toamnă, gata! Fără îndoială. Cu toate că, după cum se vede, bani puțini — și brațe tot așa. N'are importanță: le fac!"

Ii urez succes — și sunt sigur mai dinainte că va izbuti. Se simt lucrurile acesta. De altfel, pe șantier e o mișcare, care grăește de la sine.

Imi arată și unele plantații făcute de el — și-mi schițează planurile sale de viitor. Deși de dincoace de Prut, totuși încă de la 1918 s'a stabilit aici, la Tighina și s'a devotat muncii pentru ridicarea regiunei. Vorbește deschis, fără deșartă laudă de sine, dar se simte că ceea ce spune este adevărat. Cunoaște problemele locului — și nu se sperie de greutățile întâlnite în cale.

Intrăm în gospodăria cea dintâi întâlnită in cale. Toți sunt la câmp. Găsim aceiași „casă mare" sau „de sus", curată. neumblată prea mult, cu icoane și cu clituri de covoare, împuținate acum, deoarece mai toate fetele din casă s'au măritat.

— „Câți copii ai, maică?" — o întreb pe femeia încă în putere. având aceiași înfățișare moldovenească de pretutindeni.

— „Apoi, maică, am unsprezece."

— „Unsprezece?"

— „Da, maică. Cel mai mic e de doisprezece ani".

Mă uit la ea — și, într'o străfulgerare, mă gândesc la nesfârșitele trude și necazuri cuprinse în aceste două cuvinte: „unsprezece copii..."

Ii spunem câteva cuvinte de bun îndemn — și plecăm. In drum, ne oprim puțin în dreptul casei de jos, „căsoaia", în care pe lângă vatra la care fierbe mâncarea prânzului, vedem și proviziile de mâncare ale gospodăriei. Nu se simte vreo urmă de sărăcie, cu toate că încă guri multe sunt de hrănit. Pe polițele dintre stâlpii casei, zâmbesc florile verii, — iar în ochii gospodinei, de care ne despartim, se ivesc, smerite, florile zâmbetului prietenesc.

— „Dumnezeu să vă păzească de tot răul..." — la care ea ne răspunde:

— „Și pe dumneavoastră la fel."

Ne întoarcem pe acelaș drum, luăm Tighina prin coastă — și gonim spre un loc, către care ține a ne duce, însoțitorul nostru, mai-marele plășii. Șoseaua e în plină reparație — se lucrează de zor, așa că mergem mai mult pe lături, având pe dreapta porumburile bine crescute. Urcăm puțin — ceea ce face ca să vedem în vale Tighina și ciudatul și întortochiatul trup de apă al Nistrului. Parcă-i un imens șarpe lichid, care, tolănit sub lumina soarelui, visează să ajungă mai repede la limanul care-l varsă în Marea, — acolo, departe, unde străjuește cetatea cea de piatră albă a lui Ștefan-Voevod.

Și iată, în plin câmp la marginea drumului înconjurată de jur împrejur în spate și în lături de pădurea verde de popușoaie, o prea frumoasă troiță — și mormântul a patru „dorobanți", căzuți aici în Iulie 1941 — și aflați de chiar mai-marele plășii, venit aproape odată cu oștile. Zice el:

— „Cum e azi, au trecut oștile noastre pe aici... și mâine

am venit și eu. Și aici, pe acest dâmb de pământ, între grâul încă nesecerat, am găsit pe acești patru flăcăi căzuți. Le-am făcut sicrie, — și i-am îngropat aici, la marginea șoselei, făcându-le o îngrădire provizorie. Le-am făgăduit atunci că le voi înălța o troiță —și le voi îngriji mormintele. Și iată, mi-am ținut cuvântul față de dragii noștri ostași desrobitori. Le-am făcut troița, le-am sădit florile, am așezat gărdutul și am cimentat locul de jur împrejur. Nu m'a costat de cât truda — pe toate le-am căpătat de la buna voința înțelegătoare a tuturor. Zilele acestea vom inaugura cu mare solemnitate, troița. Se împlinește anul de când au căzut."

Stăm în reculegere la gărdutul monumentului — și, neavând alte flori, aducem amintirii celor de dedesupt, florile sufletești ale recunoștinței noastre.

Plecând, strâng mâna celui care a făcut această lucrare de pietate, la care el îmi răspunde:

— „Vai, — cât de mult au făcut ei, — și ce puțin facem noi!.."

Ne întoarcem, trecând prin satul Varnița, frumos gospodărit, cu șanțurile destupate și cu plantații noui de pomi. Aici, în acest loc, acum mai bine de două sute de ani, a stătut Carol al XII al Suediei, în lupta lui cu Rușii. Se păstrează amintirea lui. Mai-marele plășii ne duce într'un loc pe malul Nistrului, căci satul e chiar pe mal, unde s'a găsit o piatră cu inscripție, care ar fi dovedit că acolo a fost lagărul regelui suedez. Tot prin grija însoțitorului nostru, acum câțiva ani a fost ridicat aici un mic monument amintitor: o piatră pe care este scris *Carol al XII regele Suediei — 1709-11*, înconjurată de un gărduț de fier.

Și pentru a încheia drumul nostru, mă duc să văd la „Cimitirul eroilor", din Tighina, mormântul iubitului prieten mai mic al meu, căpitanul N. Ofițer instructor de mare valoare la o școală de infanterie a cerut cu insistență să fie trecut la o unitate de pe front, chiar din cele dintâi zile ale campaniei. I s'a admis cererea — și a trecut într'un regiment de vânători. A luat parte la luptele pentru desrobirea Basarabiei. Fiind ușor

rănit, a refuzat evacuarea și îngrijindu-și rana acolo, a mers mereu cu unitatea sa. A trecut Nistrul, dar în una din luptele grele spre Odesa, a căzut grav rănit în burtă. A fost evacuat la Tiraspol, unde și-a isprăvit și viața. De acolo, a fost adus și înmormântat aici, la Tighina.

Aflu degrabă mormântul său — și, cu toată ploaia care a început să cadă, rămân câteva momente rezimat cu mâna de crucea pe care e scris numele său — și mă rog lui Dumnezeu pentru sufletul lui de viteaz. Zic și eu ca și însoțitorul nostru: „Ce mult ai făcut tu, prietene George, pentru țara și neamul nostru — și ce puțin am făcut eu!..."

In aceiași zi trec dincolo, la Tiraspol, cugetând că dacă am venit până aici, să dau un scurt ocol și pe la Odesa.

La Tiraspol, printre altele, cercetez cursurile a patru sute învățători moldoveni din Transnistria veniți la niște cursuri de perfecționare, și le vorbesc despre „Țara noastră" și „De ce am trecut Nistru."

Din Tiraspol am plecat la Odesa, unde am stat preț de-o zi și jumătate, culegând și de acolo multe și variate impresii, pe care, dimpreună cu cele din Tiraspol, nu le trec aici — aceste însemnări fiind privitoare numai la Basarabia.

Peste două zile, poposesc din nou la Tiraspol — de unde iau avionul spre București.

Este întâia dată când mă urc în mașina sburătoare. O fac pentru a avea impresia sborului și pentru a căpăta timp, — până la București făcând numai două ceasuri și jumătate, — dar o fac, mai ales, ca să văd din văzduh chipul țării mele.

Și, în adevăr, frumoasă-i și de sus, cu aspectele, mai ales, ale satelor și-ale cursurilor de apă. Toate se văd ca niște jucării de copii, aruncate, capricios, la întâmplare. Pădurile se văd negre, iar drumurile ca niște panglici de nisip. Am trecut și prin nori și prin ploaie, — am stătut, în chip biblic, și pe pat de nori pufoși, ca în cine știe ce vis din copilărie. Păcat însă că de sus, pământul își pierde reliefurile, așa că totul pare plan ca

și cum cineva ar fi tras scoarța pământului și ar fi întins-o, făcând-o netedă.

Oricum, de sus, frumuseța țării are un alt senz, deosebit de cele de până acum. Așa că acest drum aerian mi-a întregit, desăvârșind-o, priveliștea țării noastre dragi.

Abia plecat, și, spre seară am și ajuns acasă, mulțumind lui Dumnezeu că m'a întovărășit și în acest de-ai doilea drum basarabean.

PARTEA A TREIA

BĂLȚI — SOROCA — HOTIN

I. BĂLȚI

BĂLȚI

Plec pentru a treia oară spre Basarabia. De data aceasta voi vedea și voi cerceta ținuturile Bălțului, al Sorocei și-al Hotinului, meleaguri curat românești, pline de atâtea și de-atâtea amintiri ale trecutului nostru de sbucium, de sânge și de bucurii.

Și din chiar cea dintâi clipă a pășirii mele în tren am plăcerea de a mă întâlni cu unul din tinerii mei prieteni basarabeni, gazetar de bun condei, cu care am avut acel ceas de plăcută comuniune sufletească la Chișinău în redacția cotidianului „Basarabia". Așa că voi avea tovarăș în lungul drum până la Bălți.

Noaptea se lasă, trenul pornește — iar noi doi începem un lung sfat, firește, despre stările din Basarabia, atât cele din ultimul sfert de veac, cât și cele de după desrobire. In vagon e întuneric deplin, iar noi vorbim, în noapte, despre Basarabia, care ni este dragă, deopotrivă, la amândoi. Vânturăm și pe cele bune, dar mai osebit, pe cele îndoelnice sau rele, căutând a limpezi unele răspunderi ale trecutului, atât ale unora de dincoace de Prut cât și ale altora de dincolo... Ne oprim însă mai ales asupra firii bune și blajine a basarabeanului, însușire pe care, cu înțelepciune și dragoste, s'ar putea clădi țară tare în pământul dintre Prut și Nistru.

Cumintele țăran al acestui ținut așteaptă înțelegere și iu-

bire, — cinste și dreptate de la cei puși să-l conducă și să-l ridice. El — ca orice țăran, de altfel — vede țara, în cei puși s'o înfățișeze. Sunt aceștia buni, drepți și cinstiți, — și țara-i la fel; sunt neînțelegători, necinstiți și răi, așa-i și țara. Dar mai mult: basarabeanul are asupra celorlalți obșteni ai țării noastre calități deosebite. O fire blajină și ascultătoare, o mare putere de rezistență națională, dovedită dealungul anilor de apăsare moscovită. Cu tot întunericul în care a fost ținut atâta îndelungă vreme, el și-a păstrat întru totul neatinse ființa etnică, limba, obiceiurile, viața de toate zilele, portul, amintirile. Fire onestă și dreaptă, a cerut și altora onestitate și dreptate, iar când nu le-a găsit n'a fost om care să se închidă mai cu putere în sine, în cetatea sufletului său, ca basarabeanul. De aici i s'a tras ponosul că e încăpățînat. Da, în felul acesta a fost și este încăpățînat. Dar atunci când cineva a mers cătră el cu înțelegere, cu iubire și cu cinste, n'a fost suflet care să se deschidă mai de grabă și n'a fost bunăvoință care să se pună mai repede la îndemână, ca ale lui. „Faci ce vrei cu el" — dacă îl înțelegi și-l iubești și „nu-l miști nici cu zece perechi de boi" dintr'ale lui, dacă te duci spre el cu neînțelegere și cu ne-iubire. Așa că dacă stăm și socotim bine, aceste pretinse „defecte" ale lui sunt, drept vorbind, admirabile calități, cu ajutorul cărora el ține tare și frumos „neamul" din partea aceea de țară.

Grăim apoi de acea pretinsă atitudine regionalistă, basarabeană, care ar fi avut-o Basarabia în vremea de după alipirea ei la Țara-mamă. Vai, câte greșeli s'au mai făcut pornindu-se de la această învinuire nedreaptă! Dar bine, trebue să înțelegem odată că însăși tăria unității noastre naționale stă tocmai în această „diversitate", în aceste „caracteristici regionale" pe care diferitele ținuturi ale țării le aduc, ca pe niște daruri de preț la cununa acestei unități naționale, precum pietrele prețioase alcătuesc frumusețea unei coroane împărătești. Sunt deosebite între ele — și totuși perfect unitare luate laolaltă, iar tăria și frumuseța „totului" stă tocmai în „diversitatea" celor care-l alcătuesc. Basarabia a adus în cununa unității românești specificul ei, grai și suflet, purtare și gândire — pe care de le vom lua fără înțelegere și fără iubire, lesne le-am putea categorisi ca „regionale" în înțelesul rău al cuvântului, — dar dacă le vom privi cu cumpăt și cu dragoste, ele vor apărea tocmai ca niște daruri de preț ale unui regionalism, care nu mai are nimic de temut în el. „Duhul este care dă viață, litera este moartă" — cum spune însăși Cartea învățăturii noastre. Acelaș lucru capătă înțelesuri deosebite, după duhul pe care-l avem când îl privim.

S'a mers până acolo încât i s'a pus în sarcină basarabeanului că el își zice deobicei „moldovan" și nu „român" — sau că-și zice mai lesne „basarabean" de cât orice altă denumire. Mărturisesc că nu pot înțelege cum din aceasta s'ar putea face o învinuire temeinică cuiva. Dar, dincoace, în Vechiul Regat nu ne spunem adesea, ba uneori cu oarecare mândrie „Eu sunt Oltean!" — și scoatem, oare, din aceasta, vreo învinuire celui care grăește așa? Sau bănățeanul care zice că „el e fruncea" poate fi cuvânt de regionalism sau de altceva asemănător? Nici de cum. Atunci de ce să învinuim pe basarabeni? A, firește dacă vom avea ideia preconcepută a unui regionalism centrifugal, apoi, desigur, vom vedea în acest cuvânt numai rele — și vom putea clădi tot atâtea raționamente, greșite ca și isvorul greșit din care am purces. Așa că...

Și-mi spune tânărul meu prieten:

— „Când eu însumi, ostaș fiind, am ajuns cu trupele noastre în satele basarabene desrobindu-le de bolșevici, mi-am putut da seama de adânca bucurie și de avântul național care le cuprinseră sufletul... Nu mai știau ce să ne facă — și ce să ne dea, iar lacrimile le curgeau pe obraz... Se închinau și cu toate că era vară în plin, ne spuneam cu înduioșare: „Hristos a înviat". Niciodată nu voi uita zguduirea lor sufletească din clipele acelea, care, și pentru mine, alcătuesc cele mai rare clipe din viața mea". Și cuvinte de acestea am mai găsit multe, în lungul meu drum basarabean, spuse de buze cinstite, și ieșite din adânc de simțire românească. Și să stea să cugete

fiecare: cine ar fi putut prooroci că numai peste un an avea să vine desrobirea? Cei rămași, sărmanii, cugetau că de acum înainte se puteau întinde alți o sută de ani de robie, cu atât mai mult cu cât li se spunea că s'a întins resmerița și dincoace de Prut, în Țara liberă. Și totuși nimic din sufletul țărănesc basarabean nu s'a clintit sub aceste crunte și grele apăsări...

Dar vin apoi unele grele probleme ale prezentului. Firească frecătură între ei „rămași" și cei „refugiați" — între preoții care au stătut cu turma lor — și cei care au plecat. Cine au fost mai de ispravă? cei care au luat drumul aspru al refugiului, părăsindu-și toate, sau cei rămași ca să îndure toate asupririle și toate prigoanele? Ca din toate acestea să iasă nesfârțite cercetări și bănueli, cu neisprăvitul cortegiu al atâtor firești greșeli și nedreptățiri... Ne vom mai întâlni dealungul acestor pagini cu dureroasa problemă aceasta, căreia, se cade, o grabnică limpezire. De sigur, timpul, ca în toate, va fi marele tămăduitor și aici, dar lucrarea lui trebue ajutată și grăbită de aceea a oamenilor.

Vine la rând problema generațiilor, care se pune și în Basarabia, sub aspecte destul de grele. Cei tineri aduc învinuiri celor dintre 1918-1940, iar aceștia nu-s totdeauna de părerea tinerilor, cărora le impută tocmai că nu le recunosc truda lungilor ani. Oricum un lucru este mai însemnat ca toate: să se facă sforțări ca „binele" din generații să se adune laolaltă, iar „răul" din ele să fie dat deoparte. In lucrarea aceasta, firește, cei bătrâni sunt datori a fi înțelegători și cedanți, stând cu grijă și cu iubire în preajma celor tineri întru a le da îndrumările cuvenite. Și unii și alții având drept țel ridicarea Patriei, iar mijloace, toate puterile sufeltului lor.

Viind vorba despre munca plugărească din anul acesta tovarășul meu de drum îmi spune:

— „Basarabeanul este un muncitor din cei mai vrednici. L-am văzut în primăvara aceasta... Au fost mulți care au arat având la jug un vițel și-un mânz. — iar mulți dintre ei au arat și noaptea, cu fănare în coarnele boilor..." Aflasem aceste

și din celelalte drumuri basarabane ale mele și le aflasem și din câmpia aducerilor mele aminte de mai demult, însușiri adânci de totdeauna ale insului românesc îndeobște.

...Și așa nu știm când trec ceasurile nopții, stațiile din marginea drumului de fier rămânând în urmă una câte una, ca tot atâtea fantome ale câmpiilor cotropite de întuneric. La răstimpuri somnul ne mai ține prietenească tovărășie, până când, iată zorii ne aduc înainte frumoasele priveliști ale Moldovei din apropierea Iașului.

Și după ce lăsăm în urmă imensa panoramă a Iașului inundată de aurul imaterial al soarelui, ne îndreptăm spre Prut, pe când deasupra noastră, în largi ocoale mari cocorii se învârtesc de parcă ar face preliminarii de plecare spre țara caldă. „Oare, să fi trecut vara așa degrabă?" — mă întreb cu ușoară teamă în suflet... Și-mi aduc aminte cum chiar în Iunie 1940, tot așa am trecut Prutul — și am mers la Bălți și la Soroca, nebănuind că abia peste câteva zile avea să fie catastrofala prăbușire. Amintirile vin val nevăzut de îndurerare, dar degrabă se împrăștie când gândul vine la clipa de acum, când visul rău a trecut. mulțumescu-ți, Ție Doamne!...

Și trecând Prutul intrăm într'o infinită monotonie văratică, atâta de moldovenească și atâta de cunoscută sufletului meu. Câmpii întinse de porumb și de floarea soarelui merg în toate părțile, pe văile desfăcute și pe culmile blânde care alunecă alene spre zările copleșite de-o melancolie nedefinită dar pătrunzătoare, ca în preajma temerii că viața se scurge prea devreme spre hotarul morții.... Sate simple cu case albe stau liniștite sub lumina nemișcată a soarelui. — ogrăzile sunt goale. orătăniile stau ascunse, trenul parcă alunecă sorbit de golul din față, iar colo, departe, pădurici rare visează lângă ochiuri de apă stătătoare. La răstimpuri se deschid văi largi pe care se văd fânețele cosite, neadunate încă în căpițe — și parcă vine spre fereastra deschisă a vagonului o vagă mireasmă dintr'acolo, pe când mai departe sau mai aproape turme de vite

pasc agale și privesc cu candoare spre șarpele de vagoane care alunecă pe șinele unse de lumina razelor soarelui. Drumeaguri capricioase șerpuesc printre holde, iar o gârlă lenesă se strecoară de vale, luând parte la întreaga priveliște de visare văratecă. Și iată un sat mare — Stolniceni — cu case răvășite printre pometuri cu frunzar bogat, așa precum este gustul românului nostru: să aibă casa lui trasă deoparte de-a altora, să nu vadă și să nu fie văzut în „bojdeuca" lui, acolo, cu *fumeia* și cu *copchiii* lui.

Este și acesta un semn de distincție al firii lui dar și unul de slăbiciune, dovedind pornirea de individualism, de atâtea ori stricătoare.

Și trecând prin nesfârșite regiuni de dealuri ușoare și de văi largi, ajungem la Bălți, oraș căruia atunci când trebue articulat, i-se zice „Bălțul".

Nesfârșite dărămături ne întâmpină, — așa precum parcă n'am văzut asemenea până aici.

Cotropitorii, au făcut în Bălți deportări masive, atât în anul de jale, cât mai ales în cele din urmă zile ale dăinuirii lor aici.

— „De n'ar fi venit 22 Iunie 1941, ne lua pe toți de aici..." îmi spune un localnic, care adaogă:

— „Cea din urmă săptămână am stat prin popușoaie și prin păduri, că altfel..."

Un lucru e sigur: dacă regimul bolșevic mai ținea cel mult un an, este neîndoelnic că neamul nostru din Basarabia ar fi fost exterminat pur și simplu. Acesta este un adevăr care reese evident din toată țesătura de împrejurări, pe care am păit-o prin oameni și prin stările de lucruri, în tot lungul drumului meu basarabean.

Despre fostul prefect și deputat C., un bun român mi se povestește la ce asupriri și chinuri a fost supus până ce, în cele din urmă l-au... deportat (?).

— „Dacă spui că Basarabia nu este a României vei fi

cinstit și apărat..." — i-a făgăduit o căpetenie bolșevică. Iar el i-a răspuns:

— „Spun că Basarabia a fost și va fi a României..."

Când sărmanul C., a fost pus să măture străzile Chișinăului, alt căpățînos bolșevic îl întreba:

— „Ei, e bine?"

C. i-a răspuns:

— „Da, fiindcă sunt măturător al țării mele..."

Iar în temniță a fost lăsat să fie ros de păduchi și de guzgani.

Un bărbier din Chișinău, rămas sub bolșevici — și având oarecare înclinare spre ei, a povestit astfel:

— „Mă hotărâsem să rămân cu bolșevicii și să mă dau cu ei... Dar în ziua când m'am dus în temniță să bărbieresc pe unii din cei închiși, și am văzut în ce hal aduseseră pe bietul domn C., un om atât de vrednic și de bun, așa m'am desgustat de bolșevici, încât de îndată am cerut să fiu repatriat, ceea ce, curând am și căpătat."

Bălțul încă mai de mult și-a luat îndemnul la drum. Ruinele au fost nivelate în mare măsură. Comerțul a început să-și ia din nou cursul, ivindu-se alți negustori decât cei dinainte.

Sănătoasa impresie s'a întemeiat încă mai deplin în suflet vizitând cu deamănuntul expoziția regională a Bălțului, făcută pentru a se arăta munca de pe toate ogoarele a celui dintâiu an de la desrobire, expoziție care s'a făcut și în celelalte capitale de județ.

Vizitez expoziția locală care este de-o mare frumusețâ și de o variată bogăție. Incepând cu produsele metalurgice ale Atelierelor mecanice județiene Bălți, culminând cu un motor Diesel fabricat de ele, expoziția a cuprins tot felul de produse ale liceelor industriale de fete și băeți, a școalei practice dela Fălești, a școalelor din oraș și din județ: mobilă de pai, împletituri, covoare, cusături, olărie, broderie, pălării de pae, produse agricole de tot felul, lucrări școlărești nenumărate, frânghii bogate (d.

prefect al județului mi-a afirmat că din produsul școalelor de meserii și cele supra-primare a alimentat, gratuit, cu frânghierii două regimente de artilerie din localitate). Expoziția a mai cuprins și o expunere de pieleele de *caracul*, de-o mare valoare și de-o frumusețâ fără pereche. — O adevărată expoziție de *realizări* — și toate acestea dealungul unui singur an, copleșit sub atâtea greutăți când toate au trebuit să fie luate de la alfa. Dovezi de netăgăduit ale vredniciei românești din Basarabia, atât din partea celor chemați a conduce, cât și din a celor conduși. O reușită minunată la un examen greu, care trebue subliniată cu bucurie și cu încredere.

Părintele P. G. prieten mie din timpul refugiului său îmi povestește multe. Culeg câteva...

Un prea cucernic preot din Bălți rămas sub bolșevici e întâmpinat într'o zi de un comisar al poporului prăletar, cu amenințarea:

— „Scoate icoanele, tovarășe, afară!"

Părintele i-a răspuns fără sfiire:

— „Nici nu le-am pus — nici nu le scot!"

— „Atunci, am să le scot eu!" a strigat vajnicul prăletar.

— „Numai să poți" — a răspuns părintele.

Și necredinciosul a dat să pună mâna pe una din icoane, — dar, minunea lui Dumnezeu, când a tras, a alunecat și căzând s'a lovit atât de tare la cap — încât a rămas mort, pe loc.

Intr'o zi, viind la părintele P. G. doi prizonieri bolșevici i-au cerut de mâncare. Părintele le-a dat, iar ei, mai înainte de a se apuca de mâncat și-au făcut cruce. Părintele, intrigat, i-a întrebat:

— „Voi, care sunteți bolșevici, cum de vă închinați?"

Iar ei i-au răspuns:

— „Mai-marii noștri nu cred, — noi credem..."

Unul din ei, a adăugat, vorbele vechi rusești: „Fără Dumnezeu, nici pragul nu-l treci..." — și a continuat: „Iar bolșevicii

au voit să treacă nu pragul de acasă, ci cel peste lume —, și de aceea le-a mers rău..."

Părintele acesta P. G. prieten al meu, e un om ciudat, căci iată ce-mi mai spune

— „După cum știi, eu sunt pensionar — și reîntorcându-mă din refugiu, am văzut că aici în Bălți nu este nici un fotograf. Și cum eu cunosc foarte bine meseria aceasta, ca diletant, ce mi-am zis? Ce ar fi dacă aș deschide un atelier de fotografie? Aduc folos altora — și mie... Și iacă, am deschis atelier de fotografie..."

Zicând aceasta, părintele surâde spre mine, după care mă poftește să-i vizitez atelierul, ceea ce am și făcut peste câteva zile. „Foto-studio Electra" — se chiamă atelierul părintelui.

Dar pe lângă toate acestea, aflu un lucru foarte însemnat: părintele a luat la sine, în atelier, un băiat de la țară și o fată de la oraș — și i-a învățat meseria, ajutându-l la lucru.

Acum, amândoi sunt niște adevărați pui de fotograf. Da: băiatul de la țară, adică țăranul, a învățat meseria la iuțeală — iar la vreme potrivită, va fi fotograf în Bălți, pe socoteala lui.

Am strâns cu căldură mâna părintelui, și i-am spus:

— „Bună lucrare ai făcut, părinte!"...

Spre seară, în cadrul unei șezători la una din marile săli de cinematograf, rămasă neatinsă de isbeliște, îmi țin vorbirea mea, aceiași ca și în celelalte orașe, cu toate că nu întru totul aceeași, de fiecare dată isvorând din împrejurările locale alte aspecte, cărora li se potrivesc alte vestminte de vorbe.

Rămâne și grăirea aceasta o mare taină a sufletului omenesc, poate pe veci nedeslușită de mintea noastră...

Corul local a însoțit vorbirea cu aceleași minunate cântări basarabene pe care le-am întâlnit peste tot. Se cântă în Basarabia cu atâta voe bună și cu atâta sete, încât ași putea spune că ea, cântarea, constitue una din caracteristicele sufletești ale provinciei noastre de peste Prut. N'ași putea să deslușesc în aceste însemnări sumare, care ar fi izvorul din care-și trage

viaţă această prea plăcută înclinare sufletească. Am întâlnit-o şi în 1918, în vremea războiului trecut, colo înspre Bolgrad, în satele în care am stătut vreme de trei luni de zile, împrejurări despre care am vorbit mai înainte.

La vorbirea de la cinematograf avui mare plăcere să văd in sală foarte mulţi ostaşi, aduşi de vrednicul lor comandant Colonel M., — ostaşi care peste puţine zile vor pleca spre răsărit, la datorie, lucru pe care mi-l spune însuşi comandantul lor când, împreună am ieşit din sală. Colonelul M., neamţean de felul lui, trecut, vreme de un an, prin marele iureş al războiului, având în vâltoare şi pe fiul său, tânăr sublocotenent, îmi vorbeşte despre front în cuvinte atâta de înţelepte şi de sigure că îmi simt sufletul înviorat până în adânc. Peste câteva zile pleacă din nou şi-mi spune:

— „De data aceasta vom lupta încă mai bine, fiindcă am deprins mult din dibăciile războiului... Şi nici nu vom mai pierde atâţia oameni, căci am învăţat nu numai să luptăm, ci să ştim să ne ferim, rămânând totuşi tot atât de bravi..."

Mă uit la scundul şi uscatul şef de regiment şi simt că tot ceea ce vorbeşte este ieşit dintr'o grea experienţă, săvârşită sub ghiulele şi sub gloanţe. Un viteaz! Ii strâng mâna şi-i doresc izbândă, lui şi flăcăilor lui. El îmi mulţumeşte pentru „plusul" de elan pe care — zice el — l-a căpătat şi din cuvintele vorbirii mele de la sala cinematografului. Mă smeresc în duh — şi mulţumesc la rându-mi, bunului Dumnezeu, că mi-a îngăduit aceasta.

De acolo — mergem la Prefectură, — unde s'au adunat foarte multe căpetenii culturale din oraş, ca să stăm la sfat asupra înviorării activităţii culturale în oraş şi în judeţ. Intâmpin peste tot atâta bunăvoinţă — şi atâta potrivită înţelegere a problemei încât îmi este cu totul lesne, într'o astfel de adunare, să arăt care sunt dorinţele şi aşteptările Fundaţiei, în ceea ce priveşte lucrarea de ridicare, mai osebit, a satelor noastre de peste tot,dar încă mai mult cele basarabene. Luăm, aşa dar, hotărîri limpezi într'o atmosferă de curată prietenie culturală — fixându-se şi o zi în care să se procedeze la alcătuirea

sfaturilor celor două cămine culturale, orăşenesc şi judeţean. Luăm măsuri, deasemenea cum să fie distribuite cele şasezeci de biblioteci săteşti (câte 600 volume fiecare) pe care Ministerul Propagandei a înţeles să le distribue, în fiecare judeţ basarabean, la Căminele Culturale. Ne despărţim, dorindu-ne reciproc, o cât mai curândă revedere, când, desigur, vom vedea şi unele roade ale hotărîrilor luate.

Seara sunt poftit la masa primitoare a d-lui director al liceului de băeţi, un inimos profesor, care şi-a luat asupră-şi printre altele, terminarea clădirii noui a liceului, începută mai de mult, dar oprită pe loc de anul cel ticălos. Intru aceasta d-sa lucrează cu o stăruinţă din cele mai lăudabile, în care se întrevede şi o mare dragoste pentru şcoală. Nevasta, profesoară şi ea, îşi dă toată osteneala ca oaspeţii să fie cât mai mulţumiţi. De-ar fi să luăm din ale mesei cât suntem îmbiaţi a lua, apoi bine n'ar fi de noi — dar voesc a însemna că peste tot am aflat această năvalnică poftire — şi mai peste tot şi puţintică supărare că n'am putut da urmare deplină poftirii. In cele din urmă a trebuit să suferim toate în tăcere.

Fireşte, după cină, discuţii, una mai avântată decât alta — dar mai toate asemănătoare cu acelea avute în tren, pe întuneric cu prietenul meu tânărul gazetar din Chişinău. Convenim cu toţii că este o anumită Basarabie care nu-i încă cunoscută îndeajuns. Sufletul ei împrăştiat în atâtea manifestări şi apăsat acum de atâtea dureri (însuşi tatăl doamnei gazde a fost deportat şi nu se mai ştie nimic de el), pare a nu fi încă deajuns de cunoscut, fiindcă nu-i încă deajuns de preţuit. Şi cum oare putea-vei să preţueşti ceea ce încă nu cunoşti? Basarabia ar trebui „adoptată" de toţi bunii români — ca astfel să poată fi cât mai bine apărată, chiar, uneori, împotriva unora din fiii ei. Iar cei care critică, ar trebui uneori să se pună în locul celui criticat. Şi iarăşi, convenim cu toţii că Timpul, marele şi obiectivul filosof, — bunul şi înţeleptul doctor, a toate, îşi va aduce şi aici multe din limpezirile şi mângâierile sale, consolidând şi deschizând zări noui. (Iată şi aici în Bălţi, am aflat alături de ruine.

flori — şi lângă durere, cântarea.... Vremea, vremea aduce nebănuite întăriri — şi acopere răni...')

Sunt găzduit în odaia de musafiri a liceului de fete, — o odaie mare, curată, plină de lumină şi primitoare. Şi aici un adevăr şantier, liceul se repară de sus până jos. Construcţia a fost aşezată, din greşala unui antreprenor neghiob, pe un loc umed — şi acum, numai după câţiva ani de funcţionare, subsolul clădirii este inundat complet. Ca să dreagă acest lucru doamna directoare C. nu-şi mai află odihnă zi şi noapte. Şi cu toate nesfârşitele greutăţi, d-sa isbuteşte să dreagă ceea ce alţii au făcut prost, având drept tovarăşă nedespărţită aceiaşi dragoste dezinteresată pentru şcoală.

De altfel, atât în oraş, cât şi peste tot, în judeţ, am întâlnit nenumărate şantiere. Se fac şosele, se deschid drumuri, se clădesc localuri de primării, băi populare, şcoli, biserici vechi se repară, altele noui se ridică — se simte peste tot încordarea unui nerv de viaţă nouă, întru ridicarea provinciei. O'dată cu aceasta, se dă de lucru la atâtea braţe.

A doua zi, plecăm în judeţ. Sunt întovărăşit de d. N. fost inspector şcolar, acum pensionar şi de preot M. directorul cultural judeţean amândoi prieteni devotaţi ai mişcării culturale bălţene.

Mergând printre lanuri întinse de popuşoi şi floarea soarelui, care aşteaptă cu sete ploaia binefăcătoare, care însă întârzie, — trecând prin preajmă de văi largi, cu perspective dămoale, asemeni celor din Moldova, ajungem degrabă în satul Sofia, sat mare, moldovenesc, cu multe case frumoase şi culprinse, bine îngrijite şi îmbietoare, cam ca în Cudalbii covurluieni, intrăm în biserică — e curat, răcoare şi tăcere, — trecem la şcoală, un local de o formă neobişnuită, în plină reparaţie, — la şcoală Căminul Cultural cu o activitate începătoare dar promiţătoare dacă, mai ales, au a se înţelege între ei, conducătorii intelectuali ai satului. Grădina şcolară, frumoasă şi bogată, — întreţine o cantină îndestulătoare. Un al doilea local

de şcoală, mai nou, dar tot de o înfăţişare neobişnuită, bine întreţinut, cu grădină, din care se întreţine cantina, — dar şi aici roadele ar fi înzecite, dacă s'ar înţelege mai deplin cei din frunte... Vai, cum nu-şi dau oamenii seamă, că viaţa lor, mai ales când sunt fruntaşi, este o permanentă pildă înaintea celorlalţi mai mici, — pildă cu roade bune, când e bună, — pildă cu roade rele, când e rea?!... Grăbiţi, oameni buni, şi înţelegeţi mai degrabă porunca evanghelică: „Aşa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă ei faptele cele bune şi să slăvească pe Tatăl vostru cel din ceruri..."

La cimitir, aflăm mormântul unui ofiţer căzut în luptele care au fost în apropiere. „Iată — zic tuturor — să ne fie pildă — şi să nu uităm scumpele jertfe!.. O, de-am înţelege şi graiul acestor dragi morminte!..."

Luând-o din nou pe drumuri de ţarnă — printre aceleaşi nesfârşite lanuri de popuşoi şi floarea soarelui, ajungem în alt mare sat moldovenesc, Pelinia, asemănător mai în toate cu Sofia. Cu toate că sat bogat, n'are localuri de şcoală. Cele care sunt, vai de ele — şi mai ales vai de şcolari. Intreb pe conducători de ce nu se porneşte la ridicarea localurilor de şcoală trebuitoare, când s'ar putea face aceasta numai cu dăjdiile locuitorilor — şi nu aflu răspuns bun la întrebare... O, neunirea, neunirea, racilă veche care nu ne părăseşte, câte rele ne faci tu, fiindcă noi te-am îndrăgit atât!

Intrăm la biserică — şi cum e în spre seară, aflu clipă bună pentru a grăi norodului cuvinte de îndemn ca pentru vremea aceasta — şi a-i ruga să se gândească dacă n'ar fi bine să purceadă a înălţa nişte localuri de şcoală vrednice de o comună aşa de mare şi de bogată. Că-i păcat de Dumnezeu ca *sute* de copii să rămână fără lumina cărţii, — copiii *lor*.

S'au făcut deportări şi aici. Ba, mi se spune că, bătaie de joc de durerea oamenilor, aceste deportări se făceau cu declaraţii scrise din partea celor deportaţi „că pleacă de bună voe", că primesc cu dragă inimă, „binefacerea" acestei plecări, iar la gară convoaiele de deportaţi erau însoţite de fanfare care cân-

tau marşuri triumfale, pe când norodul de pe trotoare, adică comuniştii, aplauda... Ce meşteri ai cinismului şi-ai crimei, — ce îndrăciţi ai gândirilor scelerate, — ce rafinaţi ai sadismului chinuirii sufletului omenesc!...

Şi tot aici, în cursul unei convorbiri cu privire tot la bunul mers al treburilor satului, aflu o vorbă, pe care Dumnezeu să mă ierte o transcriu cum am auzit-o: „Când sunt doi preoţi la o parohie, al treilea este paroh". „Al treilea" adică diavolul.

Aşi fi nedrept dacă n'aşi adăuga de îndată că am găsit la Pelinia mulţime de lucruri bune, năzuinţe spre bine, dorinţe de ridicare a stării săteanului, care, şi el, are multe nedesăvârşiri, mai ales din pricina prea marii apropieri de oraş.

Ne întoarcem în oraş, pe când soarele se coboară spre asfinţit — şi iată că, aproape de a ajunge vedem în popuşoaiele înalte imensul avion rusesc pe care şi dimineaţa l-am zărit de departe stând tăbărît şi netrebnic, ca o namilă învinsă, în plină câmpie. Acum am trecut aproape de el — am oprit — şi am mers către el să-l vedem, pe-o cărărue îngustă printre popuşoaie. Abia când ajungem la el ne dăm seama cât e de imens şi cât e de trist... Cele două aripi cu o deschidere de peste patruzeci de metri, — patru motoare, două mari rezervoare de benzină în fiecare din cele două aripi, lungime din bot până în coadă cam treizeci de metri, — o dihanie de fier, aluminium, lemn, zdrenţuită de moarte şi stând astfel de un an şi mai bine sub ploaie, sub lunga zăpadă a iernei trecute, sub vânt, — şi sub pedeapsa de foc a lui Dumnezeu. Croită cu totul grosolan vădind prin aceasta întreaga mentalitate bolşevică, — având numai înfăţişarea de *balşoi* şi înfricoşător, namila închide în ea însă, întreaga tragedie a proletariatului sovietic — şi îndeobşte a întregului popor rusesc din ceasul de acum. Asta au făcut douăzeci şi cinci de ani: au robit un popor întreg ca să facă namile de acestea, cu care să răspândească *răvoluţia prăletară* în lume, intru aducerea fericirii pe pământ... Ciudată nebunie căci Doamne, până şi nebunia îşi are unele regule ale ei... Aici, nebunia este atâta de totală, încât, în faţa ei, mintea omenească se pierde. Iţi vine să plângi de mila genului uman, căzut pradă celui mai fioros diavolism din toate câte au fost până azi pe acest trudit pământ.

Priveam această imensă hardughie inutilă, care a fost distrusă şi imobilizată în chiar dimineaţa de 22 Iunie 1941 pe aerodromul din Bălţi de avioanele germane, şi înţelegeam toată mizeria proletariatului bolşevic — cutremurându-mă de stupida nebunie a oamenilor posedaţi de demon.

Priveam — şi îmi simţeam sufletul mâhnit şi pleoapele umezite, de mila de om, de mila milioanelor de zile ale atâtor milioane de lucrători care, asudând, lucrând câte 15-20 ceasuri pe zi, abia mâncând, făceau namile de acestea, care, într'o clipă deveneau fier vechi. Zeci de mii de asemenea unelte întru „cucerirea" lumii — şi a ei eternă fericire.

Abia ne putem da seama prin ce teribile primejdii a trecut lumea întreagă şi mai întâi noi.

Dar bănănaia cu trupu-i sfâşiat, moartă — stă aici, în faţa noastră ca însuşi simbolul prăbuşirii bolşevice.

In vremea aceasta, soarele se lăsa deplin spre asfinţit — şi plecând de lângă avionul doborît, avem cu toţii simţimântul că undeva apune o putere diabolică, — şi că noi ne ridicăm dintr'un mormânt spre un răsărit plin de lumina bună a lui Dumnezeu.

Seara, stăm la masa primitoare şi tot atât de îmbelşugată a doamnei directoare C. gazda mea, basarabeancă de felul ei căsătorită însă cu un regăţean, căpitan activ, acum mobilizat pe front. Adunarea din jurul mesei este mai numeroasă — şi convorbirile, după ce câtva timp, au fost cu privire la cei dragi de pe front, se opresc asupra tragediei retragerii din Iunie 1940. Gazda mea şi sora ei, soţia fostului inspector şcolar N. însoţitorul meu dealungul drumului făcut în ziua aceea, s'au retras în Moldova unde erau mai dinainte soţii lor, şi ne povestesc episoade cu adevărat neînchipuite din acea vreme.

Femei și copii care au trebuit să facă drumul pe jos până la Prut, sub tot felul de amenințări și lipsuri, — trenuri care se opreau în câmp cu zilele, — bolșevicii care veneau din urmă și care își vărsau tot veninul asupra celor care se refugiau, — oștirea care trebuia să sufere nemeritate insulte fără să poată să tragă, drumuri înfundate cu refugiați care se trăgeau spre „țară", — și mai presus de toate, un viscol sufletesc de moarte, nimenea înțelegând de ce toate acestea?

— „Am trăit zile de iad — ne spune doamna N. — când te mirai cum de te mai ții pe picioare, cum nu înebunești..."

Ascult teribila povestire — dar de mult nu-i mai prind cuvintele anume — ci numai simt cum am și eu ceva în duh din viforul ceasurilor de atunci, amestecat cu o duioasă dragoste de frate, căruia i-a fost dat să sufere asemene iad.

Atât pot spune și eu, după ce trista povestire se apropie de sfârșit:

— „Și-au luat *plata* pentru toate — și-au să și-o mai iee... Vom trăi și vom vedea..."

Plecăm din nou, aceiași trei drumeți de eri, spre altă parte a județului.

Pe când eșim din oraș disdedimineață, vedem pe câmpul de exerciții al regimentului, ostașii gata de plecare pe câmpul de luptă. Sunt toți tineri, bine echipați, sdraveni și poartă cu semeție arma pe umăr. Cuget într'o fulgerare: „Cât ași vrea să mai pot merge și eu cu voi!..." — și cu ochii prinși în lacrimi mă rog lui Dumnezeu să-i însoțească dealungul drumului lor, dăruindu-le biruință.

Mergem spre satul Sângerei. Aceleași aspecte de văi largi, peste care potopește lumina plină a soarelui. Intâlnim, dealtfel ca și până aici, troițe înalte cu Domnul Hristos răstignit, dar în felul catolic, sculptat — și mă întreb de unde poate veni influența aceasta, cu atât mai mult cu cât aceste troițe sunt foarte vechi, adică de pe vremea „pravoslavnicei" Rusii.

Tragem la biserică, ctitoria boerului român Calmuschi, al

cărui cavou și monument funerar se află în curtea bisericii. Se arată că a murit la Nisa în anul 1888. Tot acolea, se află și piatra de mormânt a tatălui său, mort în 1853. Pe unul din aceste monumente este săpată o compoziție funerară cuprinzând un șarpe, o clepsidră și două aripi (?)...

Tot în curtea bisericii aflăm cinci morminte de ostași germani, păstrate în foarte bună stare. Stăm câteva clipe în reculegere. Șoptesc o rugăciune pentru sufletul lor (Kraus, Fischer, Wooth, Köpft și Kühberger) — și exclam în suflet: „De unde ați venit, voi, tovarăși de arme ai noștri — și iată unde v'a fost dat să cădeți!" De-altfel, am găsit dealungul Basarabiei noastre multe morminte de ostași germani, căzuți în bună frăție de arme cu flăcăii noștri dragi. Iar Basarabenii păstrează armatei germane o caldă recunoștință, alăturea, firește, de aceea încă mai mare purtată armatei noastre. Amândouă i-au ferit de prăpădul bolșevic.

Satul acesta a fost foarte încercat cu deportările. Nu mai puțin de cinci învățători (doi bărbați și trei femei) au luat drumul neîntors al pribegiei, adică, la drept vorbind — al morții. Tot de aicea a fost deportat țăranul Gafencu om cu oarecare stare fost membru în sfatul țării. Nevasta lui îmi dă amănunte despre felul cum a fost smuls din cămin și dus, în noapte, de călăi.

Intrăm, la întâmplare, într'o casă de gospodar din preajma bisericii, unde aflăm pe o femeie, țărancă mai înstărită, care, și ea, în cuvinte simple, dar pline de tristeță reținută, ne povestește cum în preajma lui Iunie 1941 (ziua de 13 Iunie, atât de fatală multora) au fost răpiți chiar din casa aceasta, — fata dimpreună cu soțul ei — și duși în surghin, fără să fie lăsați a-și lua măcar câteva lucruri cu ei. De atunci a trecut, mai bine de un an — și nici măcar cât o zvoană de vânt n'au primit vre-o știre despre ei: pierduți în necunoscut... Atât numai: a doua zi după ce i-au luat, mama a primit de la fată o scrisorică, adusă prin „bântuluială", adică prin vâltoarea resmeriței, — și de-atunci, nimic.

Mergem și cercetăm școala, care se înfățișează destul de

bine. Căminul cultural lucrează binişor, ca pentru un început după catastrofă. Are cor bun, care cântă şi la biserică, s'au ţinut şi cursuri ţărăneşti în iarna trecută. Invăţătorii trăesc în bună armonie — se simte lucrul acesta, de la început.

Strângându-se norod mai mult cu toate că e zi de lucru, mergem cu toţi din nou la biserică, să avem un ceas de mărturisiri creştineşti.

Grăesc, în cuvinte de dragoste, cei doi însoţitori ai mei — după care, sub plăcuta răcoare a cupolei tăcute, le spun şi eu cuvinte de îndemn sufletesc, mânecând de la: „Iar voi, fraţilor, fiţi un cuget şi trăiţi în pace..." Oamenii ascultă cu smerenie cuvintele — şi mulţumesc după ce grăitorul sfârşeşte vorbirea. Ce plăcut este să ai asemene vorbiri în biserică, într'un ceas de reculegere!

Parcă ai poposit pe un tărâm de pace şi de reculegere, departe, undeva, — cu toate că aşa de aproape este viaţa cea obişnuită, colo, la uşa bisericii. Oază de înălţare, lăcaşul bisericii a slujit totdeauna sufletului omenesc drept refugiu din cele de toată ziua. Inţeleg duhul celor din era primară, care îşi petreceau aproape toată vremea sub acoperemântul odihnitor şi întăritor al bazilicei.

Eşim mai înviorati din biserică — şi mergem să luăm masa la un gospodar din sat. O gospodărie cuprinsă, fără a fi bogată, iar casa plină de copii măricei, unul mai chipos ca altul, între care o fată de prin clasa a cincea normală şi alta mai mică, atâta de înzestrată cu darul recitării, că ne-a uimit pe toţi prin firescul şi frumuseţa dicţiunii, când, în vremea mesei, ne-a recitat câteva poezii patriotice. Gospodarul nu ştie ce să ne mai dea ca să fim mulţumiţi — şi mereu i se pare că nu luăm deajuns din mâncările puse înainte. Văd în familia şi gospodăria acestui om, care nu-i de loc din cei mai cu stare, un prototip al gospodarului basarabean, o înfăţişare a ţării moldovene din locurile acestea. Cuviinţă necăutată, bună primire de oaspeţi, nelăudăroşenie, rost gospodăresc fără ostentaţie, fire cinstită, neponegritoare, drag de copii mulţi — şi muncă în casă şi la

câmp. De asemenea o conştiinţă românească din cele tăcute, dar înţelegătoare şi lucrătoare, şi mai osebit arătată prin fapte mai mult de cât prin vorbe. Şi, dacă vreţi, şi o bună „şiretenie" („Fiţi şireţi ca şerpii şi blânzi ca porumbeii") întru trecerea printre greutăţi, de care nimenea nu scapă în a sa viaţă.

După ce mulţumim gazdei din toată inima, ne pregătim să plecăm spre alt sat, dar mai înainte de asta, trebue numai decât să trecem, măcar un sfert de ceas, prin casa bătrânului învăţător G. C., acum pensionar, unul din bunii şi vajnicii pionieri români din acest sat mare al Sâgereilor. O facem cu plăcere. Şi în adevăr, poposim într'o curte plină de pomi şi de verdeaţă, în fund de care o casă modestă dar plină de vino'ncoace, cu prispă de jur împrejur, ne grăeşte de-o depărtată vreme. Se cunoaşte că aici e sălaş de bătrân dascăl de sat — ne-o spune nu ştiu ce atmosferă de blajină patriarhalitate — şi florile din curte, — şi, pe urmă, felul în care sunt împărţite odăile, cu un tainic iatac, bine cotlonit pe după soba care aminteşte de grelele ierni basarabene. Şi ne-o mai spune şi bătrânul dascăl:

— „Iată, aici m'am născut — şi, aici mi-am dus traiul şi am crescut pe cei doi băeţi ai mei..." Şi, dintr'odată, ne simţim acolo ca la noi acasă. Gazda ne povesteşte cu toată gura, minunându-se, cum a scăpat de bolşevici:

— „Nu puteam crede c'am să scap... Numai Dumnezeu m'a ferit de căpcăunii iştia, care ne-au chinuit un an de zile ca pe nişte osândiţi... Dar am să spun, că dacă mai întârzia numai o zi armata română, nu mă mai aflaţi d-voastră pe mină aici... Imi găseaţi urma..."

Bătrânul — şi încă mai mult simpatica şi vorbăreaţa sa bătrânică — sunt veseli mai întâiu că le-am făcut marea cinste (aşa zic ei) de a le călca pragul, al doilea, că au acasă pe unul din băeţi, cu a sa nevastă şi cu o prietenă a lor — şi al treilea, că au veste bună de la cel de-al doilea băiat, medic, concentrat. Şi fiindcă Dumnezeu, bunul, grije are a veseli pe cei bine credincioşi (căci amândoi bătrânii sunt smeriţi cercetători ai bisericii), iată că, abia ajunşi în această casă primitoare, o

svoană plăcută se stârni la poartă — şi sosi spre noi: „A venit Genu — a venit Genu!" Şi cu toate că nu ştiam cine este acest Genu, de la început am fost sigur că e băiatul celălalt, doctorul.

Aşa era. Bătrânul zâmbea dulce — şi avea licăriri de lacrimi în ochi. Veni Genu — îşi îmbrăţişă cu respect părinţii — aşa că adunarea familiară era desăvârşită. Avurăm astfel priveliştea deplină a căminului bătrânului dascăl pensionar. Bucuria tuturor era întreagă.

Pe urmă, întrucât, „călătorului îi stă bine cu drumul", ne petrecură toţi la poartă, încărcându-ne cu dulci cuvinte de mulţumire — şi rugându-ne, cu blajină poruncă prietenească, să mai venim *numai decât* pe la ei.

— „Trimeteţi-ne veste din vreme — şi vă aşteptăm cu masa pusă — şi cu inima deschisă..."

Le facem făgăduială cu greu legământ — şi o pornim din nou la drum.

Mergem spre satul Copăceni, unde nu după mult timp ajungem — şi tragem în dreptul unui impunător local de şcoală, cu două rânduri — foarte curat ţinut — simţindu-se de cum păşim în el, că acolo este o mână vajnică şi înţeleaptă care ţine rosturile trebii. Şi aşa şi era. Doi soţi — învăţător şi învăţătoare, — el oltean, ea munteancă, duc cu vrednicie frânele şcolii, ale Căminului Cultural şi-ale tuturor activităţilor în legătură cu şcoala şi cu bunul mers al satului, din punct de vedere cultural. Au alături de ei un preot înţelegător, basarabean, de duh puternic, cu care se înţeleg de minune — aşa că aflu aici lucruri care îmi merg deadreptul la inimă. Căminul Cultural e viu, întreţine în sat o mişcare sufletească — are radio, care este ascultat cu sete de săteni, — un cor minunat, care dă şi răspunsurile la sfânta slujbă. Tot Căminul a dat ghies unei cooperative foarte lucrătoare. Capital 250.000 lei cu un dever din Februarie până acum de 4.500.000 lei. Au de gând ca la iarnă să aşeze la Cămin nişte cursuri de şcoală ţărănească de să meargă pomina, sunt hotărîţi a se ocupa cu tot dinadinsul de problema

apei de băut, care este, pare-se problema de căpetenie a satului. Intr'un cuvânt sunt însufleţiţi cu toţii să lucreze, strâns uniţi, pentru ridicarea satului şi a sătenilor.

In grup prietenesc mergem la biserică. Sătenii au aflat — şi vin şi ei, pâlcuri, pâlcuri, mai ales femei, dornici cu toţii de a afla veşti de la nişte călători care s'au oprit şi'n satul lor. In asemenea împrejurări grăirea ta către ei merge deadreptul de la suflet la suflet. Ei îţi dau ceva din sinceritatea dorinţei lor de afla, — tu le dai ceva din căldura inimii tale — şi astfel, ceasul acela se preface cu adevărat, în unul minunat, de comuniune sufletească. Şi aşa a fost ceasul acela. Nu-mi mai aduc aminte ce le-am vorbit, dar bine ştiu că vorbele mi se torceau din adâncul inimii, din locul acela unde nu poate fi nici trufie nici făţărnicie.

Aici au fost lupte grele în vara trecută, sunt şi douăzeci şi cinci morminte de ostaşi germani, îngrijite exemplar. S'au făcut şi grele deportări mai ales în ziua fatală de 13 Iunie 1941, când diavolii au simţit că sosesc oştile desrobitoare.

Cu toate că încă am vrea să stăm în acest sat plăcut, cu conducători sufleteşti atat de destoinici, suntem siliţi să plecăm deoarece soarele se lasă spre asfinţit — şi noi mai suntem aşteptaţi în sat, la Mărăndeni. Aşa că, cu mare părere de rău — şi cu buzunarele pline de pere gustoase pe care gazda ni le dă cu deasila, o pornim la drum. Ne pare nespus de rău că ne despărţim, şi vedem, după chipul lor, că şi ei sunt stăpâniţi de acelaş simţământ. Şi auzim şi aici: „Vă rugăm să mai veniţi dar atunci să staţi mai mult, două-trei zile cel puţin". Auzindu-le grăirea, cuget cu melancolie la puţinătatea puterii noastre — şi la neputinţa de a mulţumi pe toţi cei care-ţi arată dragostea lor — şi nici măcar pe tine însuţi, de a te dărui tuturor.

Când ajungem în hotarul satului Mărăndeni unde ne aşteaptă un călăreţ, care ne întâmpină cu un mic buchet de flori câmpeneşti, soarele e căzut aproape de tot spre apus. Dumnezeu însă, ne păstra aici una din cele mai rare adunări din

toate care pot fi, — rară, mai ales, prin felul cum s'a înfățișat și cum s'a desfășurat. Cădea, vasăzică, noaptea, — dar tot atunci, luna s'a și ridicat pe cer, ca să ne slujească cu lumina ei. Sus, pe marele tăpșan din fața bisericii, în jurul troiței ridicată pentru eroii războiului, ne aștepta, pot zice, tot satul, cu preotul în frunte. O fanfară alcătuită din săteni a început a intona cu putere un marș, iar clopotul bisericii a început a vesti satului că musafirii așteptați au sosit. De-oparte, în șiruri multe, stăteau femeile; de cealaltă parte, bărbații, alcătuind laolaltă un imens cerc în jurul troiții. După ce ne închinarăm satului cu un „bunăseara, bine v'am găsit"! la care ni se răspunse cu un adevărat clocot de „bine-ați venit"! se începu un serviciu religios, pe când cele din urmă raze ale soarelui pieriseră — și'n locu-le se arătaseră cele ale lunii. Era o lumină ca de vis, dar desăvârșit clară, parcă mărind sonoritatea glasurilor și a cântărilor. De trei ori tot norodul a îngenunchiat — dimpreună cu tata-părintele, care a cerut lui Dumnezeu milostivire, pentru Țară, pentru Rege, pentru Conducător — și pentru ca să coboare asupra norodului binecuvântarea harului Său. Corul, în undoiri catifelate, dădea răspunsurile, — iar cântarea se resfira dămoală, spre înaltul cerului, ca fumul nevăzut al unei jertfe. Iar de sus, luna își trimetea peste noi, lumina ei slabă, dar limpede, tocmai potrivită pentru curata duioșie care ne stăpânea sufletele.

Pe urmă, în tăcerea cea mai desăvârșită s'au înșirat câteva vorbiri. Părintele, cu glas cald, a grăit cuvinte de bună primire, arătând care este sufletul satului basarabean și chemând dragostea asupra lui de la toți, — cei doi însoțitori ai mei au spus și ei, potrivite vorbe pentru o împrejurare ca aceasta, — iar eu, cu sufletul cutremurat de frumusețea rară a unei asemenea adunări sătești, am grăit despre jertfa ostașilor desrobitori, despre datoria tuturor de a sta cu putere și încredere în jurul Tronului și-al Mareșalului desrobitor, iubindu-ne cu toate puterile sufletului Țara și Neamul nostru, aflate acum la cea mai mare răspântie a dăinuirii lui. Tot norodul asculta în

cea mai deplină tăcere și cucernicie, iar când i-am chemat să ureze Țării, Regelui și Mareșalului, a fost ca o mare clătinare de vânt, — uralele au zguduit văzduhul — și nu se mai opreau. Iar după ce ele au stătut, au început a cânta fanfara și corul, — și odată cu ele, cânta aproape întreg norodul. Sus, pe cer, luna întovărășea uralele și cântarea, cu lumina ei de aur, care dădea întregei adunări o paloare de vis, o crezare că totul nu e decât o părere...

Părintele nu ne lasă să plecăm fără să intrăm „măcar o clipă" în casa sfinției-sale unde, firește, masa este întinsă. Și orice împotrivire am face, trebue numai decât să gustăm ceva — în care vreme mai și grăim unele lucruri.

Părintele ne spune că sub bolșevici biserica a fost mereu deschisă, deoarece, oricâte taxe au pus ei asupra bisericii, poporenii au plătit totul.

— „Dacă mai stăteau, apoi n'ar fi fost bine, fiindcă ar fi început prigoană mai apăsată, cum s'a și cam simțit în vremea din urmă"... — ne încredințează părintele, adăogând:

— „Dar a venit oastea românească și cea nemțească și i-a spulberat pe pustii locuri, cum se și cădea..." In sat au fost lupte, dovadă mormintele de români și de germani care străjuesc și aici, ca în atâtea meleaguri basarabene.

Tot sătenii au adunat sumele trebuitoare reparației bisericei din vara aceasta

Și mergând, în plină noapte, spre Bălți, vorbim în mașină despre acest popor basarabean atâta de primitor și de multe ori atâta de necunoscut multora. Reînoim discuțiile pe care le-am avut și până acum, cu nota nouă că basarabenii au avut de suferit și de pe urma „ideilor preconcepute" cu care au fost judecați. S'a zis de unul sau de altul: „Basarabeanul e *așa* și *așa*"... dar puțini au fost aceia care să stea și să cerceteze dacă acest *așa* era adevărat sau nu, — și dacă era adevărat, *cât* era de adevărat. Ci, cei mai mulți au luat vorbele acestea ca pe

ceva sigur și de netăgăduit, ducându-le mai departe, — și în felul acesta formându-se unele idei preconcepute, fără bază de adevăr, de care cu greu era Basarabenilor să scape. „Vai de cel căruia-i iese buhul!...” — zice o vorbă românească — și mare dreptate are. Cată și te apără de *buhuri* de acestea dacă poți!... Ne aducem aminte de marele român care a fost Vasile Stroescu — și ne aducem aminte și de durerea cu care el'a închis ochii, — gândind tocmai la acestea. De câte ori, cu necugetare n'am aruncat basarabeanului epitetul injurios de *bolșevic?!* Ce va fi fost în sufletul lui primind această insultă! Ce greșală — și câtă nedreptate! Să avem tăria de a spune aceste lucruri pe față, ca tocmai să nu mai aducem asemenea jigniri. Repet: aplecare cu înțelegere și cu dragoste asupra acestui suflet — și toate vredniciile sunt cu putință — și lesne!...

Și-așa, nici nu știm când ajungem la Bălți, unde alte brațe prietenești stau întinse spre noi, să ne primească, să ne ospăteze, pe când pe obraze și în ochi lucesc zâmbete în care se răsfrânge prietenia din adâncuri.

A doua zi dimineața, mai înainte de a părăsi Bălțul, găsesc de a mea datorie să mă duc să vizitez pe Inalt Prea Sfințitul Părintele Ciopron, episcopul locului — și să primesc a sa binecuvântare.

Aflu, spre marea mea plăcere, un ierarh tânăr, plin de vlagă binevoitor spre oaspetele necunoscut care-l cercetează. E moldovean din părțile Dorohoiului, — cu glas sfătos și blajin, cu privire senină în ochii lui, pare-mi-se, albaștri, — cu mare cuviință în a sa purtare arhierească, — povestind interesante lucruri din ultima sa călătorie la Sevastopolul cucerit, — având cuvinte potrivite și necăutate asupra problemelor laice și bisericești ale zilei. Grăim despre unele stări din biserica noastră. Inalt Prea Sfinția Sa dându-mi lămuriri mai ales cu privire la viitoarele complectări de scaune episcopești.

Mărețul palat episcopal bălțean n'a avut a suferi de pe urma Barbariei ca zidărie, dar tot ce-a fost înăuntru nu s'a mai aflat la venirea noastră. Ba s'a aflat ceva:

— „Când am venit aici — grăește Prea Sfințitul Partenie — am găsit bălegar și gunoi, moloz și murdărie în toate odăile. Iată aici unde stăm, a trebuit să radem parchetul, care avea un lat de mână de noroi și de alte murdării deasupra... Și așa, peste tot... N'am putut vedea un mai desăvârșit cult al murdăriei ca la acești „făcători de revoluție”, cu pretenția de a schimba lumea...”

Așadar, și aici ca peste tot, bolșevicul nu s'a desmințit, arătând lumii întregi cine este el, în „grandioasa” luptă de ridicare a lumii, pe culmile frumosului și-ale dreptății.

2. SOROCA

SOROCA

Cu trenul până la Florești, unde prieteni, unii cunoscuți, alții necunoscuți mă întâmpină, dorindu-mi bun sosit prin meleagurile lor. Pe urmă o pornesc pe binecunoscutul drum, pe care și acum doi ani l-am făcut, abia cu câteva zile înainte de prăbușirea dela 28 Iunie. Aici, în Soroca, am avut cea din urmă vorbire în Basarabia înainte de răpirea ei de bolșevici. Așa că acum, călcând din nou pe aici, sufletul mi se umbrește de tristele aduceri aminte, cugetând câte lucruri s'au petrecut prin aceste locuri în acești din urmă doi ani.

...Și largile văi se deschid din nou înaintea noastră, gonind spre Nistru. Sate prăvălate pe coaste, cu copaci mulți, stau blajine sub lumina puternică a soarelui după-amezei. Incolo, spre Ucraina, zările se pierd într'o ceață diafană, soarele destrămând contururile și amăgind privirea. Pe aici treceau călăreții și arcașii lui Ștefan și ai altor căpitani de neam, să se lupte cu hoardele păgâne ale Tătarilor și ale Cazacilor — și trecând pe la vaduri, îi loveau de moarte. Privind cu ochii pe jumătate închiși depărtările, îmi vin în minte scene din „Șoimii" și din „Neamul Șoimăreștilor" — și câteva clipe parcă așì fi pe vremea aceea... Da, țară voevodală este aceasta, — și a neamului nostru, de totdeauna. Cum s'ar fi putut, oare, să trăim fără dânsa? Și cum nu s'ar fi căzut să vărsăm sânge ca

s'o avem îndărăt? Unde-i „înțeleptul veacului acestuia" care să zică dimpotrivă?..

Ce largă se deschide vederea Sorocei de sus de pe înălțimea de la intrarea în ea! Soroca e o surpriză pentru călătorul care vine întâia dată aici. Nu s'ar aștepta să dea peste o atât de pitorească așezare. Agățată pe dealul drept, plin de vii și de pometuri, Soroca se coboară apoi până în malul Nistrului, care într'o mare meandră încovoiată ca o potcoavă, o înconjoară dela un capăt până la altul. Așa că orașul seamănă cu un imens amfiteatru, în care casele simple și patriarhale se pierd în bogatul frunzar al copacilor, sălaș prietenesc miilor de privighetori, care, la Soroca psalmodiază mai frumos ca oriunde. E, peste tot, o atmosferă de pace răcoroasă, care dă duhului o aplecare spre visare. O, de câte ori în grelele mele insomnii din anul cel de jale, nu mă plimbam cu gândul prin Soroca înstrăinată, prin grădina ei cu copacii înalți din centru, — sus, prin viile agățate de dealurile abrupte sau pe malul Nistrului spre cetate!... Și acuma, sunt din nou pe străzile ei liniștite, bucurându-mă că o revăd desrobită de sub ticăloasa cizmă bolșevică. O revăd — și parcă nu-mi vine să cred. Pornesc, de îndată, să o cercetez. Merg la cetate. Mai mult un bastion la țărm de râu de cât o adevărată cetate, așezarea de piatră a Sorocei se păstrează destul de bine, amintind cu putere vremea voevodală. Poarta ei este chiar la malul Nistrului, privind cu tărie și cumpăt peste apă, dincolo, spre imensitatea stepei. Câți vor fi trecut pe sub această poartă — și câte priviri vor fi alergat spre depărtările pline de taine și de primejdii!

Urcăm apoi sus pe deal, la liceul technic, veche cunoștință a noastră de acum trei-patru ani, când aveam aici, pe timpul verei, școala de conducători de Cămine Culturale. Câte amintiri frumoase nu mă întâmpină și aici! Dar peste ele s'a așezat anul de isbeliște, care a lăsat și aici, urme grele. Totuși, vrednicia românească le-a rânduit pe toate din nou, cu răbdare și cu încredere. Directorul așezământului, un basarabean bine încheiat și stăpân pe fapta sa, îmi dă lămuriri:

— „Pe aici, am găsit numai gunoi și glod, iar pereții într'o stare de nedescris. Indivizii aceștia nu știau altăceva decât să murdărească. Intrau cu ciobotele pline de glod și-și puneau picioarele pe mese, pe scaune, pe canapele, într'o nesimțire de animal. Iată aici, în această sală de festivități a trebuit să muncim o săptămână întreagă ca să dăm la iveală din nou parchetul. Jucau cu ciobotele pline de murdărie — și nu curățau niciodată."

Mă uit și văd acum o sală minunată cu un parchet lustruit și neted. Directorul îmi urmărește privirea și zice:

— „S'o fi văzut mai înainte, îți venea să și râzi..." Și așa peste tot. Acum s'a întors starea cea bună. Reparațiile încă nu-s terminate, dar, din toate se simte o bună stare de curățenie și de muncă.

Vizitez atelierele, curtea, — aflu și odaia în care am fost găzduit pe vremuri, dar nu mai găsesc toți copacii înalți, sub umbra cărora stăteam cu cei o sută de cursiști ai școalei de conducători de Cămine Culturale. Ce frumoase au fost acele zile, — și ce minunate și pilduitoare excursii făceam prin împrejurimile Sorocei, îmbătându-ne de priveliștile basarabene — și primind în duhuri mângâerea acelor bune primiri ale gospodarilor din sate, care ne ieșeau înainte cu cântări și cu zâmbete! Așa înțelegeam să facem lucrarea de contopire sufletească de unire, cu frații noștri basarabeni, dându-ne, reciproc, ceea ce aveam mai bun în suflete. Nu voi uita niciodată plimbarea pe care am făcut-o atunci în satul Ocolina (ce frumos nume!) cu cursiștii, primirea de la intrarea în sat, mergerea la biserică, slujba, predica și minunantul cor țărănesc al satului, care a cântat „Crezul" pe trei glasuri, cum nu mai auzisem până atunci. Era cu noi și vrednicul profesor sorocean P. V., acum deportat, fără urmă. Am găsit în oraș numai pe nevasta sa, care nu mi-a putut da nici un fel de lămurire asupra soartei lui.

De la liceul technic, mergem să vizităm frumoasa biserică Aleinicov, de la cimitirul din apropiere, în care odihnesc mulți

ostaşi din răsboiul trecut, având în mijlocul lor pe generalul Poetaş, a cărui statuie a fost readusă în Soroca — şi reaşezată pe soclu-i vechi, jos, în faţa viitoarei catedrale, în construcţie, a oraşului.

Biserica aceasta este ctitorie a unui mare boer local, Aleinicov, despre care mi se spune că ştia şi româneşte — şi care a mai făcut şi alte aşezăminte. Părintele protoereu T. al locului îmi dă toate lumuririle, presărindu-le cu povestirea unor lucruri din vremea bolşevicilor. Biserica este sveltă, de un stil rusesc nedeterminat în totul, iar picturile sunt din aceiaşi şcoală, a celebrului pictor bisericesc rus, Vasniţov, aşa precum am găsit în foarte multe din bisericile basarabene. Dar ceea ce face frumuseţa acestei biserici este tâmpla de lemn sculptat, cu admirabilele icoane de pe ea. Este aici o Maica Domnului cu Pruncul în braţe de-o rară şi distinsă frumuseţă — iar pe uşile împărăteşti, tot atât de frumoase, chipurile celor patru evanghelişti şi Buna Vestire. Cercetăm şi mausoleul ctitorului, aflat în subsolul bisericei. Citim pe piatră: Teodor Aleinicov 1835—1918. Alături de el mai sunt alte trei morminte, ale unor rude apropiate. Privind această frumoasă întocmire a unei biserici, la temelia căreia stau chiar osemintele celui care a înălţat-o, nu mă pot opri de a face comparaţie între lucrarea unui credincios şi lucrarea acelor care, dimpotrivă, s'au năpustit să dărâme sau să insulte aceste aşezăminte de închinare.

Părintele T. însoţitorul meu, îmi spune, cu privire la acestea:

— „Să vedeţi, în sat la Vasilcău, bolşevicii au făcut din biserici teatru de-al lor, de propagandă. Dar când au vrut să joace, s'au prăbuşit scândurile sub ei — şi şi-au frânt coastele..."

Părintele T. a fost în misiune şi în Transnistria vreme de câteva luni. A adus de-acolo unele veşti foarte interesante cu privire la viaţa religioasă, sub bolşevici. Aşa sfinţia-sa povesteşte:

— „Am găsit acolo o credinţă ascunsă, dar foarte adâncă. Mai ales o mare sete de spovedanie — şi de multe ori spovedania deobşte. Preotul ceteşte şi poporul plânge, fiecare asupra păcatului său. Am aflat apoi o mare încredere în preot. Se povesteşte cum într'un sat, preotul ca să scape de asuprirea bolşevică, a tăgăduit credinţa, pe faţă, înaintea poporului, punându-şi în sarcină toate păcatele. Dar poporul, neţinând seama de aceasta, tot venea pe sub ascuns la el — şi-i spunea că ei ştiu că a fost silit a tăgădui credinţa, şi-i cereau să le facă slujbele..."

După câteva clipe de oprire, părintele urmează:

— „De un alt preot se spune că i-s'a dat, drept muncă, să care apă la colhoz, cu o căruţă la care erau înjugaţi doi boi. Şi ca să-şi bată joc de el, bolşevicii îi ziceau: „Hăis popic, cea diacioc" — adică „Hăis popo, cea dascăle!" — iar în satul Petroşinca din ţinutul Iampol este o şosea, căreia-i spune, „şoseaua popilor", fiindcă a fost lucrată de vreo opt sute de preoţi, din care însă, la sfârşit, nu se mai aflau în viaţă de cât vreo 40—50..."

Ascultam povestirile părintelui protoereu T. şi priveam biserica Aleinicov şi mormintele ostaşilor noştri din răsboiul trecut — cugetând la păpăstioasa deosebire dintre două lumi, şi la pedeapsa pe care Dumnezeu o trimite acum asupra încălcătorilor sufletului omenesc şi-ai credinţei.

A doua zi disdedimineaţă plec în judeţ, întovărăşit de primarul Sorocei d. M., un ardelean expulzat din Ardealul ocupat şi de d. I., un vrednic învăţător basarabean, prieten şi colaborator al Fundaţiei culturale „Regele Mihai I".

Din nou se deschid în faţa noastră văile largi şi „dulci" cu perspective înecate în ceaţă. Nesfârşire de popuşoaie şi de floarea soarelui. In tot lungul drumului întâlnesc nenumărate schelete ruginite de tancuri, de tractoare şi de alte asemenea unelte bolşevice, stând netrebnice dar grăitoare prin şanţuri şi pe câmp. Au împânzit lumea cu „produsele" lor industriale,

doborîte însă toate de armatele pedepsitoare. Şi acestea, ca toate cele pe care le-am întâlnit în alte drumuri, vădesc o construcţie cu totul grosolană, în serie, aşa precum li-au fost mintea şi sufletul atunci când au robit un întreg popor ca să le făurească. Cât e de plâns un popor, care, primind o asemenea conducere, ajunge într'o robie totală!... Priveam fiarele întâlnite în cale — şi cugetam, cu duh mâhnit la toate acestea.

Trecem prin Soloneţ, sat mare, moldovenesc, fără să oprim, ca şi prin Cuhureşti, unde atenţia ne este atrasă de un ciudat local de şcoală, în formă de vilă, construit mi se spune de boerul B., moşier pe vremuri în partea locului. In acest din urmă sat a fost pe vremuri o echipă studenţească a Fundaţiei, de pe urma activităţii căreia a rămas un local de dispensar.

Peste tot — ca de altfel în întreaga Basarabie — întâlnim puzderie de copii. Parcă nicăiri n'am văzut aşa roiuri de copii ca pe aici. Şi foarte mulţi din ei rumeni şi frumoşi. Pot zice că nu se află casă în care să nu fie de la trei copii în sus.

Trecem şi lăsăm pe dreapta, într'un pâlc de pomi şi cu case de sat împrejur, mănăstirea de maici Cuşilăuca, un loc — se pare — de plăcută retragere duhovnicească.

Intrăm apoi în Cotiugenii Mari, în care ne oprim. Cu adevărat, un sat mare, cu case frumoase şi gospodării cuprinse, cu pometuri şi cu „stradă mare" ocupată acum de negustori români.

La primărie ne întâmpină părintele protoereu S. împreună cu alte căpetenii, şi norod. De jur împrejur şi în localul primăriei o curăţenie şi o regulă exemplară. Aici la primărie, într'o aripă a ei se găseşte şi sala Căminului Cultural, destul de încăpătoare şi frumos aranjată.

— „Aici — ne spune părintele S. — bolşevicii făcuseră cocină de porci, nu altceva — aşa şi-au bătut joc de sală... A trebuit să muncim câteva luni de zile să punem la loc şi să curăţim sala..." Aşadar — şi aici, ca peste tot.

— „Ceea ce e mai rău e că începuseră să pună mâna pe sufletul tineretului, îmboldindu-i să fie obraznici, murdari şi păgâni ca ei... Dar toate s'au limpezit acum — şi apele s'au tras între malurile ei... Primejdia ar fi fost dacă mai rămâneau..."

Infiinţarea acestui Cămin Cultural se datoreşte, printre altora, şi vrednicului învăţător veteran I. P., care, din nefericire, a fost deportat de bolşevici — şi nu s'a mai întors nici până azi. Casa lui e una din cele mai frumoase din sat, dar stă tristă în aşteptarea zădarnică a stăpânului ei.

Părintele S. ne face o bogată dare de seamă a activităţii Căminului din iarna trecută, când, pe lângă alte vrednice manifestări culturale, s'au ţinut şi rodnice cursuri de şcoală ţărănească. Se simte, de altfel, din întreaga atmosferă sufletească, o bună înţelegere între conducători, ceea ce explică buna activitate a Căminului. Cu toate că era zi de lucru, totuşi în cea dintâi jumătate de ceas s'a strâns lume multă la Cămin, — aşa că puturăm grăi şi sătenilor ceea ne stătea cald la suflet. I-am îndemnat să se strângă la Cămin, la aceasta „casă a obştii" satului, căutând a pune în lucrare tot ce li se spune, întru ridicarea lor şi — a satului. „Ascultaţi — şi săvârşiţi ce vi se spune!" — lozinca bună a vremii prin care trecem.

Părintele ne grăeşte bine despre săteni, arătându-ne că sunt gospodari buni, cercetând biserica.

Din vremea bolşevicilor, părintele ne povesteşte multe, dar trec aici numai atât:

— „Eu am rămas aici, cu norodul meu — şi cu toţi laolaltă am păzit biserica de încălcare... N'au îndrăznit să se atingă de ea, mai osebit că am plătit întreaga taxă ce puseseră asupra noastră... Intr'o zi, un bolşevic a intrat în biserică, stând cu pălăria în cap şi cu mâinile la spate. Voia să facă pe înfruntătorul. Dar când a ajuns la altar — doar l-am văzut eu — nu s'a mai putut ţine tare — şi şi-a scos şapca de pe cap, precum şi mâinile de la spate... Nu ştiu ce s'o fi petrecut în capul lui,

dar bine știu că așa a fost... Pe urmă nu s'a mai încumetat să înfrunte..."

Căminul are un minunat cor, echipă de teatru, costume naționale și un început de sfat de împăcăciune. A fost premiat de trei ori, iar corul a cântat acum câțiva ani și în București.

Cu păre de rău ne despărțim de acest sat și ne îndreptăm spre Cușmirca, unde vom avea un popas mai mare.

In drum trecem pe lângă biserica din Cobâlea, în ograda căreia se află secularul stejar, care — se zice — dăinuește de la Ștefan cel Mare, — și că sub el, voevodul a și stat în scaun de judecată. Inadevăr, e un stejar monumental, dar cu o coroană mult sfârtecată de vreme. Poetul D. Iov l-a cântat în una din poeziile sale de inspirație basarabeană.

După puțin timp, intrăm în Cușmirca, numele căreia ni s'a spus că se trage dela cușmă, că adică aici se lucrau pe vremuri cușme, căciuli. E și acesta un mare sat moldovenesc, fără nici un amestec străin.

De la început, satul face minunată impresie, case bine întreținute, curți largi și curate, pomi peste tot, iarbă netedă prin bătături, flori pe polițele dintre stâlpii caselor sau pe la ferestre, — un aer de bună gospodărire moldovenească. Se simte că deși oamenii nu sunt chiaburi, totuși le place să aibă o gospodărie frumos rotunjită. Chipurile lor sunt surâzătoare și blajine, așa că de la început îți merg la suflet. Te simți bine într'un asemenea sat, chiar de cum ai poposit în el. Suntem, firește, și aici primiți cu toată cuvenita băgare de seamă și cu acea necăutată plăcere de a primi oaspeți.

Mergem în grup, cu preot, cu învățători și cu un pumn de gospodari la biserică. Părintele, un inimos păstor și tot pe atât un mare iubitor al satului său ne dă bogate amănunte, peste tot, neuitând să adaoge un cuvânt de laudă pentru păstoriții sfinției sale. Il întreb despre stăeni — și părintele îmi spune:

— „Sunt creștini buni... Vin la biserică, iar sub bolșevici

au plătit taxele până la un ban, așa că biserica n'a fost de loc închisă..."

Localul de biserică deși vechi, este bine întreținut. In altar, ni se arată o evanghelie foarte veche: de pe timpul lui Mihail Racoviță Voevod, mitropolit fiind Neofit. Anul: 1742, — iar evengheliile au ordinea neobișnuită: Ioan, Matei, Luca, Marcu.

După ce stăm puțin, în reculegere, ieșim din biserică și cercetăm localul de școală care este chiar în poarta bisericii. Părintele ia din nou cuvânt, zicând:

— „Localul aista de școală e ridicat numa și numa cu din banii sătenilor..."

Le fac și eu cuvenitele laude, după care trecem să vizităm cooperativa începătoare, care, totuși, face bun dever. Vânzătorul este un fost mobilizat din sat, care este angajat la parte — își scoate existența din această îndeletnicire. Și ici, părintele ne dă cuvenite lămuriri, arătându-ne cum această cooperativă, ieșită din activitatea Căminului Cultural, a ieftinit viața în sat.

Căminul Cultural din Cușmirca are o activitate întru totul de laudă. Are, ca și la Cotiugenii Mari, o sală în localul primăriei. O bibliotecă model, trimeasă de Fundație, care este intens cercetată. Anul acesta din urmă, numai de la Ianuarie încoace s'au luat 665 cărți. Se ține o regulată evidență a cărților și a cetitorilor. Corul este foarte bine înjghebat, cântă la biserică, — a fost premiat acum câțiva ani la o întrecere de coruri la București. In iarna trecută au fost cursuri țărănești cu bun folos pentru sat.

Mergem și cercetăm câteva gospodării. O exemplară curățenie — și o primire plină de voie bună. Flori în curte — și iederă pe stâlpii casei. Covoare basarabene, cu multe flori și diferite alte chipuri, peste tot. Găsim, firește, și aici, „casa mare" pentru mosafiri, ori că vin, ori că nu vin. De asemenea găsim „pe cuptor"-ul sau „după cuptor"-ul, precum și acele treceri dintr'o odaie în alta fără ușă, trecerea având forma

unui U mare întors cu josul în sus. Dar mai ales aflăm în aceste gospodării mireasma sufletească prea bine cunoscută a gospodinei noastre românce, care necontenit, își cere iertare pentru nu știu ce nedesăvârșire ce s'ar afla în casa sa.

— „De! La noi așa-i, — iertați..." dar nu avem nimic a ierta, — ci, mai degrabă gospodina se cade a ne ierta că intrăm așa, busna, în casa ei.

Cercetăm și o gospodărie mai răsărită, — la care, tot părintele aduce cuvenita recomandare:

— „Nevasta casei a fost *acușărcă...*" adică moașă. (Ce ciudată și depărtată influență franceză!).

Și iată că, vremea fiind, gospodarii aceștia, aducând fiecare ceva de-ale mâncării, — feluri pregătite acasă cu mare grijă gospodărească, — ne întind o primitoare masă moldovenească, la care, pe lângă bucate de cele văzute, corul ne-a dat și minunate bucate pentru sufletul nostru. Băeți și fete ne-au cântat cu voioșie și cu o putere așa de vibrătoare, că noi înșine, luați de val, la ţineam un ison neîntrerupt. Și iată că, bunul Dumnezeu a adus peste toată această adunare prietenească, încă un dar minunat, așa precum sunt toate ale Sale. Intre noi se afla și tânărul învățător B. fost până atunci pe câmpul de luptă. Basarabean de inimă, el s'a purtat cu mare vrednicie în lupta de eliberare a locului său natal. Și pe când ne aflam adunați, poștașul satului i-a înmânat un plic, în care se afla ce? chiar decorația care consfințea vitejia prietenului nostru. Se înțelege că toată adunarea noastră s'a schimbat pe dată în una de sărbătorire a celui împodobit cu un asemenea semn de merit. Aveam de gând a le vorbi altăceva, dar, văzând acestea, am schimbat făgașul — și le-am grăit despre decorația învățătorului basarabean. In aplauzele adunării, meritosul învățător fu atât de mișcat, în cât, n'a putut scoate nici un cuvânt de mulțumire — ci a lăsat să i-se prelingă pe obraz lacrimile emoției și-ale sincerității sale. L-am îmbrățișat — și i-am spus: „S'o porți cu cinste, cu vrednicie, cu frumusețe de suflet și cu dragoste de țară!"

Și asupra acestora, am ridicat agapa-șezătoare, pe când corul, fărâmând geamurile cu isbirile cântării sale, intona „Pe-al nostru steag e scris unire!" — ceea ce în satul acela, era un adevăr, în faptă, — de vreme ce toate cele bune, văzute de noi, erau ieșite, în chip firesc, din unirea tuturor căpeteniilor satului.

Ceasurile petrecute în Cușmirca ne-au dat o mare dorință de a ne mai întoarce acolo.

Reîntorcându-ne la Soroca, ne oprim puțin și prin micul dar vrednicul sat Dubna, unde un preot inimos și cuminte, în tovărășia unui tânăr învățător, de loc din Bucovina, tot atât de inimos și de cuminte, au în sat o minunată activitate culturală. Biserica micuță, curată și chemătoare, păstrează în curtea ei o căsuță bine îngrijită în care este adăpostit Căminul Cultural. Sunt întâmpinat și de câțiva săteni, membri ai Sfatului Căminului, cu care stăm de vorbă, gospodărește, asupra bibliotecii, asupra șezătorilor care s'au ținut — și, mai ales asupra celor de făcut pentru viitor. Invățătorul conduce, cu o deosebită putere, un cor, ale cărui cântări nespus de bine executate, le vom auzi mâine Duminică la Soroca, în adunarea cea mare de după amiază.

Le spun câteva cuvinte de bun îndemn — și o luăm spre casă, deoarece vremea se lasă spre seară. In drum, intrăm în gospodăria primitoare a părintelui, unde doamna preoteasă nu ne lasă până nu gustăm, cu toate că nu mai putem, „macar o fărâmă" din prăjitura pregătită anume pentru noi. N'avem cum, și trebue să luăm „fărâma" cuvenită, după care un bun pahar cu apă rece atunci adusă de la fântână, o prietenească strângere de mână, câteva zâmbete dulci, — și la drum! Era și vremea — căci curând noaptea începe a cuprinde toate în îmbrățișarea ei de întuneric...

A doua zi, Duminică fiind, mergem la slujba dela biserica Aleinicov, întrucât biserica catedrală este în plină reparație. Un sobor de preoți, — și corul maestrului G. dau slujbei

un adaos de măreție. Și, înadevăr, ce frumoasă a fost slujba din ziua aceea! In anumite clipe, poporul era în lacrimi. Era o armonie interioară, care se răsfrângea pe față și în ochi. Am văzut chipuri de mare evlavie, — mai osebit femei. Desigur, sufletul femeiesc este mult mai propriu, prin firea lui, să primească sublima învățătură. Trecutul bisericei noastre stă dovadă întru aceasta. Chiar la începutul începutului, când Domnul propovăduia pe drumurile din Țara Sfântă, femeile au jucat un rol de căpetenie în împrăștierea învățăturii, care, ea însăși cuprinde în sine atâtea chipuri de femei, culminând toate în chipul cel fără întrecere al Sfintei Maice Prea curata Fecioară, de Dumnezeu Născătoare.

Intr'o asemenea atmosferă de mulțumire duhovnicească, mi se dă îngăduința să spun cuvântul de predică: „Piatra pe care au nesocotit-o ziditorii, a ajuns să fie pusă în capul unghiului... Cel ce va cădea pe piatra aceasta se va sfărâma, și peste care va cădea ea, va fi spulberat...” Piatra din capul unghiului!... Insuși Domnul Hristos — iar cel peste care va cădea El, va fi spulberat... Cei care au crezut douăzeci și cinci de ani că pot să calce în picioare piatra aceasta unde sunt? Ce s'au făcut încălcătorii? Răspunde chiar Sfânta Carte: Au fost spulberați... Mulți și-au pus grele întrebări cu privire la acești încălcători, căutând a răspunde cu omenești răspunsuri — și, firește, n'au putut răspunde cum se cuvine. Dar iată că răspundem cu răspunsul dumnezeiesc, aflând deslușirea deplină: au fost spulberați! A venit de sus foc ceresc — și i-a prăpădit, pe unii, — iar pe ceilalți i-au nimicit oștile apărătoare de Cruce, și de Biserică, — de Lege și de Neam. Căci scrie undeva cu slove de jăratec: „Dumnezeu nu se lasă batjocorit până la sfârșit...” Și fac chemare pentru dragii noștri ostași, care sângerează și mor pe depărtatele hotare.

Se cade a nu-i uita nici-o clipă — a-i ajuta în toate felurile, — mai osebit a ne ruga pentru ei, ca astfel biruința să fie desăvârșită și grabnică.

După amiază, în localul Invățătorilor. O, aici acum doi ani și mai bine, am avut cea de pe urmă a mea vorbire basarabeană dinaintea anului de barbarie. Intrând acum pentru a doua oară, sufletul mi se umple de o cucernică simțire — și ridic, în tăcerea sufletului meu, șoaptă de mulțumire lui Dumnezeu, care m'a învrednicit a mai călca prin acest loc, desrobit acum — și adus din nou lângă inima Mamei, Patria noastră a tuturora.

Iși poate oricine închipui din ce clocot sufletesc și prin ce cuvinte de foc, s'a țesut, în ceasul acela, din inima și din cugetul meu, grăirea mea: „De ce-am trecut Nistrul?” Nu-mi aduc aminte, nimic, decât doar că aveam în față o mare mulțime de oameni, care într'o profundă tăcere, trimeteau spre mine sute de perechi de ochi scânteietori — iar la răstimpuri, mă simțeam înviforat în asurzitoare învăluiri de aplauze. Altăceva, nu-mi aduc aminte, decât doar că, deîndată ce am terminat grăirea, a detunat în sală explozia unui „Pe-al nostru steag...” cântat cu frenezie de un cor țărănesc.

Șezătoarea s'a împlinit cu cântece și recitări. Trei coruri s'au întrecut, — două țărănești și al treilea, cel din Soroca, gustat azi dimineață la biserică. Cele țărănești: din Dubna și din Iojnița, amândouă conduse de învățătorii din sat. N'aș putea spune care a fost mai bine, — ci, le voi împăca pe toate, spunând că au fost tus-trele minunate. Nu pot însă să nu subliniez admirabila cântare țărănească basarabeană. Fără să știe nici urmă de notă muzicală, băeți și fete din sat, autentici țărani, cântând sdravăn și armonic, pe patru voci, — la răstimpuri modulând savant treceri de acorduri sau încălcări de ritmuri sau pianissime de cântăreți încercați, — spună oricine dacă acest lucru nu este, deadreptul uimitor?! Ba chiar te pune pe gânduri: de unde această armonie, de unde această îmbinare fericită? Desigur, din adâncul sufletului basarabean. Mă uitam la ei când cântau. Erau transfigurați — și vărsați cu totul în apa cea mângâietoare a cântării. Trăiau cântarea, cu întreaga lor ființă trupească și sufletească. La acestea de-

sigur, se adaogă şi meritul conducătorului. El transmite cântăreţilor mult din firea sa, — el îi însufleţeşte, el îi poartă de mână. Dar iarăşi: poate el să aibă toate aceste talente, dar dacă n'are ce însufleţi, degeaba sunt toate ale lui.

Admirabil a fost şăgalnicul cor: „Foaie verde de bujor":

Foaie vrede de bujor
Trala-la-la-la
Mi-a zis tata să mă'nsor,
Să iau fata lui Ştefan
C-o văcuţă şi-un juncan.
Eu, fecior de om sărman
Nu m'oi vinde pe-un juncan.
Aibă lapte şi smântână,
Curgă-i banii drept în mână.
Eu am zis lui tată-meu
Că mai bin'rămân flăcău.
De cât fată de bogat
Rămân, tată, ne 'nsurat
Trala-la-la-la.

sau celălalt, tot în felul acesta:

Chiriac s'ar duce mire
N'are cămaşă subţire.

Iar tus-trele corurile au cântat cu o atingătoare duioşie „Limba noastră" — care, pare a ajunge, un cântec de profundă simţire basarabeană, integrată armonios în simţirea întregului neam românesc.

Oricum, se cade să plecăm cu dragoste, urechea noastră spre cântarea basarabeană — şi cea de la oraş, mai osebit cea de la sat — în ea găsim minunate puncte de sprijin pentru totala contopire a sufletului basarabean în marea spiritualitate românească.

După ce, înviorați, îmbunătăţiţi şi încrezători ieşim de la

sala Asociaţiei învăţătorilor soroceni, mergem să vedem cum se aranjează şi expoziţia din localitate, asemenea cu celelalte din capitalele basarabene. Găsesc şi aici, ca şi la Bălţi, dovezile aceleaşi munci constructive ale anului de renaştere a dragei noastre provincii de peste Prut. Produse casnice, agricole, industriale, ţesături de toate felurile, împletituri de cânepă mai ales, diferite unelte ieşite din harnicele mâini ale elevilor liceului industrial local, covoare mânde şi mari, lucrări de-ale şcolarilor de curs primar, etc. precum şi o minunată miniatură în ganit de Cosăuţi (cunoscut în toată regiunea) a chiar cetăţii Soroca, lucrată cu mare meşteşug de pietrarii din Cosăuţi. Vederea tuturor acestor lucruri ne bucură nespus de mult, elegrăindu-ne atât despre bogăţiile locului, cât şi despre vrednicia localnicilor. De asemenea, se străvede din toate, mâna dirigiutoare a celor puşi să îndrumeze Basarabia pe nouile ei drumuri de viitor.

Stau de vorbă cu mai-marele judeţului.

D-sa îmi vorbeşte despre sufletul şi firea ţăranului basarabean, având cuvinte de laudă şi de recunoaştere:

— „Astă iarnă — îmi povesteşte d-sa — am mers, pe nişte troene cât casa, în comuna Ţipilova, ca să inaugurăm din nou bustul regelui întregitor Ferdinand. Era iarnă grea, zăpadă mare — şi cu toate acestea, aporape tot satul era de faţă. După ce s'a făcut inaugurarea, le-am grăit despre Mareşalul desrobitor. In clipa aceea, întreaga adunare, fără să primit vreun îndemn de la cineva, a îngenunchiat pe zăpadă. A fost ceva înălţător şi cutremurător. Eu însumi am îngenunchiat — şi după ce ne-am ridicat, s'au pornit nişte urale de se clătina văzduhul. De altfel, mai în toate casele se află, fireşte, alături de tabloul Regelui, acela al Mareşalului, căruia, întreg poporul basarabean îi zice Desrobitorul..."

De altfel, vorbele acestea, se potrivesc întru totul cu cele de mine constatate dealungul drumului meu basarabean. Am aflat peste tot în mare cinste numele Mareşalului nostru iubit. In vorbirile mele publice, de la oraşe şi de la sate, când

îi pronunțam numele, ascultătorii fie că aveau o mișcare de mai mare înviorare, fie chiar că porneau în aclamații.

Toate acestea arată sub încă alt aspect, frumusețea și românitatea sufletului fratelui nostru basarabean, căruia, vai, de atâtea ori i s'a pus în spinare învinuiri nedrepte.

A fost deajuns ca el, basarabeanul, să arate într'o convorbire cu cineva mai mare de cât el, o oarecare libertate de grai (care, în fond, nu era de cât o foarte atingătoare atitudine de naivă frățietate), pentru ca, neînțeles, să i-se spună: „E un bolșevic!" Sau, era deajuns ca un basarabean să-și afirme mai cu demnitate un drept al lui, călcat în picioare de cine știe ce trepăduș al vreunei autorități, pentru ca, de îndată, în în loc de a fi lăudat pentru atitudinea lui demnă de cetățean, să i-se zică: „E un bolșevic!" sau, era deajuns ca el să protesteze împotriva cuiva care i-a adus jignirea de a-l înjura, pentru ca, de îndată să i-se zică „E un bolșevic!" — în loc de a i-se aproba gestul, pe care, fiecare din noi este îndrituit a-l face când capătă o asemenea jignire. Și așa, azi bolșevic, mâine bolșevic, s'a creiat gogorița aceasta, ponosul acesta ticălos, nedreptatea aceasta, de care cu foarte mare greutate îi este oricui a scăpa. Și aici, la Soroca, am aflat cum doamna unui personagiu simandicos din oraș venită de dincolo de Prut, fiindcă un țăran i-a spus *cum?* în loc de *poftim?*, a intrat dintr'odată în furii nestăpânite:

— „Cum? Să vorbească el cu mine așa, nerușinatul?" — și a sfârșit ocara, cu supremul cuvânt: „E un bolșevic!".

Ințelegem acum multe din lucrurile care, luate, așa, pe deasupra, par de neînțeles. Să mergem și să cercetăm la obârșie, — și mai ales să nu mergem cu păreri mai dinainte făcute — și atunci vom vedea noi ce ins minunat avem noi în cumintele și harnicul basarabean, care, încă mai cuminte și încă mai harnic se va face cu cât mai mult îl vom înțelege, cu cât mai mult îl vom iubi.

Acestea, — și încă altele, asemenea acestora, le spun comesenilor mei la cina de sară, când fără vreo anumită pregătire, ne-am aflat adunați în jurul unei mese prietenești, un mănunchi de intelectuali din orașul cel pașnic și frumos al Sorocei. Corul minunat din Iojnița ne-a mângâiat sufletele cu ariile lui, una mai frumoasă ca alta, una mai bine bine cântată de cât alta. Iar după ce și ei au gustat câte ceva, o porniră la drum de noapte spre casă, vreo cinsprezece chilometri. Fetele își scoaseră papucii din picioare — și pornind cu toții, își însotiră mersul tot cu cântarea, până ce nu i-am mai auzit.

Sfârșindu-mi cuvântul de mulțumire pentru toți cei care mă însoțiseră în drumul meu sorocean, li-am spus:

— „Vă rog să primiți și din partea mea un dar, — un dar al sufletului meu... Și anume: să mă considerați și pe mine basarabean, gata a simți ca voi — și gata a lua apărarea Basarabiei și a basarabenilor, împotriva oricui — și fără gând de a mi se răsplăti aceasta cu ceva, de la nimeni...".

Și așa, m'am despărțit de prietenii soroceni.

A doua zi, disdedimineață, am purces într'un drum scurt, la Cosăuți, să vedem troița ridicată în sat, întru amintirea eroului căpitan Epure, asasinat atât de mișelește de bolșevici în trista noastră retragere de 1940. O minunată troiță, ridicată cu truda unei companii de pontonieri din localitate și cu a locuitorilor cosăuțeni, întru preamărirea jertfei românești pentru Basarabia.

Ca să pornesc spre Hotin, capătul călătoriei mele din acest al treilea răstimp, trebue să trec din nou prin Florești și prin Bălți, ca de acolo să iau drumul spre Lipcani, unde mă așteaptă gazda hotineană.

La Florești e zi de târg. Țăranii vând tot felul de produse agricole, zarzavaturi, poame, pielicele de miei, olării, ba am văzut pe unul vânzând o pereche de galoși vechi, — într'o hărmălaie de nedescris, ajutată de-un praf de superioară calitate. Mai ales poamele sunt foarte ieftine: treizeci de prune la un leu, de pildă. E mișcare, e vânzare, e ciorăvăială, e viață.

La Bălți am neplăcuta surpriză de a găsi suprimat cu o

zi mai înainte, trenul care trebuia să mă ducă spre Lipcani, — aşa că trebue să mai stau o zi în Bălţi. Mă reîntorc la vechii prieteni. Vizitez noua construcţie a liceului de băeţi — o clădire monumentală, la care se lucrează cu zor şi cu pricepere — şi care, când va fi gata, prin iarnă, va fi una de seamă din întreaga regiune.

Merg la părintele P. G. — fotograful — şi mă conving, la faţa locului, de stadiul de cunoaştere la care au ajuns ucenicii săi. Părintele îmi spune:

— „Nu ne este ruşine a lucra şi acestea, de vreme ce iată, şi sfântul apostol Pavel făcea corturi ca să-şi câştige hrana — şi nimănui, povară să nu fie".

Zic:

— „Fii pe pace, părinte... Omul sfinţeşte orice muncă ar face, dacă o face cu duhul cel bun şi cu toată puterea minţii şi a braţelor sale..."

Părintele P. G. îmi arată un foarte interesant Almanah al Basarabiei, cu multe şi frumoase fotografii, alcătuit de Cruşevan în 1903. E în româneşte, dar scris cu litere cirilice. Vreme de-un ceas îl foiletez şi aflu în el extrem de plăcute şi interesante veşti, cum şi aspecte inedite ale vieţii ţăranilor basarabeni. Ar putea fi, în parte, folosit pentru propagandă.

Mergând la poştă să dau şi eu o veste celor de-acasă — în pragul ei mă opresc în faţa unei priveşti plină de frumuseţă.

Un ostaş din cei care pleacă pe front zilele acestea stă pe treptele de la intrare şi-şi alcătueşte corespondenţa către cei de-acasă, adică nevasta şi copiii. Se căsneşte să vâre într'un plic un mănunchi de fotografii.

— „Ce faci, tată, acolo?" îl întreb, zâmbind.

El, tot zâmbind, îmi răspunde:

— „Iaca, m'am fotografiat în fel şi chip — şi le trimet acasă, să le aibă, că poate..."

— „Ce adică?".

— „De! ca omu', azi eşti, mâne nu eşti... Să mă aibă în poză...", şi râde în chipu-i tânăr şi smolit de soare.

S'a fotografiat pe jos, călare, (cu toate că e pedestraş), cu şefii, ba şi cu bucătarii, gustând din mâncări sau stând ţanţoş cu polonicul cel mare în mână.

Si adaogă:

— „Şi iaca: le-am *trămis* şi vo cinci sute di lei, să aibă acolo, că eu tot n'am ce face cu ele pe front..."

— „De unde eşti, măi tată?"

— „Eu?"

— „Fireşte"

— „Apoi eu sunt din Neamţ..."

— „Să fii sănătos, tată, — şi mergi cu Dumnezeu"

— „Mulţămăsc, — d-tale la fel..."

Te regăsesc peste tot, acelaş, copile al pământului nostru, — acelaş în toate vremurile, acelaş la bine, acelaş la încercare, acelaş mereu. Dumnezeu să te ţină aşa, în veac de veac — şi să te apere!...

3. HOTIN

HOTIN

Până spre Lipnic terenul e mai variat, ca pe la Bălți, — dar de aici în colo intrăm într'o adevărată stepă, monotonă, sub soarele tare ale zilei de vară. O visare melancolică se răsfiră totuş de pe fața pământului încinsă de căldură. Drumurile se strecoară leneşe pe după culturile de popuşoi şi floarea soarelui, care, şi aici, sunt în întinderi enorme. Toate însă dormitează sub apăsarea nemiloasă a secetei. Ici-colo, mai aproape sau mai departe, se află pâlcuri rare de pădurici, pare că de stejar. Iată, singuratecă, cu aripile moarte o moară de vânt, care parcă aduce aminte de demult. Departe, pe o învălurare de pământ o pădure mai deasă, tot de stejar. Iar, colea, pe dreapta, curios, o mică pădurice de brazi.

Se apropie seara, peste mocneala zilei de arşiță cumplită încep să se resfire şuvițe de răcoare. Satele sunt foarte rare — sau nu le vedem noi din tren.

Intr'o gară din câmpie, femeile se despart de bărbații lor care pleacă la regiment. Se jelesc cu glas tare, precum la mort, pe când bărbații îşi caută de treaba lor.

Departe, o pereche se desparte într'o cuviință plină de frumuseță. Ii ispitesc, fără ca ei să mă vadă. La despărțire, când trenul s'a mişcat ea i-a luat amândouă mâinile, iar el, din mers i-a sărutat fața. Pe urmă, femeia a pornit spre casă — şi n'a mai întors privirea îndărăt, pe când „omul" ei s'a amestecat cu ca-

marazii din vagon. Cuget atunci: „Cât de puţin ştim noi despre dragostea ţăranului nostru!" Unii romancieri s'au avântat întru a descrie cum săvârşeşte dragostea acest ins al nostru, — şi, vai, ce-a mai ieşit din capul lor! Această dragoste e o *terra incognita* pentru artiştii noştri, de oarece ea se consumă într'o totală discreţie, într'un total ermetism. Aşa că ceea ce se scrie în materie sunt şi rămân simple supoziţii, mai toate subiective, imaginare — şi de multe ori arbitrare şi nedrepte.

Privelişteà despărţirii din gară însă, îmi readuce în suflet amărăciunea despărţirii de copiii mei. Mi se umezesc ochii... O, această inimă a tatălui!... Mă gândesc ce puţin am înţeles inima tatălui meu în răsboiul celălalt, când eu am plecat, şi el a rămas. Dar, să privim din nou pe geam cum se desfac iarăşi zările — şi cum ceaţa înserării se coboară peste ele, făcându-le irizate, nesigure. Colo departe, o pădure doarme, tăbărîtă, ostenită parcă de căldura zilei. Ehe, în fund de tot, un sat — şi iar bărăgan peste tot.

Când seara se varsă în înoptare, ajung în gara Lipcani, unde mi se întind iarăşi, mâini prieteneşti, întovărăşite de bune şi dezinteresate zâmbete.

A doua zi dimineaţă, cercetez pe părintele I. şi casa sa. Părintele este o bună cunoştinţă a mea de pe vremea grea a refugiului sfinţiei sale. In nenumărate rânduri, la Bucureşti, ne-am mângâiat cu nădejdea că vremurile se vor întoarce. Şi iată că vremurile s'au întors.

Facem un popas la biserica largă şi luminoasă a târgului. Cu toate că e încă prea dimineaţă, totuşi se adună norod destul — iar corul bisericii stă gata a ne da salutarea matinală. Se face un mic serviciu pentru ploaie şi un scurt Te-Deum, după care părintele ia cuvânt de întâmpinare a oaspeţilor, în fruntea cărora stă însuşi prefectul judeţului, un vrednic militar, de obârşie sibiană, care a ţinut să nu mă lipsească de prietenoasa d-sale tovărăşie. De altfel, în aceiaşi zi se aflau strânşi la Lipcani şi mulţi din şefii autorităţilor locale şi din jur. După

cuvântul părintelui, grăesc şi eu adunării, pornind dela „Toate să le începem cu biserica". Atât în viaţa noastră de toate zilele, cât şi în căminul şi în slujba noastră bine este a aşeza la toată începătura temelia cea nesguduită a Bisericei. Ea să ne fie Isvor şi Călăuză, — Pavăză şi Mângâiere. Dar mai osebit în vremuri grele ca acestea prin care trecem. Biserica se cade a ne fi şi întărirea în luptă. Ostaşii, ei mai întâi ne dau această pildă, de oarece, din veştile ce vin de pe front, prindem tocmai svoana aceasta, a sprijinului pe care li-l dă acolo, departe, Biserica noastră străveche. Tot astfel se cuvine ca, şi noi, ostaşii dinlăuntru, să ne căpătăm puterile la acelaş Isvor fără secare, Biserica noastră străbună.

După ce corul intonează câteva arii religioase, mergem la şcoală, unde avem o adunare, spre a ne consfătui asupra înviorării mişcării culturale în regiune. Profit de faptul că între cei adunaţi se află şi unii funcţionari administrativi, pentru a le vorbi despre sprijinul pe care administraţia îl poate da — şi-i şi datoare să-l dea — acţiunei culturale de ridicarea satului şi a sătenilor. Colaborare frăţească între administraţie şi cultură. Administraţia ajutând cultura, îşi face din ea o luminată ajutătoare în chiar treburile administrative, şi astfel, împreună grăbesc lucrarea de ridicare sătească. Ascultătorii dau o deosebită atenţie vorbirii, iar după ce adunarea se împrăştie, mulţi din ei sunt dornici a căpăta încă alte amănunte şi deslusiri. Li le dau cu cea mai mare plăcere.

Apoi, plecăm, prin Briceni, spre satul Trebisăuţi, unde suntem aşteptaţi spre amiază. In satul acesta am nişte prieteni vechi. Vreau să spun că de mulţi ani în urmă, în satul acesta lucrează cu mare râvnă întru cele culturale, două perechi de oameni cu totul aleşi. Soţii C., învăţători — şi părintele R. cu preoteasa sa. Intr'o înţelegere deplină, ieşită dintr'o prietenie desăvârşită, aceşti patru oameni, în afară de slujbele lor, au înţeles să-şi închine viaţa lor întreagă pentru satul lor, Trebisăuţi. Şi încă de câţiva ani de zile, ei m'au chemat să vin şi

spre satul lor. Chemările acestea erau atât de calde și de sincere, încât când mi-am propus să fac acest ocol al Basarabiei, n'am lăsat satul lor în afara drumului meu. In una din scrisorile adresate mie tocmai în acest scop, unul din cei patru prieteni — și anume doamna învățătoare C., care pare cea mai neastâmpărată dintre ei, îmi scria așa: *„Știu că nu e frumos să-ți recunoști meritele, dar nu te poți opune inimii și sufletului care îți șoptesc: „Inalță-ți fruntea, compară „eri" cu „azi" și bucură-te!" Ieri nici o pomeneală de Cămin Cultural, azi unul din cele mai vechi Cămine Culturale. Ieri nici o vorbă despre frumosul port, azi ochiul ți-i desfătat privind corul Căminului în costume naționale. Ieri biserica aproape deșartă mai ales vara, azi oricând, arhiplină. Ieri nici o grădină de legume, azi, prin răsadnițele Căminului Cultural, sute de grădini. Ieri lipsă de livezi, azi căsuțele înconjurate de pomișori tineri, puși prin îndemnurile noastre, date la cursurile agricole ale Căminului Cultural. Ieri neștiind cum să iei o carte în mână, azi având printre cei 268 cetitori, și femei, iar cele 1655 de volume trecute toate prin sat. Ieri neavând nici un ajutor medical local, azi sunt mulțumiți găsind prim ajutor în secția sanitară a Căminului Cultural. Iți tresare inima de bucurie când la distanță ești salutat cu respect, când știi că ieri nu-ți răspundeau la bunăziua. Azi verși lacrimi de bucurie privind cum nu încap în sala de clasă la vreo șezătoare didactică sau la cursuri agricole, știind că ieri vedeai în fața ta doi inși veniți din curiozitate, iar alți 10-20 la ușă, tulburând sufletele, zicând să nu intre, că vor plăti impozite. Când îi auzi: „Iată bine că avem separator pentru lapte și sămănătoare proprie, știindu-le procurate prin secția Căminului Cultural, ți-se umple sufletul de mulțumirea unei fapte bune, făcută în folosul semenilor tăi. Azi, de Sf. Sărbători ale Nașterii Domnului ni se deschid larg ușile spre a primi corul Căminului în frunte cu preotul satului, soția sa și învățătorii care vin să preamărească Numele Domnului. Prin vitregia soartei, vălul gros al uitării a fost așternut peste cântecele noastre dragi, astăzi urechea ți-i desfătată prin: „Limba noastră" și „Hora noastră din bătrâni". Ieri când propuneam de a îndeplini o faptă creștinească sau românească, auzeam sute de glasuri cu această întrebare: „Ce mai vrea atâta dela noi părintele și domnul învățător C., alții sunt mai buni, nu se amestecă în nimic", — astăzi însă într'o clipită am strâns alimente în valoare de 200.000 lei pentru frații noștri desrobitori. Cimitirul plin de bălării ieri, azi e îngrijit cu sfințenie. In onoarea celor căzuți pentru Patrie s'a ridicat Monumentul Eroilor, care s'a păstrat cu sfințenie și în timpul anului de grea robie. Eri, casa părintelui de lângă biserică cu pereții dărâmați, servea ca o sperietoare pentru copii, azi adăpostește casa sfântă pentru noi, Căminul nostru Cultural. Prin îndemnurile date la șezătorile Căminului, prin cele citite din cărțile bune și prin vizitarea caselor, multe suflete rătăcite s'au întors la credința străbună, iar Conștiința Națională, adormită sub povara grea a anilor vitregi, a fost trezită la maximum. Ieri, la 15 Septembrie al anului, trei învățători se pomeneau în fața lor cu 2—3 elevi, azi șase învățători au în fața lor 370 de elevi. Ieri, femeile țipau în gura mare: „Ce, vreți să-mi chiorîți fata punându-o mereu să coase?", azi vin și se roagă: „Dă-mi și mie, te rog, modelul acela, că tare mi-a plăcut cămașa Anichei"...*

Am reprodus acest mare fragment din scrisoarea învățătoarei, atât pentru frumusețea lui literară, cât mai ales pentrucă, în forma lui lapidară, cuprinde în esență, aproape în întregime minunatul program cultural întru ridicarea satelor prin Căminele Culturale.

Și tot de la acest Cămin Cultural, de îndată după desrobirea Basarabiei, Fundația a primit următoarea scrisoare: *„Domnule Director. Pe ziua de 6 Iulie 1941, a dispărut din părțile noastre ultimul picior de păgân a puhoiului barbarilor bolșevici, cotropitorii drepturilor și comorilor noastre strămoșești: credința, glia și simțirea românească. Ne îmbrățișam unii cu alții, cu lacrămi în ochi, sărutându-ne și zicându-ne unul altuia: „Hristos a înviat!" Pe ziua de 11 Iulie crt. îmbrăcați în haine de sărbătoare, în dangăt de clopote, în nesfârșite urale, cu lacrămile*

fericirii, am primit cu mic cu mare, primele coloane ale vânătorilor de munte de sub comanda d-lui lt.-colonel Fănică Marinescu. A fost o zi care ar fi cu neputinţă de a se descrie pe o carte poştală, dar această zi va rămâne în inimile moldovenilor trebişăuţeni, o zi de veşnică sărbătoare, căci în ea vom sărbători între noi: 1) punerea piciorului Ostaşului Român pe pământul sfânt al lui Ştefan cel Mare, apărător al Creştinătăţii; 2) deschiderea uşilor bisericii după un an de zile şi 3) deschiderea uşilor Căminului Cultural, zăvorit şi el de barbarii roşii. Noi, din această zi, am reînceput activitatea noastră, — aşteptăm veşti şi directive din partea dvs.".

Mergeam acum spre ei — şi cugetam la toate cele cuprinse în scrisorile trimise de ei, cum şi în rapoartele amănunţite înaintea Fundaţiei.

Trecem întâi prin târgul Briceni, asemenea cu Lipcanii, unde, s'a aşezat viaţă românească curată, — şi luând-o pe-un lăturalnic drum de ţarnă, ajungem după puţină vreme la Trebisăuţi — un sat mic, împrăştiat pe-o vale dămoală, plin de pomi, — parcă visând sub lumina plină de căldură a nămezii inalte de vară. Dintr'odată, de cum intrăm în el, avem impresia celor arătate în scrisoarea învăţătoarei. Casele bine îngrijite, curţile curate, şanţurile drumurilor, săpate, — podeţele văruite, la porţile gospodăriilor, oamenii privindu-ne cu blajinătate, iar pe largul tăpşan din faţa bisericii se află ridicată o scenă cu pereţi de mândre covoare basarabene şi cu o cortină de pânză albă. Pe tăpşan o mare mulţime de săteni, ne aşteaptă, pe când, într'o latură, un grup de tineri fac sport cu mingea mare. Suntem întâmpinaţi de căpeteniile satului, — şi, se înţelege, de cei patru prieteni ai noştri, care nu-şi pot ascunde cu-nici un chip marea bucurie de a ne vedea în mijlocul lor. Ochii le înoată în lacrămi — iar de emoţie nu găsesc cuvintele pe care, de sigur, le repetaseră de zeci de ori în minte înainte de venirea noastră. Sătenii ne primesc cu toată dovada prieteniei, ca şi cum ne-ar fi cunoscut mai de mult. Şi

avem uimirea adâncă de a constata că acolo, în fundul acela depărtat de ţară, numele nostru nu era întru totul necunoscut lor. Nu-mi este a spune acestea întru deşartă lăudare de sine, — ci pentru a mă bucura că şi ţăranul nostru a început cu temei să fie un prieten al cărţii şi-al aparatului de radio, — căile prin care puteau afla de numele şi de rostul nostru. Bine înţeles, acest lucru datorându-se în primul rând conducătorilor spirituali ai statului, care au avut grija de a pune la îndemâna sătenilor aceste unelte de cultură, precum şi dragoste curată pentru ei. Aşa că, din cea dintâi clipă, m'am simţit între „cunoscuţi", mulţumind lui Dumnezeu pentru minunile pe care El le face în mijlocul oamenilor.

Mergem să cercetăm biserica, şcoala, Căminul Cultural. Simţim peste tot atmosfera lucrului bun — a locului unde se munceşte cu rost — şi, tot pe atât, cu dragoste. Este un „miros" al celor sufleteşti, care se simte de îndată. Cei care au cercetat ani mulţi satele noastre (bine înţeles cu dragoste şi cu interes curat) au ajuns că pot spune, de cum au intrat într'un sat, dacă acolo e „bine" sau e „rău", prin nu ştiu ce simţ al lucrurilor văzute sau prin chiar „văzduhul" satului.

Căminul Cultural este viu — cu roade bogate. Sătenii au fost strânşi în el, — s'au făcut lucruri bune şi materiale, şi sufleteşti. Scrisoarea învăţătoarei nu cuprindea deşarte laude, ci adevărul. Biblioteca este vie, cărţile umblă, harnice, prin sat — sătenii se interesează de radio — şi caută să prefacă în faptă ceea ce află la şezători şi la cursurile ţărăneşti de iarnă. Părintele — încă foarte tânăr — şi harnica sa preoteasă (de fel din Vechiul Regat) îmi spun lucruri îmbucurătoare cu privire la viaţa religioasă a satului. Doamna preoteasă lucrează cu stăruinţă, ajutând pe părintele în opera lui de evanghelizare şi de propagandă a bunelor idei.

După ce gustăm din masa primitoare a soţilor învăţători C. ieşim la şezătoarea de pe tăpşanul larg de lângă biserică. De data aceasta, au înflorit şi costumele naţionale ale femeilor. Tăpşanul este o expoziţie vie de chipuri şi de vestminte. In aş-

teptarea noastră, tinerii — băeţi şi fete — învârt nişte jocuri naţionale, dispărute până în clipa când, acum câtiva ani, Căminul Cultural le-a scos de sub pulberea uitării.

Se desfăşoară un program minunat. Mai întâi corul intonează, sub conducerea părintelui, un puternic şi vibrant „Trăiască Regele", după care, doamna învăţătoare C., într'o scurtă vorbire, pomeneşte despre cunoscutul poet basarabean Alexe Mateevici, de la moartea căruia se împlineau în ziua aceea, douăzeci şi cinci de ani, pe când corul, în murmur, cântă duios „Limba noastră". Vin apoi recitări, coruri, — o sceneta de război, cu privire la desrobirea Basarabiei şi un „tablou alegoric" reprezentând România, cu *toate* fetele ei, — versuri de doamna învăţătoare C., care este, de altfel şi principala regisoare a şezătorii. Mai-marele judeţului spune adunării cuvinte de bun îndemn, iar eu le grăesc despre rostul Căminului Cultural, — şi sfârşesc chemând pe toţi a ura sănătate şi isbândă Regelui şi Conducătorului nostru. De pe tăpşanul cu iarbă groasă, pornesc atunci urale formidabile, urcându-se spre înalt, pe când corul cântă cu avânt „România Mare".

Pornim apoi să cercetăm câteva gospodării. Intrăm la întâmplare. Sat de oameni nevoiaşi — şi cu toate acestea, nişte gospodării de-o mare curăţenie, — şi de-o ordine care te impresionează. Ca să se facă încă odată dovada că nu lucrurile şi mulţimea lor aduc pe cele sufleteşti — ci cele sufleteşti sunt, în toate, hotărîtoare. Iată, aceste gospodării, ele sunt ale unor oameni mai mult săraci, cu casă plină de copii, — şi cu toate acestea pot fi date de pildă. Peste tot, pe unde am intrat, am văzut aşternuturi curate, covoare, perdeluţe la fereastră, flori, curte curată, pomi plini de fructe, — fata mare a casei cuviincios îmbrăcată, ştiind să primească aşa cum se cuvine, oaspeţi străini veniţi pe neaşteptate, îmbiind să luăm din poamele atunci rupte din pom, — zâmbind spre noi şi cerându-şi iertare că nu ne poate cinsti cu altă ceva. Iar toţi gospodarii, bucuroşi că li se cercetează aşezarea. La una din case, găsim pe gospodari trebăluind la cuptorul de uscat pere, — ne arată felul în care

se face uscarea şi ne umplu buzunarele cu de-a-sila cu pere dulci şi aromate. Ba într'un loc o gospodină voioasă şi gureşă, neavând în ce ne pune perele pe care vrea să mi le dăruiască, ia din clitul de prosoape unul — şi învelind perele în el ni-l dăruieşte împreună cu poamele. Fireşte, nu vrem să-l luăm, — dar ar putea crede cineva că-i chip să nu primim? Gospodina se face foc: „Că doar cu atâta să răspundem şi noi la cinstea ce ni se face!.." Ce vreţi, — este, este fără îndoială o „nobleţă" înăscută în ţăranul nostru, care face parte dintr'un neam de stăpâni, nu de stăpâniţi!

Dar cercetând aceste gospodării, bag seama că peste tot ni se vorbeşte despre un „domn colonel". Intreb:

— „Ce-i cu tabloul Regelui şi al Conducătorului?" — pe care le găsesc în toată casa.

Şi gospodarul îmi răspunde simplu, ca de la sine înţeles:

— „Ni le-a dăruit „domnul Colonel".

Sau:

— „Iconiţa aceasta de unde o aveţi?" — căci în fiecare casă am aflat-o.

Şi iar gospodarul îmi răspunse la fel:

— „E darul „domnului Colonel".

— „Dar calendarul din perete?"

— „Tot de la „domnul Colonel".

Atunci întreb pe însoţitorii mei:

— „Despre care Colonel este vorba?"

Invăţătoarea îmi povesteşte — şi eu ascult uimit. Incă de mai mulţi ani, printr'o împrejurare care n'are însemnătate, un domn Colonel C. din Bucureşti a prins mare dragoste de acest sat — şi şi-a pus în gând să „înfieze" sufleteşte pe toţi locuitorii lui. Şi deatunci, aşa, de la distanţă, şi-a trimis aici darurile lui. Mai întâi o bibliotecă de peste 1500 de volume, mereu în creştere, apoi fiecărei case: calendare la fiece început de an, iconiţe, chipul Regelui, al Mareşalului. Dar, mai presus de aceste daruri, colonelul, „domnul Colonel" cum îi spune întreg satul (iar unii din ei îi zic chiar „domnul Colonel al nostru") le tri-

nite darul sufletului său prin scrisori, in tot felul de împrejurări, prin Căminul Cultural: la Paşti, la Crăciun, la ziua Eroilor, etc... Aceste scrisori sunt cetite satului, fie din faţa uşilor împărăteşti la biserică, — fie în adunările de la Cămin, unde am văzut voluminosul dosar al lor. Toate scrisorile cuprind atâta dragoste pentru săteni, — atâtea sfaturi şi îndemnuri spre muncă, spre iubire de ţară şi de neam, spre „cele bune şi de folos", că, în adevăr, ele alcătuesc o comoară sufletească. Nu mai spun că „domnul Colonel" întreţine cu cele două case, a preotului şi a învăţătorului, o corespondenţă de îndrumare, de îmbărbătare şi de sfătuire din cele mai bogate. Pentru ei — şi pentru întreg satul, acest domn Colonel, este un mare, iubitor şi desinteresat prieten, care, încă până acum, n'a venit în sat. Toţi îl doresc, toţi mi-au spus şi mie să-l poftesc în numele lor a veni — şi toţi m'au împovărat cu salutări multe pentru el.

Iată ce minuni poate face duhul omenesc, când în el sălăşlueşte dragostea lui Dumnezeu — şi năzuinţa de a preface în faptă această dragoste, întru ajutorarea şi mângâierea semenilor noştri! Precum este scris: „Iubeşte pe Domnul Dumnezeul tău din tot cugetul tău, din tot sufletul său, din toată inima ta — şi pe aproapele tău ca pe tine însuţi. In aceasta stau toată Legea şi Profeţii".

Vrednicii conducători culturali din acest sat năzuesc a-şi clădi şi un local încăpător pentru Căminul Cultural — şi au şi început a strânge bani şi materiale. Mai-marele judeţului văzându-le râvna aceasta, le-a făgăduit tot sprijinul.

Plecând din satul acesta care mi-a dat atâtea mulţumiri sufleteşti, cum şi o întemeiere mai mult că şi truda mea nu e fără roade, am scris aceste cuvinte în cartea Căminului Cultural: *„Rămâneţi, dragii mei, în cele bune şi frumoase, şi daţi-vă mereu osteneală să ridicaţi necontenit satul şi pe săteni, aceasta fiind şi porunca înaltă a lui Dumnezeu!"*

A doua zi, după o noapte de odihnă în Lipcani plecăm spre Hotin, prin Noua Suliţă. Locuri de şes, cu întinse lanuri de po-

puşoi, care parcă suspină sub arşiţa neîndurătoare, care începe disdedimineaţă, şi aproape nici noaptea nu conteneşte. Dar, mare-i Dumnezeu...

Ajungem în satul Coşuleni, unde ne oprim. Suntem aşteptaţi — şi cu toate că-i dimineaţă de lucru, totuşi se adună la şcoală câteva pâlcuri de săteni.

In aşteptarea lor, stăm de vorbă cu vrednicul părinte M., care ne dă amănunte despre sat. E un sat modest, dar cu toate acestea s'a ridicat din el un mănunchi vrednic de feciori: doi preoţi, cinci învăţători, opt studenţi — iar în urmă un elev al şcoalei de bele-arte din Bucureşti, pe care l-am cunoscut cu acest prilej, un auto-didact, care pe lângă pictură face şi studii istorico-arheologice. A publicat articole prin unele reviste de specialitate. Un însufleţit pentru artă şi pentru cercetări istorice. Ii dăm sfaturile cuvenite, îndemnându-l să stăruiască pe calea aceasta.

S'a adunat şi corul, — o mică şezătoare improvizată începe. Invăţătorul face o dare de seamă a activităţii Căminului Cultural, iar părintele mărturiseşte suferinţele anului de robie la bolşevici. Norodul s'a purtat bine, susţinându-şi biserica şi pe slujitorul ei.

Corul — şi aici — cântă minunat. Mă uit la corişti: sdraveni, de-o sănătate vădită, rumeni la faţă, cântând cu tot sufletul — şi uitând de ei în clipele acelea. Fireşte, corul cântă şi la biserică. Şi atâta râvnă pentru cântare găsesc aici, că dau şi peste o neînţelegere între două echipe de corişti, care-şi dispută întâietatea. Ii sfătuesc pe toţi să-şi... armonizeze elanul — şi să nu mai umble cu neînţelegerile. Imi dau făgăduială. Şi aici, ca, de altfel, în toate şezătorile basarabene din oraşe şi din sate, am găsit Ardealul prezent în programul de recitări şi de cântece, ca un lucru de la sine înţeles, nesilit sau superficial. Căminul Cultural şi-a reînceput activitatea după anul de întuneric — şi unirea dintre preot şi învăţător e o chezăşie de izbândă sigură. Mai-marele judeţului îmi spune cu vădită mulţumire că de pe valea aceasta au plecat o mulţime de voluntari

în războiul contra bolșevicilor. La plecare, norodul ne înconjoară cu slobodă prietenie. Văd chipuri deschise de moldoveni cu zâmbet bun și vorbire dămoală. Ar vrea să mai rămânem, dar trebue să plecăm.

Trecem prin mai multe sate, dintre care și Văncicăuții. Sat mare cu gospodării frumoase, cu garduri de nuiele împletite frumos și trainic, având deasupra strașină de scânduri, asemenea așezărilor din Neamț. Un aspect larg și plăcut, — curți cuprinzătoare, și pometuri multe.

Ajungem la Sulița-Nouă, așezare de târgușor pe malul Siretului, cu aspectul obișnuit al tuturor târgușoarelor moldovene de nord.

Ne adunăm în localul Căminului Cultural, aflat deocamdată într'o mare clădire părăsită de cei plecați. Ni se face și aici o dare de seamă asupra lucrării culturale de peste an — iar un cor de o putere neobișnuită, condus magistral de învățătorul D., cu toată lărgimea sălii, ne izbește precum un vifor sonor. E unul din cele mai puternice pe care le-am întâlnit în Basarabia. Primarul C. I. și părintele V. P. grăesc cuvinte calde de bună venire, — mai-marele județului spune celor de față îndemnuri la muncă, — iar eu îi sfătuesc a stărui în cele bune și frumoase întru ridicarea și buna întemeiere a Basarabiei — și, prin ea, a țării întregi.

Mergem cu toții să vizităm biserica. E frumoasă și încăpătoare. E ctitoria lui Ioniță Sturza, la 1848. Pictura, tot din anul acela, de Rubio, un pictor apusan, din Veneția mi s'a spus. In curtea bisericii mormântul ctitorului, arătându-se acolo anul morții sale 1863, în litere chirilice, dar în limba românească. Tot acolo aflăm mormântul unei nepoate a lui Alexandru Donici, ale cărui case se găsesc în coasta bisericii, păstrate aproape în forma de când le-a zidit el. Pășim, după cum se vede, pe urme mari...

Amănuntele ni le dă primarul, un isteț om, fost învățător și inspector școlar, care presară în vorbire tot felul de amintiri și glume. Tot el îmi spune:

— „De aici și din împrejurimi, au plecat mulți voluntari. Din Mareșnița numai, au plecat 42 de premilitari. A plecat și învățătorul G. V. care mi-a scris că a luat parte la ocuparea Jeiskului, la Marea de Azov, — și-mi spune că nicăeri pe unde a trecut n'a aflat cântări mai frumoase ca acele din Basarabia..."

Cred bine...

Satul acesta, Mareșnița, are o populație românească, vrednică și muncitoare, având un simț naționalist foarte desvoltat. Sub bolșevici, a refuzat deadreptul de a face colhoz, din care cauză mulți au fost deportați, iar unii fruntași, uciși. După desrobire, sătenii s'au apucat și au săpat, un canal lung, de trei kilometri, lat de opt și adânc de doi metri, scăpând în felul acesta de inundații și redând agriculturii mai mult ca o mie de hectare. Ei, Mareșnițenii, și-au păstrat neatins costumul național, pe care l-au purtat cu mândrie chiar pe vremea bolșevicilor. Un neam de moldoveni foarte inimoși și încăpățânați în cele bune ale lor, dedemult. Satul a dăruit ca jertfă pentru desrobirea Basarabiei, un sublocotenent și nu soldat mort, și mai mulți săteni. Acuma, Căminul Cultural de aci e de o deosebită vrednicie.

Și după ce mai stăm cu acești prieteni câteva clipe de sfat, o pornim spre Hotin, capătul călătoriei mele din acest răstimp.

Drumul, o bucată, urcă și coboară, trecând prin sate cu pometuri multe, până când ajungem în șes desfăcut, încolo, spre Nistru. Un capăt de stepă, în care, ici-colo, se arată silueta sveltă a vreunei mori de vânt. Prin sate casele sunt învăluite cu stuf bine așezat și gros. Lăsăm în urmă o mare carieră de piatră albă — precum și satul Cristinești, unde până la venirea bolșevicilor se mai afla casa nașterii marelui Hajdeu. Au dărâmat-o în anul de isbeliște al rămânerii lor aici.

Ajungem la Hotin, un simpatic și liniștit orășel de șes, cu case mici, cu străzi largi, ici colo ruine proaspete, — un bun sălaș pentru cineva care ar vrea să se tragă deoparte și să

facă, in liniște, cine știe ce studii — sau să contemple proble-mele existenței. Am impresia că, parcă, am mai fost cândva pe aici, — semn că orașul seamănă cu alte așezări moldovenești pe care le voi fi cercetat altădată.

Orașul are un teatru foarte încăpător, așezământ făcut de noi, în sfertul de veac din urmă și poartă numele lui Bogdan Petriceicu Hajdeu. Acolo, aproape de îndată ce sosesc, mă duc să-mi țin vorbirea despre care știu cetitorii acestor rânduri: „De ce au trecut Nistrul?" Pot mărturisi slobod că am găsit o sală arhiplină — și că vorbirea mea a fost primită cu un avânt, care m'a smerit. Lucrul acesta m'a făcut fără voie, să-mi „dau drumul" cum se zice — și simțindu-mă ca între ai mei, să le spun tot ce am pe suflet. La rândul lor, felul acesta al meu de a grăi, i-a făcut pe ascultători să fie cât mai avântați, — așa că vorbitor și ascultători, petrecurăm un ceas minunat, de comu-niune sufletească cu gândul și cu sufletul la marile clipe prin care trece țara și neamul nostru.

Sfărâmat de-o bună oboseală, aflu un somn reparator în casa prefectului județului, bunul călăuz al meu, în zilele din urmă, — om bucuros de oaspeți, pe lângă un înțelept condu-cător de județ.

A doua zi dimineață, în plăcuta tovărășie a d-lui T. P. avocat — și dibaci purtător de condeiu în ale poeziei și ale ga-zetăriei, mergem spre Cetatea, — a patra, începând de jos, de la Balta Limanului.

Insoțitorul meu îmi vorbește despre ticălosul an al stă-pânirii bolșevice:

— „Ce teribile împilări au săvârșit!.. Mai ales îngrozi-toare constrângeri morale. Interogatoriile, înspăimântătoarele interogări ale bolșevicilor — și-ale comisarilor din N.K.V.D.! Cu acele prelungi așteptări în săli goale, — cu prefăcutele politețe în dosul cărora rânjea cea mai spurcată bestialitate, — cu în-trebările acelea sucite și pline de primejdii, — cu ținerea în-tr'o desăvârșită neștiință de ai tăi, cu zilele, cu săptămânile, cu lunile — până ce, unii din acești nefericiți înebuneau sau se spânzurau cu cureaua de la pantaloni sau cu cămașa făcută ciuciulete în jurul gâtului...".

Dar acum, să le dăm deoparte pe toate acestea, că iată intrăm în vechea și mândra cetate a Hotinului, pe unde a bă-ciuit Ștefan cu ai săi ciraci, luptând cu semeție și cu putere împotriva cercărilor de încălcare.

După Cetatea-Albă e a doua, în mărime și în tărie. Zidu-rile înconjurătoare și cu șanțurile, dărăpănate, dar cetatea interioară, propriu zisă, e mai păstrată. Simțim un fior de adâncime când pășim înlăuntrul ei. Și ca și la celelalte cetăți basarabene, simțim că pășim pe urme de semeață istorie ro-mânească. Urcăm pe ziduri, privim prin creneluri, slobozim privirea prin întunecate hrube pline de iarbă, pătrundem în locuința domnească, din care se mai păstrează unele arcade — și întârziem mai mult în bisericuța, pe pereții căreia se văd încă, urmele zugrăvelilor. Ușa ei este ogivală, cu ciubuce în piatră, — iar lespedea de la intrare e roasă de pașii acelora care au intrat aici să capete mângâiere și întărire prin ru-găciune și prin suspine. Privesc împrejur — și mă gândesc la lumânările care au ars aici, la candelele care au clipit în cea-surile de slujbă, — la genunchii care s'au aplecat aici, — la rugăciunile care au fost șoptite între aceste ziduri legendare. Parcă mă cuprinde o amețeală, — și câteva clipe mi se pare că sunt tras îndărăt cu jumătate de mileniu... Trec pe aici că-pitani de oaste, cu lungi fuioare cânepii drept mustăți, cu plete pe umeri, și unii, cu bărbi stufoase care, asemeni stăpânilor lor se vântură în goană, — aleargă la creneluri, dau porunci, — vâjâie săgeți slobozite din arcuri încordate până să ples-nească, — se aud bubuituri de sănețe — și răcnete de înciu-dare. Ostașii gonesc să aducă încărcături — și toți sunt tăcuți și încruntați... Bătălia s'a isprăvit, aducând biruință... Se în-cinge atunci ospățul de cruntă bucurie ostășească. Aprozii fac necontenit cărare bătută la hrube, — și aduc ulcioarele abu-rite, sus, în cămările domnești, de unde se prăvăl în ocolul cetății chiote năprasnice...

Dar toate acestea au trecut de mult — şi acum cetatea stă, descoperită, sub soarele copleşitor al zilei de vară — parcă a încremenit în visul ei secular. Tace — şi totuşi, câte nu spune ea sufletului şi închipuirii noastre!...

De sus, de pe-o punte de piatră privim Nistrul — şi dincolo, Ucraina... Se pierd toate în ceaţa albicioasă a depărtării... E peste tot o linişte patriarhală, ca într'o legendă mută... De demult... De demult...

Ne coborîm de pe ziduri, în tăcere, — şi păşind pe iarba din incinta cetăţii, ne simţim spălaţi în suflete de umbrele răutăcioase ale îndoelilor şi-ale unor întrebări ivite din ocolul neputinţei noastre omeneşti.

Ruinele : trecutul — realitate trăită — istorie... Noi? Veriga de acum a lanţului de-atunci, plecat încă mai dinainte, tras din negura nepătrunsă a depărtatei vremi, — şi ajuns azi, în dreptul nostru, cu porunca să-l perpetuăm, încopcind în cea din ultimă verigă, veriga veacului nostru... Cuget atunci la anul de restrişte — şi la încleştarea de acum, — la dragii noştri flăcăi luptând departe, departe, — depăşind pe cei care-au luptat în cetatea Hotinului — şi alcătuind din sângele lor, veriga de mare preţ, a continuităţii neamului, încolo, spre altă negură, cea a viitorului...

Tot în ziua aceea, după ce vizitez încăpătoarea şi frumoasa catedrală şi biblioteca publică a oraşului, unde o harnică domnişoară G. poartă grijă devotată rostului cărţilor, — după ce avem o prietenească consfătuire cu căpeteniile culturale ale oraşului, cu care prilej se grăesc cuvinte bune şi se iau hotărîri frumoase, — plec spre Cernăuţi.

De acolo, tot cu avionul, spre seară, ajung la Bucureşti — încheind astfel şi al treilea drum basarabean — şi mulţumind lui Dumnezeu că mi-a purtat de grijă şi de data aceasta.

PARTEA A PATRA

VÂLCOV-CHILIA-ISMAIL-CARTAL-RENI

I. VÂLCOV

VÂLCOV

Plec în cel de-al patrulea drum basarabean, în care voi călători aproape numai pe apă, — pe apa cea plină de nespusă vrajă a Dunării noastre bătrâne.

In dimineața de mijloc de Septembrie, Dunărea își plimbă apele sale spre Marea, sub o lumină solară blajină, care parcă poftește la drumeție, cu glasul ei tainic: „Lasă-le pe toate în urmă, și urcă, în scoica de lemn, pe spinarea de apă a marelui fluviu, — ca să te ducă departe, departe, spre Guri, acolo unde el se pierde în nemărginirea de ape."

Stau sus pe coverta frumosului vapor „Mihai Viteazul" — și privesc spre Galatul care rămâne în urmă — pe când un vânt plăcut îmi bate fața, venind dinspre soare-răsare. Cunosc de mult priveliștile acestea și parcă, totuși, sunt noui, căci mereu împrospătată este „setea de viață", cu toți anii care „se adaogă" necontenit scurtei noastre durate pământene. Le cunosc de când, cu mulți ani în urmă plecam spre ținutul tulcean în care îmi aveam așezarea și slujba, cele de la începutul „carierii" și-a gospodăriei mele. Retrăesc, în sclipiri de clipe, crâmpeie din elanul tineresc de atunci — ca, după ce acestea trec, să-mi simt sufletul cotropit-dulce de amărăciunea melancoliilor inutile. In scurte lumini trecătoare, am crezarea că-s *atunci*, — acela din depărtata vreme a biruitoarei tinereți.

Plutim. De mult n'am mai călătorit pe apă — și aceasta îmi face și mai plăcut acest drum, dorit de mine de mult.

Privesc majestuoasa carapace a Dunării, sclipindu-și solzii în lumina tomnatecă, și-i simt toată a ei putere, ce, de veacuri ne este nouă mamă: buna noastră mamă, Dunărea. Ea ne-a născut, ea ne-a ținut seama copilăriei noastre din înfundata vreme din trecutul numai bănuit de cugetul și de sufletul nostru, — ea ne-a întovărășit in pragul când neamul a ieșit în lumina Istoriei, — ea ne-a fost pavăză și îndemn dealungul sbuciumatei Hronici a vieții românești, — ea ne va fi, cu necontenire, putere sprijinitoare dealungul săvârșirii marelui nostru destin, aici, în partea aceasta de lume, în care Dumnezeu așezându-ne, ne-a spus dintr'un început: „Vă dau vouă apa aceasta, ca să vă fie Mamă pământească, întru ajungerea la țelurile pe care vi le hărăzesc!...". Un simțământ de mândrie smerită îmi cutreeră ființa, privind liniștea cu care Măreţul Fluviu își duce apele de vale, — iar când ajung la marele cot în unghi drept, care-i cârmește apele spre răsărit, impresia e covârșitoare, — puterea lui ieșind încă mai în văz, ca și cum dedesupt s'ar fi învârtejit imensul balaur al Apei. Setea cu care i-a supt apele cumplita secetă care ține de luni de zile, n'a putut să-i știrbească aproape nimic din impetuoasa-i măreție.

Dunăre, mamă vitează,
De când lumea, stă de pază.
Mă apără, mă 'ntărește
Mă încinge și mă crește...

Privesc sălcișul malurilor dunărene — și retrăesc pentru a nu știu câtea oară toată poezia care se desface dinspre taina acestor hugeaguri care însoțesc Dunărea pe tot lungul ei, mai osebit în partea aceasta dobrogeano-basarabeană. Și n'aș putea să arăt prin vorbe tot acel amestec de simțiri pe care mi-l dă această priveliște. E și dor, — e și părere de rău, — e și o tainică mângâiere, — e și nu știu ce nădejde a unei retrăiri, — e și melancolie, mai ales.

Privesc din nou apele și malurile. Sălciile, în nesfârșite forme, par clăbuci de săpun, verde-albicios, legănându-se slab sub vântul care s'a mai întețit. Departe, coline singuratice. Mreje întinse la soare. Din loc în loc, malurile se țesesc, având nisip pe ele. Iată și întinderile de stuf — și lotci, care, la ceasul acela dormitează sub lumina soarelui.

Am trecut de mult de Reni, orășel cu care ne vom întâlni la capătul călătoriei noastre. Am trecut și pe lângă Isaccea, cea împrăștiată pe clinurile de deal dămoale — și plutim spre Tulcea. Vântul mă face să cobor de pe covertă — și să rămân câtva timp în elegantul salon al vaporului. Mă strâng atunci *înlăuntru*, cugetând la lucrurile care vor veni pe aici, prin această parte a țării noastre. De sigur, după ce răsboiul va trece — și veni-vor vremile de așezare pe durată neisprăvită, va trebui numai de cât să purcedem la o colonizare românească prin partea locului. Sunt aici atâta de mari întinderi de pământ, care își asteaptă brațele care să le facă de zece ori mai roditoare, în cât o colonizare apare ca isprava cea mai firească cu putință. De sigur, o colonizare presupune liniște și cumpăt, pe care nu le poate da de cât un răstimp mai îndelung de pace. Se cade să nădăjduim că vom avea și acest răgaz, după ce acum am făcut și facem atâtea grele jertfe.

In geanta mea de drum mă întovărășește și „Eminescu", — o ediție nouă. Deschid cartea — și cetesc. Și gândurile mai dinainte se împerechează armonios cu rânduri din carte, în care-i vorba de viața marelui Român. Cetesc la una din pagini: „Formula eminesciană e lapidară: „Statul nostru nu are altă rațiune de a fi de cât aceea că e stat românesc, deci desvoltarea elementului românesc este — și cată a fi ținta noastră de căpetenie". Și adaogă comentatorul: „De ce aceste cuvinte nu au fost, la timp, în cugetul tuturora!". Cartea îmi cade din mână, — privirea mi se duce spre geamul prin care văd alunecând catifelat malul Dunării — și-mi pun și eu ace-

iași întrebare: „De ce?" Dar azi nu voesc să-mi tulbur duhul cu asemenea întrebări. — ci dorință mare am de a mă lăsa în apa cea întremătoare a nădejdilor, toate. Ritmul monoton al vaporului, sbaterile aripelor lui care calcă apa — și huetul caracteristic al motoarelor — îmi întovărășesc gândurile, dându-le, parcă, un temei mai mult, în drumul lor, spre aflarea „soluțiilor" de viitor.

Tulcea ni se înfățișează în al ei amfiteatru circular, de-o plăcută impresie, mai osebit sub lumina tomnatică a soarelui — și sub aceea, mai melancolică, a amintirilor. Aici am petrecut o frântură din viața mea, acum trei decenii, căutându-mi îndreptările în viață. Aici a fost gara de plecare în care m'am îmbarcat ca să încep călătoria în viață, pe socoteala mea, ca gospodar și ca cetățean. Privesc de sus, de pe covertă, înfățișările — și parcă nimic nu s'a schimbat în acest lung răstimp: Tulcea, tot așa, somnolează în viața ei tăcută, iar clădirile par ca atunci.

Și după ce plecăm din Tulcea, ajungem la ceatal (ceea ce, cap însemnează), de unde, întorcând scurt în loc, o luăm pe brațul vânjos al Chiliei, cel mai mare din cele trei ale Deltei marelui fluviu. Și din nou urc sus, deoarece vântul s'a muiat. Nu mă mai satur privind. O feerie tomnatică. Pe malul basarabean, departe, căruțe încărcate cu fân sau cu stuf merg în pasul dămol al cailor, trezind pulberea drumului. Sclipesc în zare lacurile mari, ca oglinzi imense — iar ici și colo, de la colibele de pescari se ridică fumul cinei de amiază. Zăresc chipuri bărboase mișcându-se în preajma colibelor — și cuget din nou la „desvoltarea elementului românesc" a naționalismului nostru nefericit. Și gândesc mai departe: „Cu atât mai mult, cu cât românul s'a dovedit în stare de a prinde degrabă toate felurile de îndeletniciri. Dovadă grădinăritul care, până mai acum câtăva vreme era, tot, în mâini străine, — ca azi, el să fie aproape numai în mâini românești. Este această îndemânare, una din cele mai mari și mai pline de făgăduințe, înzestrare, a isului nostru românesc." Așadar...

Grupe mari de paseri albe se tălzuesc prin văzduh. Fi-vor albatroși? Iată și un sat mic de pescăruși — și mă întreb: „Ce vor fi făcând aceștia când vin apele mari? Pe unde ies la liman? Ce fac cu gospodăriile și cu vitele lor?". Ceva vor fi făcând, îmi zic. In mijlocul satului, bisericuța mică stăruie blajină. Se putea oare, să lipsească și de aici? E modestă, îmbrăcată în strai de scânduri, cu clopotnița scundă, — dar *este*, — nu se poate trăi fără ea. Departe, încolo, o pădure mare, de stejar — n'o fi, oare, frumosul codru de stejar „monument al naturei" de la Letea?— înegrește zarea cu trupul masiv al copacilor ei. Suntem în plină Deltă, și parcă simțim ceva din tainica ei viață. O, — această Deltă — una din pietrele nestemate ale frumuseții românești! Și înfățișările, — și flora, — și fauna, — și povestirile, — și legendele, — și tainele ei — toate sunt deosebite de acele ale altor ținuturi românești, având un farmec fără nume, și o viață aparte, a lor.

Privesc nesfârșitele gârle care se resfiră din Dunăre spre ținutul basarabean, sticlindu-și apele printre sălciile care dormitează sub soarele amiezii. Cârduri de paseri sboară pe sus, adăogând la frumusețea priveliștii.

Și repede începe să vină înserarea. Cât privești, peste tot, o singurătate imensă. Soarele apune într'o prăfuire ruginie — și nu știu de ce, tristă. Iși mai aruncă lumina peste fața apei, ca o flacără, care aleargă capricios încolo și încoace, greu de prins cu privirea — și dintr'odată, dispare dincolo, — lăsând aici o pustietate nesfârșită, odată cu o răcoare, care parcă-i respirarea venită grabnic a întinderilor de peste tot. *O imensitate solemnă și singuratecă.*

Când noaptea a căzut de tot, ajungem la Vâlcov. Mâini prietenoase mi se întind și aici — ca peste tot, gata să mă călăuzească într'un ținut în care n'am călcat niciodată.

După cât pot să-mi dau seama, așa, prin sita nopții, așezarea acestea are o înfățișare de orășel cu căsuțe scunde, strânse unele de altele, dând totului un aer de intimitate și de

prietenie, acolo, departe, la gura apei mari, care-şi frământă valurile la bătaia vântului venit din larguri.

Sunt găzduit cu plată în casa unui localnic, aşa precum se obişnueşte aici. Odaia este cât se poate de curată, iar fata gazdei — domnişoara Iulia îmi dă cele dintâi amănunte asupra aşezării vâlcovene.

— „Sunteţi lipoveni?" — o întreb eu, fără să vreau s'o jignesc.

Domnişoara Iulia, într'o românească aproape bună, îmi răspunde degrabă, arătându-se puţin supărată:

— „Noi nu suntem lipoveni, — noi suntem români. Eu am învăţat patru clase gimnaziale aici — şi-mi pare rău că n'am putut să urmez mai departe."

— „Dar cu bolşevicii cum aţi dus-o?"

Domnişoara Iulia, tot atât de repede, mă lămureşte:

— „Noi am dus-o rău cu ei."

— „De ce?"

— „Fiindcă noi aici, în Vâlcov, suntem cu oarecare stare – şi asta nu le plăcea lor. Au dus-o bine cu ei doar câţiva golani, care nădăjduiau să ajungă bogaţi. Noi n'am dus-o bine cu ei."

— „Dar de aici au fost mulţi deportaţi?"

— „Au fost deportate vreo patruzeci de familii."

— „Şi nu se mai ştie nimic de cei plecaţi?"

— „Nimic, absolut nimic."

Patruzeci de familii, e ceva! Acest mare număr de deportaţi se explică tocmai prin aceea ce spune gazda mea, că în acest orăşel sunt foarte mulţi oameni înstăriţi.

— „Şi acuma, nu mai este gimnaziu aici?".

Domnişoara îmi răspunde, pe ton întristat:

— „Nu mai este" — şi adaogă de îndată:

— „Şi tare rău îi asta. Ce bun era gimnaziul! Acuma nimeni nu se mai poate duce să înveţe decât departe, tocmai la Chilia sau la Ismail. Păcat."

A doua zi m'am convins, din vorbirile mele cu câţiva din conducătorii culturali ai locului, că domnişoara Iulia avea dreptate. Mai mult chiar. Gimnaziul acesta era şi o foarte bună punte de apropiere cu lipovenii, tineretul lor căpătând prin el, deprinderea limbei româneşti — şi chiar o accentuare a unei bune legături sufleteşti cu ţara. Toţi mi-au arătat că dorinţa localnicilor este ca acest gimnaziu să se reînfiinţeze. Mai ales dându-i-se un caracter practic industrial.

La lumina zilei, Vâlcovul îmi confirmă impresia avută în ajun. E o aşezare plăcută, cu străzi strâmte şi curate, având pomi scunzi pe margini, cu case modeste în stil lipovenesc ţinute în foarte bună stare de curăţenie, — străbătută de câteva canale care se furişează pe sub bolte de salcie, purtând pe apa lor puţină, lotci pescăreşti dinspre care se resfiră miros de peşte şi de catran. Acum, din pricina secetei, canalele sunt aproape uscate, aşa că nu mai pot sluji drept „drum de apă" à la Venezzia, cu care, dintr'o exagerată pornire, a fost asemănat modestul nostru Vâlcov. E departe de aşa ceva — şi această apropiere a făcut pe mulţi vizitatori să aibă o grea deziluzie când au făcut cunoştinţă prima dată cu această... „Venezzie românească". Să fim serioşi.

Domnul învăţător C., un covurluian încetăţenit aici, mă poartă prin orăşel, dându-mi lămuriri. Mergem şi vedem şcolile, care se înfăţişează curat şi pline de lumină, cu curţi spaţioase, — vizităm încăpătoarea biserică, la care slujeşte bătrânul preot C., basarabean cu legături familiare prin Brăila şi mai departe, prin Dolj, — şi care ne povesteşte despre bolşevicii care nu puteau suferi pe vâlcoveni, din pricina bunei lor stări — şi tot sfinţia-sa ne spune, într'o plăcută limbă moldovenească:

— „Eu am să vă spun dumneavoastră că pe vremea bolşevicilor, oamenii veneau mai cu credinţă la biserică. Acuma, de-un an, de când au plecat nebunii aceia, iaca, oamenii au rărit-o cu biserica..." — şi părintele zâmbeşte uşurel cătră mine, după care urmează:

— „Se vede treaba că aşa-i omu. Il cată pe Dumnezeu mai cu grăbire când il paşte nevoia."

Ascult — şi tac, de vreme ce tare mă tem că părintele are dreptatea de partea sa.

Aproape de biserică, se fac cele din urmă lucrări pentru aranjarea localului în care se va aşeza „Institutul limnologic", de pe lângă Facultatea de ştiinţe de la Iaşi. Un laborator şi un muzeu în care vor fi studiate flora şi fauna regiunei. S'a şi adus foarte mult material, sub îngrijirea unor domni asistenţi univesitari, foarte îndrăgostiţi de această îndeletnicire.

De acolo, mergem să vedem „hotelul" oficiului de turism, de pe malul Dunării. O mare vilă elveţiană, acoperită cu stuf, privind printr'o verandă rotundă spre apa Dunării — şi având vreo 20-30 odăi luminoase, întru adăpostirea vizitatorilor. Acum clădirea este mult clătinată de pe urma abuzului de folosinţă a bolşevicilor, aducători de „civilizaţie" şi de „curăţenie" peste tot pe unde le calcă piciorul. Aici a stătut un an de zile N.K.V.D.-ul vâlcovean. Şi... se cunoaşte, Lasă că pe dinăuntru nu mai e nimic, dar întreaga clădire are ceva de sguduit în ea, parcă ar fi luat-o nişte imense mâini nevăzute si-ar fi sgâlţâit-o bine de câteva ori. O clădire bolnavă. Se lucrează acuma la refacera ei de către Ministerul Propagandei.

Dimineaţa de Septembrie e plină de lumină; iar cerul e limpede ca de mătasă străvezie. O luăm spre cherhanale. E o mişcare vie. Pe un canal larg, vin lotcile cu peşte. Pe mai, gurile cherhanalelor stau deschise hulpav spre a primi enorma pradă. Aici, peştele este desfăcut, sărat, pus la cade sau aşezat în butoiaşe. Fete şi femei, în cântece monotone, îl aşează bucăţică lângă bucăţică, pe cel mic mai ales, după care butoiaşele trec la presă, unde peştele capătă o mare apăsare, ca apoi să se pună deasupra capacul, bine prins îl al său cerc de lemn sau de tablă. Sunt aici câteva cooperative care comercializează bine peştele de tot soiul, fie proaspăt, fie sărat — expediindu-l apoi cu vaporul spre ţară. După cât văd, dar mai

ales după cât mi se dă lămuriri, meşteşugul prinsului şi acel al pregătitului peştelui sunt foarte bine cunoscute şi bine mânuite în această aşezare pescărească. Voit-au unii a introduce „sisteme noui" dar n'au isbutit a aduce o producţie sau un câştig mai mare, de oarece după puţin timp se vădea că acest sistem nu era nou, ci, într'un chip sau într'altul, aflându-se cuprins în cele obişnuite aici, se arăta inutil.

Cu puţin înainte de a veni noi la cherhanale, fusese adus un morun de o sută şi douăzeci de chilograme, ale cărui icre fură pregătite şi puse în cutii chiar în faţa noastră. O lucrare foarte simplă şi de scurtă durată. După ce sunt scoase din ele toate vinele şi vinişoarele, sunt trecute printr'un vas cu sărătură, apoi scurse printr'un ciur — de unde sunt luate şi puse în cunoscutele cutii de tinichea de câte un chilogram sau de câte o jumătate. Din morunul acesta s'au scos şaisprezece chilograme de icre negre. Asupra proprietăţii morunului prins se încinsese o adevărată ceartă între pescari. Morunul trecuse prin „cârligele" mai multor pescari, pe care le rupsese — şi numai în cârligul celui de-al şaptelea se agăţase. Şi atunci întrebarea: „Ar fi putut fi prins morunul în cârligul celui de-al şaptelea, dacă mai întâi nu trecea şi nu rupea pe cele ale celor şase dintâi?". Chestie dificilă de rezolvat, dar nu cu neputinţă. Rezultatul a fost, în ziua aceea, că preţul peştelui — carne şi icre — în sumă cam de vre-o 70-80.000 lei (icrele însumând 50-60.000 lei) a fost împărţit între cei şapte, în proporţii diferite, luând fireşte, partea cea mai mare, cel în cârligele căruia se prinsese peştele. Este, oare, undeva vreun lucru în care să fie amestecat banul — şi să nu fie neînţelegere?

Mergem în cele din urmă la Căminul Cultural, care îşi are, aici, un local foarte încăpător, dărăpănat de pe urma bolşevicilor, dar „pus pe picioare" de sfatul Căminului în frunte cu însoţitorul meu, învăţătorul C., şi cu ajutorul de fiece clipă al unui inimos ofiţer, căpitanul G., comandantul garnizoanei

locale, care, a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca, prin Căminul Cultural, să se aducă ridicarea orăşelului şi-a locuitorilor lui. Ascultam cele ce mi se spuneau — şi cugetam: „Ce lucruri mari se pot face, când duhul omului este călăuzit de dragostea semenilor?!". Insoţitorul meu îmi dădea şi alte amănunte:

— „Afară de ajutorul nepreţuit pe care căpitanul G. mi-l dă la Cămin, el are şi în oraş o foarte înţeleaptă purtare cu minoritarii. E drept, — e cuviincios, — e împăciuitor — lucru pentru care localnicii îl iubesc şi-l respectă nespus de mult. Face astfel o minunată lucrare românească, vădind prin aceasta un patriotism de faptă, plin de înţelepciune".

De sigur, acesta mi se pare cel mai bun mijloc pentru a ne apropia de cei de alt neam din cuprinsul ţării noastre. De când lumea, — şi mai osebit în neamul nostru — străinul a fost „asimilat" prin puterea de atracţie a simpatiei. Cu cât ne vom face mai simpatici străinului, cu atât mai degrabă el se va topi în pasta cea mare a neamului, pierzându-şi caracteristicele proprii. Iar în ce priveşte „ţara", repetăm: ea, pentru omul din popor mai ales, este cel care o înfăţişează — şi este bună sau rea, după cum acela e bun sau rău.

Spre seară, în sala cea mare a Căminului Cultural, cu norod îndestul de mult şi din toate felurile de îndeletniciri, avem şezătoare plăcută. Copiii ne cântă câteva coruri — şi tot ei ne recită poezii patriotice. Se spun cuvinte de bună primire pentru un oaspete, care străbate atâta cale de apă ca să vină la ei — şi să le grăiască „de la suflet spre suflet" întru o obştească ridicare spre cele bune şi frumoase. O, cât de însetaţi sunt oamenii noştri de a auzi cuvânt cu dar bun de la un străin, venit cu gând neamestecat între ei! De-am şti noi să preţuim — şi să îndestulăm această sete, cu tot ce avem noi mai bun în sufletul nostru! Dar din darul lui Dumnezeu, întru obştească folosire.

Intr'o asemenea stare, îşi poate oricine închipui cu cât avânt e îndemnat a grăi, străinul călător. Ceea ce, cu cea mai

slobodă plăcere, am şi făcut. Şi lor le-am grăit despre temeiurile pe care am aşezat şi aşezăm lupta noastră de dincolo de Nistru, — iar când am ajuns la locul unde trebuia să grăesc de Moscovitul duşman nouă, m'am adresat lipovenilor care erau în sală: „Spuneţi voi, dacă în douăzeci şi cinci de ani de stăpânire românească aţi avut a vă plânge de ceva? Spuneţi voi dacă este în lume neam mai primitor, mai bun şi mai lesne prieten străinilor cum suntem noi? Spuneţi voi dacă a fost mai bine în anul petrecut sub bolşevici? Staţi, judecaţi bine — şi apoi grăiţi! Dar sunt mai dinainte sigur că în duhul vostru sunteţi încredinţaţi de acestea. Fiţi buni şi drepţi cetăţeni ai acestei ţări — şi veţi vedea ce bine fi-va pentru voi".

Cu părere de rău părăsesc acest depărtat colţ de ţară, atâta de pitoresc în singurătatea apelor dunărene, cu o viaţă paşnică şi lucrătoare, — şi cu oameni care parcă au împrumutat ceva din atmosfera de visare în care stă investmântat întregul ţinut vâlcovean.

2. CHILIA NOUĂ

CHILIA NOUĂ

Plecăm cu vaporul spre Chilia pe o vreme puțin închisă, dar foarte plăcută.

De toate părțile — și pe malul basarabean și pe cel dobrogean — se întind nesfârșite arii de stuf, verde-alburiu, care la bătaia abia simțită a vântului marin, își tălăzuesc trupul în valuri neisprăvite. E o priveliște vastă — și plină de-o adâncă poezie. Un farmec anumit, amestecat cu nu știu ce dor de ducă. îți ține mereu tovărășie, umplându-ți sufletul de-o mireasmă nespusă. Și iar mă gândesc, cu o tresărire de umilă mândrie. la nesfârșita frumusețã a țării noastre. Ce varietate de frumuseți fără nume ascunde pământul nostru românesc — și cât de vitregi suntem, adesea, cu ele, nevoind a le cunoaște! Dacă măcar am vrea să le cunoaștem ca să le punem în valoare, și tot ar fi bine. Căci iată, în oceanul acesta de stuf zac bogății fără isprăvire, care, dacă ar fi scoase la văz, ar aduce țării sprijin puternic. Acuma, stufului i se dă foc la anumită epocă a anului, ca să poată crește de dedesupt, stuful nou — adică aruncăm focului avuțiile noastre. Așadar, frumusețea o nesocotim — iar avuția o lepădăm. Ar trebui să se înființeze pe lângă fiecare școală secundară o catedră specială, căreia să i se zică *a cunoașterii frumuseților și-a bogățiilor țării* — și al cărei titular să îngrijească de excursiile de peste an dealungul pământului românesc. Cursul să fie considerat ca principal, iar

notările elevilor să fie severe și eliminatorii. Ni se cere, cu strictețe să știm formele ablativului absolut sau capitalele tuturor republicilor americane, sub sancțiunea corigenței sau a repetenției — și dacă nu știm nimic din frumusețea sau bogăția țării noastre, nimeni nu ne ține de rău. Am stat ca elev ani de zile în Iașul tuturor amintirilor istorice și-al tuturor frumuseților pământului românesc din partea aceea — și nici un profesor nu ne-a vorbit despre ele — și, și mai puțin, să ne ia de mână și să ne ducă să le vedem, — dar era să rămân repetent fiindcă la examenul de chimie am confundat o valență cu alta.

Priveam nesfâșirea de stuf — și cugetam, cu melancolie, la toate aceste lucruri ale trecutului, dorindu-le șterse din cartea viitorului. Am nesfârșita încredere că viitorul va fi altul.

Chilia Nouă la care ajungem după un drum scurt — e o așezare de stepă. Un orășel nesfârit de lung, pe o lățime mică. croit după un plan absolut rectilin — cu case mici, cu strade largi unele din ele având copaci pe laturile lor. Aici am văzut cea mai lungă stradă dreaptă, cred din toată țara. Este strada principală a Chiliei, care pornește din port — și care aproape se pierde vederii pe-o lungime de cel puțin patru chilometri, în perfectă linie dreaptă, — având și o lărgime nespus de mare. Oraș tihnit și binișor îngrijit, cu toată a lui întindere nesfârșită. Un oraș de grâne și de magazii, având, ca, de altfel toate porturile de pe brațul Chiliei, un imens siloz în plină construcție, la malul Dunării.

Mergem deadreptul la Căminul Cultural, care are, aici, un foarte spațios local, precum și o activitate întru totul de laudă. Găsesc o bogată bibliotecă — și destul de cercetată. In vremea bolșevicilor, această bibliotecă a fost, firește, împrăștiată. Dar unul din vrednicii conducători ai Căminului, de îndată ce s'a reîntors acasă, a purces, și a adunat carte cu carte de pe unde le-a găsit — și a refăcut biblioteca aproape în întregime. Mi le arăta, stând puțintel cam sdrențuite în dulapuri, — și-mi zicea:

— „Săracele cărți, le-a fost dat și lor să sufere de pe urma sălbaticilor, — dar le-am scăpat de la pieire."

Căminul, de îndată după reîntoarcere, și-a început lucrarea cu mare avânt. S'a înființat secție de sporturi, fanfară, cor — s'au ținut șezători și s'au dat serbări, — s'a chemat lumea la lucrul cultural pentru ridicarea orașului. Pe de altă parte, Căminul Cultural, în cea mai desăvârșită înțelegere a lucrurilor, a dat mână de ajutor tuturor așezămintelor obștești în treburile de interes general. Așa, în ultima vreme, Căminul Cultural a dat un ajutor de preț la alcătuirea expoziției regionale, punându-i la îndemână și localul. O parte a acestei expoziții am găsit-o și eu încă neridicată. O expoziție asemănătoare cu acelea văzute la Bălți și la Soroca. Cu alte cuvinte, un Cămin Cultural în întregul înțeles al cuvântului, așa cum reese, de altfel, din chiar dispozițiile statutare pentru ființarea acestor așezăminte de cultură.

Merg dimpreună cu câțiva dintre conducătorii Căminului Cultural, d-nii învățători T. și B., și cu d. P. director al poliției (foarte activ element în Cămin) și vizităm orașul. Spre deosebire de celelalte orașe basarabene, Chilia nu a avut de suferit aproape de loc din pricina celor din urmă întâmplări. Cercetăm biserica mare dinspre capul de nord al orașului — bine întreținută și încăpătoare, — după care, spre înserat, ne îndreptăm către sala de adunare, unde urmează să-mi țin vorbirea. Cunosc acolo pe prefectul județului, un ardelean refugiat, om de ispravă, care este, totodată, un devotat prieten al mișcării culturale de la Cămin. Stăm de vorbă despre multe lucruri, el spunându-mi despre stările din Ardealul încă deslipit, unde s'a mai putut duce de câteva ori. Cât de tare, vai, a isbucnit din nou dragostea pentru pământul care încă-i rupt de la noi! Vorbind cu prefectul despre aceste lucruri, aveam în suflet adierea simțimântului de pe vremuri, cu patruzeci de ani îndărăt, când, student, grăiam despre Ardealul nostru aflat atunci sub stăpânirea străină. Ce tălăzuiri ale vremei — și ce sbucium al sufletului nostru românesc! Iar acum, ardeleanul refugiat lucrează pentru basarabeanul desrobit, în așteptarea întoarcerii vremii.

Adunarea e tot atât de plină și de avântată ca și în celelalte locuri. Un cor — al învățătorilor din oraș — a însoțit, foarte potrivit, vorbirea, adăogând la însuflețirea ascultătorilor.

Masa de seară o luăm împreună, în grup prietenesc, — ea slujind, mai ales, drept bun prilej de alte discuții și convorbiri, întru lămurirea problemelor privitoare la ridicarea orașului și-a orășenilor. Continui cu prefectul convorbirea întreruptă la sala de adunare, — și ne spunem, unul altuia, bune cuvinte de aprigă nădejde.

A doua zi dimineața, în tovărășia plăcută a d-lor învățători T. și B. plec în județ, să vedem câteva sate și să cercetăm câteva Cămine Culturale.

Mergem pe drumuri de țară, printre popușoaie. Cu toată seceta care bântue încă, popușoiul a crescut și are rod destul de bun. Curând va putea fi și cules.

Stepă nesfârșită, peste tot. Ajungem în satul moldovenesc Nerușai. Vizităm școala și biserica. Satul are un foarte frumos local de primărie. Căminul cultural, începător. Un vrednic notar, ardelean de felul lui, — ne dă lămuriri. Toate cele 177 familii rusești care erau aici, au plecat odată cu bolșevicii, — așa că acum satul e curat moldovenesc. Se lucrează la împrejmuirea cu zid a bisericii și la repararea școalelor. Satul arată a fi unul de oameni cuprinși — și e ținut curat, cu podețe văruite la porți, — și cu garduri în bună stare. In sat era un grup de baptiști, care însă s'a întors la dreapta credință.

Plecăm mai departe. Mergem aproape de malul lacului Sasic, care-și sclipește apele sub soarele amiezii. Ne abatem puțin din drum, ca să vizităm mânăstirea Borisovca, de maici. E chiar pe malul lacului, într'o poziție foate plăcută. Biserica e ținută într'o curățenie care-ți mângâie ochiul, de cum intri — se cunoaște că grija ei este în mâini de femeie. A fost zidită de un țăran cu stare, care, a cugetat el, că în loc de a face altăceva cu banii pe care-i agonisise, e mai bine să ridice un lăcaș de închinare. Soția lui, după ce el a plecat întru cele veșnice, s'a făcut maică la această mânăstire. Am cunoscut-o, în sfertul

de ceas cât am stătut în arhondaricul curat, răcoros și primitor, care, prin mari geamuri privește spre apa întinsă a marelui lac basarabean din față. Maica stareță, o harnică și pricepută lucrătoare, ne întâmpină cu voie-bună, punându-ne înainte dulceață și apă rece și arătându-ne în cuvinte simple cum s'au refugiat în vremea păgânului, cum duc viața mânăstirească, cum gospodăresc cele cincizeci de hectare ale mânăstirii — și cum lucrează în atelierele de țesut. E tulceancă de felul ei — și la mânăstire a învățat și școală de pictură bisericească. Are sub oblăduire cam vreo 30—40 maici, care, la ceasul acela, muncesc de zor la câmp și în biserică.

Trecem apoi, fără să ne oprim, prin satul cu acelaș nume, Borisovca, întins, larg, cu înfățișare curată, — cunoscându-se, după gospodării că e sat moldovenesc, — ca să ajungem degrabă în satul Tătărăști, fost mai înainte Tatarbunar, sat mare, cu rost de târgușor, având, pe lângă altele — și o fabrică de postav.

Aici, Căminul Cultural, adăpostit vremelnic într'o casă mică, este condus de părintele E. și de inspectorul școlar G. In anul de după bejanie, Căminul a lucrat, cu toate marile greutăți ale ceasului — și sunt semne că el va lucra încă mai cu folos de aici înainte.

Am nespusa plăcere a revedea aici, după un sfert de veac pe părintele diacon B. care, în 1918, era cântăreț, în comuna Cod-Chitai, în care am stătut o lună și jumătate în timpul războiului trecut. Azi, tâmplele și barba îi sunt albite. Vorbim despre trecut — și bag seama cum ochii părintelui prind chenar de lacrimi. E atât de mult de-atunci — și câte s'au petrecut în răstimp! Dar iată, pe deasupra vremilor și-a necazurilor, iar suntem împreună.

După ce ne ostoim foamea, plecăm mai departe, că vremea din urmă ne gonește. După amiaza de toamnă e clară — iar în înalt vedem pentru prima oară cârd de cocori plecând spre miazăzi. Gândesc la război — și mă rog în suflet lui Dumne-

zeu: „Dă, Doamne, toamnă lungă — şi iarnă uşoară, pentru ostaşii noştri!"

Ajungem în satul Sulioglu, fost la 1918 sub supravegherea mea militară. Aici e o mişcare mai deosebită, pe toate tărâmurile. Un notar vrednic, de-o rară energie, ajutat, fireşte de celelalte căpetenii din sat, a făcut în anul acsta din urmă, bună ispravă. Toate clădirile instituţiilor din sat au fost împrejmuite frumos, la biserică a făcut o împrejmuire cu zid şi lemn foarte arătoasă şi trainică, a pus pe roate din nou Căminul Cultural. căruia i-a hărăzit un local propriu, a strâns cărţi cum a putut — şi-i de faţă la orice lucrare care are de ţintă ridicarea satului şi-a locuitorilor. Le vizităm pe toate: biserică, şcoli, cămin — şi peste tot se simte un aer de muncă şi de grijă. La şcoală cunosc pe învăţătorul D., pe care, cum îi aud numele, îl întreb:

— „Eşti feciorul lui D. din Cod-Chitai?" iar el îmi răspunde:

— „Acela a fost bunicul meu".

Mă bucur aflând aceasta, — şi-l întreb mai departe:

— „Ştiu acum româneşte, locuitorii din Cod-Chitai?"

Invăţătorul îmi răspunde:

— „Numai câţiva bătrâni nu ştiu tocmai bine româneşte, — ceilalţi vorbesc româneşte curat."

...şi mergând spre alt sat, cuget în tăcere: acum douăzeci şi cinci de ani, când mi-a fost dat să poposesc în Cod-Chitai, nici un locuitor din sat nu ştia o boaba româneşte. Bătrânul Ivan D. la care stăteam în gazdă, gospodar cuprins şi de ispravă, fireşte, nu ştia româneşte. Pe vremea aceea, nepotul lui era de doi-trei ani. Azi, după două-zeci şi cinci de ani, aproape întreg satul vorbeşte româneşte,iar nepotul lui Ivan D. este învăţător român în sat la Sulioglu. Ce teribilă putere de asimilare, de topire, are naţia noastră, — şi ce adevărate minuni face ea într'o vreme atât de scurtă! De altfel, aceasta a fost şi una din tăriile neamului nostru, dealungul vremei, aici, la răspântia tuturor neamurilor lumii. Pe toţi i-a înghiţit, prefăcându-i.

Trecem prin satul Furmanca, minoritar, — cu o înfăţişare nu prea plăcută. Aci a văzut lumina zilei mareşalul Timoscenco care, în juneţea lui, a fost argat la un preot, — aşa mi se spune de însoţitorii mei, — şi, după ce a mâncat un pui de bătaie nu ştiu pentru ce ispravă ce făcuse, a plecat în lume — şi a ajuns ce este azi, casap de oaste rusească, întru slava bolşevismului şi spre „fericirea" popoarelor pământului.

Oprim câteva clipe în satul moldovenesc Chitai, în care, unul din însoţitorii mei, învăţătorul B. a făcut pe vremuri apostolat învăţătoresc. Cercetăm şcoala şi biserica, micuţe amândouă dar curat ţinute. Aflăm la şcoală sediul Căminului Cultural şi biblioteca lui. Cărţile sunt cerute de săteni. Le place Vieţile Sfinţilor — şi cărţile de poveştiri. Se ţin şezători şi se cântă la biserică. Nimeni însă nu ne poate spune de ce satului — ca şi lacului din preajmă — i-se zice Chitai, ceea ce tălmăcit din ruseşte, însemnează chinez. Iar satului în care am stătut pe vremuri i-se zice Cod-Chitai, care însemnează că-i aşezat la coada lacului Chitai, dar care ar însemna, totodată, şi Coada Chinezului. Şi toate acestea, în plină Basarabie.

Ceea ce nu ne putea împiedeca să admirăm feeria de culori pe care soarele aplecat mult spre apus le arunca pe faţa marelui lac, cu nume atât de ciudat.

A doua zi, Duminecă fiind, mă duc la biserica „moldovenească", a doua biserică din oraş, în care ascult sfânta slujbă, după care, cu învoirea părintelui, iau cuvânt de predică, purcedând de la versetul: „Iar pe cel ce nu Mă mărturiseşte înaintea oamenilor, nici eu nu-l voi mărturisi înaintea Tatălui Meu, care este în ceruri". Prilej bun, pentru a îndemna pe ascultători, că, mai ales azi este vremea când, prin tot ce facem, se cade să mărturisim pe Domnul. Mai osebit ceea ce facem pentru ţară şi pentru ostaşii care luptă pe depărtate locuri.

Biserica aceasta este de-o înfăţişare cu totul aparte prin felul cum e aşezată. Este zidită în subsol. Jumătate din trupul ei e în pământ şi numai de la ferestre în sus e afară. Ca să intri

în ea trebue să cobori mai multe trepte. N'am văzut niciodată o astfel de biserică. Părintele L. un vrednic slujitor al Bisericii, nu-mi poate da vreo lămurire îndestulătoare. Biserica e de pe timpul lui Vasile Lupu — şi are următoarea pizanie în slavoneşte: „Cu îngăduinţa Tatălui, cu ajutorul Fiului şi cu desăvârşirea Sfântului Duh, a binevoit binecredinciosul şi iubitorul de Hristos Io Vasile Voevod, prin mila lui Dumnezeu Domn al Ţării Moldovei, să zidească biserică în mijlocul oraşului Chilia şi aceasta cu hramul sfântului ierarh şi făcătorul de minuni Nicolae, şi a început să zidească în anul 7155 (1647) Mai 10 şi a terminat-o în anul 7156 (1648) luna Mai 10".

In biserică se află o frumoasă icoană a Mântuitorului, datând din anul 1680 „din Galaţul Moldovei" — scris pe ea.

După ieşirea de la biserică, mergem cu toţii la Căminul Cultural, unde avem un plăcut ceas de consfătuire pentru mersul, din ce în ce mai cu bune foloase, al Căminului. Aflu cu acest prilej un lucru minunat, pe care inimosul învăţător T. mi-l arată pe fiinţă de adevăr, zicând:

— „Noi suntem aici peste cincizeci de dascăli de şcoală primară — şi vă putem spune că trăim într'o armonie deplină, nefiind între noi nici o desbinare. Şi chiar dacă se ivesc pricini de neînţelegeri, degrabă le dăm deoparte şi continuăm buna prietenie între noi, spre binele tuturora — şi al nostru înşine."

Cuvintele învăţătorului curgeau limpede şi nesilit, dovedind că ele cuprind numai adevărul.

Fireşte, i-am felicitat pentru acest lucru cu adevărat rar— îndemnându-i să nu-l părăsească, ori ce ar fi. Şi încă ceva: în acest lot de învăţători, basarabenii sunt amestecaţi cu foarte mulţi din vechiul regat. Insuşi cel ce-mi vorbea era tutovean.

Plec din Chilia, ducând cu mine plăcute amintiri, după ce mai înainte, părintele L. dela biserica „moldovenească" m'a ospătat cu prietenie în primitoarea şi plăcuta sa casă.

Stând în aşteptarea vaporului care vine dinspre Vâlcov, vorbim despre ostroavele Chiliei, care, de câţiva ani sunt inundate de apele Dunării, prin ruperea digurilor.

Spune însoţitorul meu, învăţătorul T.:

— „Mai înainte de a se rupe digurile, ostroavele acestea erau o imensă bogăţie pentru cei care le cultivau. Grâul se făcea cât omul — şi abia putea fi secerat, iar popuşoiul făcea câte patru ştiuleţi mari de fiece hlujan. Era o frumuseţă neînchipuită, vegetaţia de pe ostroave. Iar priveliştile, încântătoare. Acuma e pustietate, — până şi casele care erau construite acolo, s'au părăduit, părăsite."

Şi oprindu-se puţin, însoţitorul meu privi spre ostrovul cel mai apropiat — şi urmă:

— „Aici, dacă s'ar putea face nişte diguri solide, ar fi o recoltă atât de mare, că, numai din câteva ostroave de acestea s'ar putea alimenta jumătate de ţară cu zarzavaturi sau cu alte produse. Pământul e atâta de bun — şi are atâta umiditate, că, pot zice, nici n'are nevoie de ploaie. Chiar pe cea mai mare secetă, s'ar face recoltă destulă."

Imi venea să-i răspund: „Ştiu-ştiu, prietene, toate acestea — sunt adevăruri mari şi grele..." dar preferai să tac şi să nu mai dau la iveală atâtea şi atâtea greşeli ale noastre din depărtatul trecut, când, prea bogaţi fiind, am uitat atâtea şi atâtea lucruri, săvârşind atâtea şi atâtea greşeli. Aşa că, să trecem, cugetând că viitorul — şi mai ales nevoile viitorului — ne vor deschide ochii şi nu vom mai lăsa netrebnice atâtea din marile bogăţii pe care mult-dăruitorul Dumnezeu ni le-a hărăzit.

Pe urmă, când, sus pe coverta vaporului, mi-am alungat privirea peste întinderea nesfârşită a ostroavalor chiliene, încă mai mult s'a adâncit mâhnirea mea, văzând cum ocoale fără margini din pământul nostru stau ca şi pustiite, când ele ar putea hrăni din belşug atâtea guri. Dar nu vreau să dau pas mâhnirii — ci îmi place să mă mângâi cu gândul că viitorul ne va aduce o firească desvoltare şi o cât mai deplină punere în valoare a tuturor bogăţiilor noastre care astăzi dormitează în aşteptare.

Cu atât mai mult nu voesc să mă las dus de mâhnire, cu cât, iată, odată cu lăsarea nopţii, peste toată cuprinderea, luna,

care e aproape plină, își aruncă lumina ei palidă făcând ca toate să ni se pară ireale, ca într'un vis, coborât dintr'odată peste lume. Se aude numai fâșâitul vaporului pe apă, — pe malul dobrogean un mic sat de păscari pare o alcătuire teatrală pentru cine știe ce piesă fantastică, — un foc — ca o inimă roșie — pâlpâie ușor pe mal, — abia văzute, niște paseri plutesc încolo, spre sălașul lor, — sălciile cad de somn lângă apele care, și ele, slomnesc nu știu ce melodie ciudată, cu vagi tălăzuiri de vis — și peste toate, sideful sideral al lunei, „stăpâna mării", care lunecă „pe bolta" cerului, în suverană nepăsare.

3. ISMAIL

ISMAIL

Pentru a doua oară mă aflu în Ismailul, pe care în Iunie l-am văzut pentru întâia oară. Imi place acest oraş basarabean — şi de aceea, urcând de la Vâlcov spre Galaţi, n'am putut trece cu nepăsare pe lângă Ismail — ci, mi-am zis: „De ce nu m'aş opri o zi-două şi aici, mai văd prietenii, le mai grăesc ceva — şi ne mai bucurăm laolaltă, — că iată, vremea trece „şi ne 'ngroapă" — şi nu ştim când ne mai putem întoarce să revedem locuri dragi."

Şi în adevăr, bine am făcut, căci şi prietenii mă aşteptau. cu acelaş duh şi cu aceleaşi gânduri.

Ismailul este — şi încă va deveni — cel mai frumos oraş basarabean. E atâta de larg, — are grădini nenumărate, — soboarele lui sunt nespus de atrăgătoare prin masivitatea lor patriarhală, — străzile sunt cu deschidere îmbelşugată, — casele sunt de-o înfăţişare chemătoare, adăpostind, de sigur, căsnicii muncitoare şi potolite, — jos, portul, cu apele întinse ale Dunării, va căpăta, neîndoelnic, o mare desvoltare, având a primi în el valurile de grâne care vin dinspre întisele ogoare ismailene, — iar peste toate, având şi nu ştiu ce farmec paşnic şi atrăgător... Ismailul este şi oraş de muncă şi loc de odihnă — şi mişcare şi visare, — şi activitate şi patriarhalism, — o îmbinare fericită a unor stări care deodată s'ar părea contrarii.

La episcopie, unde mă duc să văd pe Ierarhul locului, găsesc slujbă pentru hirotonisire de preot, — şi-mi desfătez sufletul cu minunatele ei frumuseţi duhovniceşti. Candidatul, mai înainte de a primi harul, ceteşte un legământ solemn, care, aşa sub acoperământul bisericii, are o însemnătate încă mai mare. — iar, după ce se săvârşeşte prea frumoasa slujbă a hirotonisirii, cu acel obştesc „Vrednic este!". Ierarhul ia cuvânt de îndrumare şi îndemn către proaspătul hirotonisit, care, de data aceasta, a fost un cuvânt plin de miez: „Orice vei face — orice vei gândi, — orice vei pune la cale, să te gândeşti mai înainte de toate la mine, la Ierarhul prin mâinile căruia ai primit harul deadreptul de la Domnul Hristos — şi să nu faci nimic în afară de ascultarea către mine, căci ascultarea către mine, ascultare către Insuşi Domnul Hristos este. Rămâi în această ascultare ca să poţi fi rodnic, şi nimic rodnic nu vei face dacă te abaţi de la această ascultare." Cutremurătoare cuvinte — cu atât mai cutremurătoare, cu cât sunt rostite în biserică, de Ierarhul îmbrăcat în veştmânt de sărbătoare, având pe cap cununa arhierească, şi grăind în Numele cel sfânt al Domnului.

Imi revăd prietenii — şi unul altuia ne spunem cuvintele de bun găsit, dându-ne lămuriri asupra celor petrecute, în răstimp. La Căminul Cultural a fost, în vara aceasta, bună activitate, iar în judeţ s'a continuat cu înviorarea lucrării culturale. Toţi nădăjduesc că viitorul ne va aduce o înflorire din ce în ce mai mare.

Seara, în localul Căminului Cultural orăşenesc, ţin o nouă vorbire, de data aceasta despre „Răsboiul şi credinţa" — arătând cum, de un an şi mai bine, de când neamul nostru a pornit la luptă, fenomenul religios a căpătat o mărire din cele mai îmbucurătoare. Atât cei de pe front, cât şi cei de acasă, au învârtoşat în sufletele lor credinţa, — şi unii şi alţii căutând a se apropia mai cu tărie de Dumnezeu. Printre altele, scrisorile de pe front sau ale celor de acasă către cei de pe front, stau dovadă vie a acestei creşteri de credinţă. Nenumărate sunt

scrisorile în care se vădeşte acest lucru. Rugăciunea, mai ales, a fost mai cu putere folosită pentru înălţarea sufletului şi pentru căpătarea isbânzii. Apoi, soldaţii, împreună şi sub conducerea ofiţerilor lor, au purces în ţinuturile bolşevice la restaurarea bisericilor şi la încreştinarea păgânilor, — ceea ce încă o dovadă este, a măririi puterii de credinţă. Intr'un neisprăvit număr de scrisori apoi, se vorbeşte despre răsboiul Crucii, al Bisericii, al Domnului Hristos: „Noi, pe lângă ostaşii Ţării, ai Regelui şi-ai Mareşalului, suntem ostaşii lui Hristos", sau: „Vom învinge căci avem cu noi pe Domnul Hristos, care nu poate fi biruit" — sau: „Vom învinge că mergem în numele Crucii".

Revăd pe părintele B. cel de-acum un sfert de veac de la Cod-Chitai, unde îmi aveam garnizoana în războiul trecut — şi despre care am mai vorbit în aceste însemnări. Stăm împreună, într'un ceas de pace, în casa lui primitoare, şi, fireşte, vorbim despre trecut, mai ales că acum câteva zile am întâlnit la Tătărăşti, pe prietenul nostru comun, părintele diacon B.

Şi privind cum s'au tors lucrurile vreme de aproape douăzeci şi cinci de ani, nu-mi pot opri, din nou, mirarea, având în faţă, încă o dovadă a puterii de asimilare a naţiei noastre. Părintele B. şi preoteasa lui nu ştiau româneşte în 1918, când am intrat eu în casa lor. Având însă duh de dragoste pentru noua lor ţară, repede au învăţat limba, şi tot atât degrabă căpătară dorul de a fi din ce în ce mai buni români. Viata lor, de atunci şi până azi, e un şir neîntrerupt de dovezi în acest senz. Fata lor, romăncă sadea acum, s'a căsătorit cu un preot G.. moldovan, având cu el doi copii, care nu cunosc altă limbă de cât cea românească, — iar băiatul lor, e politehnician la Bucureşti, şi n'ar îngădui nimănui, cu niciun chip, să-i spună că nu-i român. Nici nu se ştie şi nici nu se simte altfel de cât român, ca toţi românii. In timpul refugiului au stat toţi într'o comună din Argeş. I-am cercetat şi eu acolo.

De sigur, mare tărie de topire, de prefacere are neamul

nostru — şi întru aceasta i-se vădeşte marea lui putere. Ea, această putere, se cade a fi luată în vedere când e vorba să alcătuim o politică faţă de minorităţi. Numai pe simpatie poate veni asimilarea, — căci numai ea poate topi tot ceea ce desparte pe oameni sau pe neamuri. Pentru aceasta, avem cu noi. mai ales creştinătatea noastră, de unde putem lua toate uneltele, cele aducătoare de dragoste şi de apropiere.

Pe-o vreme de aur, cu cer senin şi cu zări înceţoşate diafan. plec din Ismail, având drept ţintă Cartalul, satul din faţa Isaccei.

Privesc, şi nu mă mai satur, spre toată înconjurimea, care se desfată — ape şi pământ — sub blajina desmierdare a soarelui călduţ. Pe maluri, colibe şi case rare stau molcome, parcă aşteptând ceva, o veste care nu mai vine. Bărci săltăreţe şi sprintene traversează Dunărea, nebăgând în seamă valurile pe care li-le trimite vaporul nostru. Malul basarabean însă, pe lungi întinderi este văduvit de bogatul sălciş de pe vremuri, deoarece, pentru nu ştiu ce scopuri, „civilizatorii" bolşevici, în anul de jale, l-au tăiat nemilos. Departe, nori bumbăcoşi stau nemişcaţi ca într'un tablou. Sălciile dormitează încă văratic, dar se simte peste tot colţul toamnei, dulcei şi melancolicei toamne. In depărtare, se desenează, abia văzut, munţii Dobrogei. Vaste întinderi de stuf încă verde, bătând slab în galben, se duc până hăt! cât vede ochiul. Incolo, prizărite, se ivesc vederii sătuceane cu case pitice, din mijlocul cărora, ţâşneşte svelt silueta albă a bisericii, fără de care nu se poate închipui aşezare omenească. La un loc, Dunărea coteşte majestos, într'o imensă buclă, — pe când pe drumurile basarabene de lângă mal, căruţe încărcate cu fân sau cu stuf aleargă, în nori subţiri de praf, ca într'un tablou de Grigorescu. Iar sus, deasupra, stăpân peste tot *albastrul*, albastrul ţării mele.

Vaporul opreşte un ceas în Tulcea, oraşul tinereţii mele, al începutului meu de gospodar. Păşesc în oraş, — şi urc spre căsuţa de acum treizeci de ani şi mai bine. O aflu, — parcă mai

mică— şi, de sigur, mai neîngrijită. Este, totuşi. Stau câteva clipe în faţa ei — şi întreg trecutul îmi trece prin faţa minţii, lăsându-mi în suflet mireasmă pătrunzătoare şi melancolică. Şi totuşi, nu voesc a mă lăsa cotropit de inutila tristeţă, ci acolo, în faţa trecutului, mulţumesc lui Dumnezeu pentru tot ce mi-a dat în acest răstimp — şi-l rog ca şi „pentru cealaltă vreme a vieţii" să-mi dea bună şi folositoare petrecere. Şi astfel, trecutul n'a mai putut avea dinte asupra sufletului meu.

Ajungem degrabă la Isaccea, unde mă aşteaptă prietenul I. inspector şcolar, trăitor la Cartal, ca să mă treacă, cu barca, dincolo. Până aici, mă folosisem de toate felurile de „mijloacele de transport" până şi de avion, — dar pentru ca seria să fie complectă, a trebuit să folosesc şi barca.

Insoţitorul meu mă încredinţează să nu am nici o teamă, cu toate că Dunărea are ceva valuri. Il încredinţez, la rându-mi, că-mi voi da osteneala să nu-mi fie teamă, încredinţându-mi fiinţa în mâna lui Dumnezeu. Şi, în adevăr, când te afli în mijlocul apei mari — la Isaccea Dunărea poate avea peste un chilometru lărgime, — stând pe coaja aceea de nucă, înconjurat peste tot de apa bulbucată şi cu oarecare vrăjmăşie pentru cel care stă pe spinarea ei, simţi bine cum de undeva te protegueşte mâna nevăzută a lui Dumnezeu, dându-ţi ne-teamă, — şi acea deslăsare sufletească pe care o ai când te dai în mâna unuia în care ai încredere.

O jumătate de oră facem până să ajungem la malul dimpotrivă — aşa că, pe drum, prietenul meu îmi şi povesteşte din lupta pe care de-un an o duce în sat la Cartal pentru punerea pe picioare a celor stricate de puhoiul păgânesc. Insoţitorul meu e un tânăr şi inimos învăţător, harnic şi iscusit în ale condeiului, urmând şi şcoală înaltă, universitară, dar preferind, măcar o bucată de vreme, să rămână în satul în care a stătut câţiva ani, întru a-l ridica — şi sufleteşte şi materialmente. Imi schiţează planul său de lucru — şi-mi face apologia primatului spiritului: — „Duhul este acela de la care purced toate înfăţu-

irile. Dacă nu-l avem, toate rămân inerte și netrebnice. Iar dacă îl avem, toate minunile le putem săvârși." Frumos e, nu așa, să mergi într'o barcă pe apa măreață a Dunării și să grăești despre întâietatea spiritului în viața omenească, având deasupra, imensa cupolă a albastrului fără pic de nor.

Il las pe prieten să grăiască, fără să-l întrerup și mă bucur că, mai ales un tânăr îmi vorbește atât de înțelept și de precis.

Iar vorba a scurtat în așa fel calea, că iată, ne trezirăm la malul basarabean, unde ne aștepta o căruță cu leagăn, în care, așezându-ne, făcurăm într'un sfert de ceas drumul până la Cartal.

4. CARTAL

CARTAL

Cartalul a avut o soartă de două ori mai grea, deoarece a trebuit să treacă şi prin focul bolşevic — şi prin propriul nostru foc. Anul de barbarie a adus asupra Cartalului deportări, asupriri — şi... colhoz. Au isbutit aici bolşevicii de a înşela lumea, de a se strecura pe sub pielea naivilor săteni, hotărându-i a intra în colhoz, pentru ca apoi, încetul cu încetul să-i facă roboţi pentru scopurile lor de *prăpăgandă* a „sublimei" revoluţii pentru ridicarea standardului de fericire a omenirei, vezi bine... Dar încă mai mult, aici în Cartal, bolşevicii au făcut un post înaintat militar şi grăniceresc, construind pentru aceasta o mare cazarmă, chiar pe malul gârlei, în faţa Isaccei, — arătând prin aceasta că ei se aşează pe stăpânire perpetuă în locurile acestea, — ba chiar, cu vădita intenţie de a trece şi dincolo, în Dobrogea, întru înfăptuirea străvechiului gând de a pune mâna pe Strâmtori.

Dar căile Domnului fiind altele, şi porunca Lui fiind aceea de a fi pedepsiţi aceşti încălcători, iată că aceste semeţe gânduri imperialiste au căzut în baltă în dimineaţa de 22 Iunie 1941 — şi atunci, siliţi am fost să bombardăm cuibul bolşevic din faţa Isaccei, prefăcându-le cazarma în pulbere, cum şi alte clădiri din preajmă, precum şcoala, care fusese şi ea transformată în cazarmă bolşevică. Şi până să-i urnim din sat, cu durere a trebuit să facem oarecare praştie de bombe cam peste

tot, ceea ce-a adus stricăciuni mai mari acestui sat. Fireşte, populaţia n'a avut de suferit nimic, deoarece fusese evacuată din vreme.

Şi astfel, după puţine ceasuri de rezistenţă, Cartalul a fost ocupat de-ai noştri, — bolşevicii find alungaţi cu toate teoriile — şi cu toate aspiraţiile lor seculare asupra Dardanelelor.

Dar iată că, abia după câteva zile de la plecarea cu nespusă masă a bolşevicilor, s'au arătat în sat autorităţile româneşti — şi au început a pune mâna la refacerea satului. In fruntea echipei româneşti, se afla inimosul meu tovarăş din barcă, învăţătorul I., care de îndată începu o activitate atâta de vie, atâta de bine chibzuită şi de înţelepţeşte condusă, în cât — ce să mai lungim vorba? — în scurtă vreme, abia până în Decembrie, ridică, pe ruinele cazarmei bolşevice, un admirabil local de şcoală, pe care l-am văzut cu ochii mei. Este unul din cele mai frumoase din întreaga Basarabie, — şi ceea ce e mai interesant, făcut cu puţine, cu foarte puţine parale. S'a sbătut, — a cerut, — a pus la treabă şi la contribuţie pe săteni, — a folosit munca de folos obştesc, — a strâns bani cu talerul, — a făcut tot ceea ce i-a stat în putinţă — şi la 1 Ianuarie 1942, în cadrul unei serbări mărețe a instalat şcoala în noul local, strângând-o de prin sat, unde stătea prin odăi de crâşme sau prin case ţărăneşti. Pe lângă localul propriu zis de şcoală, şi locuinţa directorului, — în acest corp şcolar se mai află: baie, magazie, cantină, grădină de zarzavat, pivniţă de legume, — o curte spaţioasă cu prundiş curat, trotuar de ciment de la portiţă pe tot lungul şcoalei, poartă arătoasă - şi o troiţă întru amintirea eroilor liberatori ai Basarabiei. Cancelaria învăţătorilor prevăzută cu tot ce-i trebue, clasele cu tablouri alese şi cu bănci încăpătoare, — colţul eroilor în toate clasele, atelier de lucru manual — şi peste tot o curăţenie care-ţi merge deadreptul la suflet, iar toate acestea făcându-te să zici: „O, de-ar fi toate şcoalele noastre, de la oraş sau de la ţară, aşa!..."

In această lucrare, capul de echipă a fost ajutat, fireşte,

de întregul corp învăţătoresc din sat, cum şi de alte căpetenii şi gospodari, care — toţi — au înţeles să se aşeze pe treabă întru ridicarea din nou în lumină a acestui sat moldovenesc de vrednici pescari.

Dar lucrarea nu s'a oprit numai la aceasta. Ci, cu acelaş avânt, inimosul dascăl (care, în vremea aceasta a făcut şi câteva luni de zile pe frontul de luptă al Odesei), a purces şi la întemeerea localului de Cămin Cultural, ridicându-l pe ruinele fostei şcoale primare, rău atinsă de bombardamentul nostru. Iar azi, acest local este unul din cele mai încăpătoare şi mai bine chivernisite dintre localurile de Cămin Cultural din toată Basarabia. Are o mare sală de adunare, sală de bibliotecă, alte săli pentru sfat, pentru viitorul muzeu, etc...

Au început pe urmă lucrarea pentru dregerea drumurilor, — precum, mai ales, lucrarea pentru „desotrăvirea" sufletelor de pe urma bolşevicilor, prin şezători, predice, adunări, îndemnuri, isbutind astfel să-i aducă pe toţi sătenii la lucrarea cea deavalma întru prefacerea şi ridicarea satului.

Şi învăţătorul I. îmi spune mai departe:

— „Am de gând să nu mă las până când nu fac o cooperativă de pescărie şi una de consum, — apoi să îndrumez opera de indiguire. Pe urmă, vreau cu toată puterea să construim o primărie — iar în ce priveşte şcoala — să fac din ea o putere vie nu numai pentru elevi ci şi pentru întreg satul, de canalizare a tuturor energiilor întru ridicarea totală a satului. O şcoală *activă* prin excelenţă, pusă în slujba obştii şi-a individului, — a individului şi-a obştii. Vreau să mă dăruesc cu totul fondării aici a unui sat mare, bogat, frumos, românesc, plin de oameni de muncă, de credinţă, de omenie, — adevărat sat românesc *model*."

Căldura cu care vorbeşte tânărul meu prieten îmi merge deadreptul la suflet, — iar bucuria aflării unui asemenea luptător se face desăvârşită, când privesc ce frumoasă aşezare are acest sat. Chiar pe marginea gârlei, care acum e retrasă şi uscată cu totul, — având în faţă întinderi mari de stufări-

şuri, — aproape, scânteind printre sălcii, apa Dunării, — colo, departe malul Isaccei, cu un măreţ decor de dealuri în spate, — zările cuprinse în alburiul înserării, — iar deasupra boita senină a cerului de Septembrie. Stau şi nu mă satur privind deslănţuirea peisagiului din faţă. Liniile, frânte sau curbe, fug în toate părţile, — pentru ca apoi, toate, într'o clipă să se împietrească într'o măreţie, pentru care vocabularul omenesc nu află cuvinte de desluşire sau de cuprindere. Ci numai sufletul poate absorbi înfăţişările, ca pe-o mireasmă fără nume — şi cu neputinţă de definit. Şi atunci, pentru a mia şi-a răsmia oară, şoptii aceleaşi cuvinte, care parcă se rupeau din mine: „Doamne, ce ţară frumoasă ne-ai dat!" — în care vreme, mâna de la sine se duce la frunte, la piept şi la cei doi umeri.

Seara, avem o şezătoare la Căminul Cultural. Crapă pereţii de mulţimea norodului, iar pe la toate ferestrele larg deschise, alt norod în ogradă. Simt şi aici cumplita sete a săteanului de a *auzi*, de a cunoaşte, de a sorbi lucruri noui — *foamea de cunoaştere.*

Invăţătorul I., căpetenia culturală a satului, crede de a lui datorie să facă o dare de seamă asupra înfăptuirilor, pe acest târâm, în anul de ridicare de după bolşevici. Vorbeşte cu putere şi cursiv, dar mai ales cu căldura convingerii. Se simte că din această credinţă au ieşit înfăptuirile — „duhul care este viaţă."

Fete şi băeţi — de-o chipeşenie care mă impesionează, ne cântă arii plăcute — şi ne joacă dansuri naţionale, dintre care, pe unele le văd pentru întâia dată. Mă uit şi la ei — şi văd cum se dăruesc cu totul cântării şi jocului. Şi ei *cred* în ceea ce fac, de aceea cântă şi joacă atâta de frumos — şi atâta de *absent*. Se dăruesc. Mireasma sufletului lor vine şi spre mine, — dându-mi gânduri bune de temeinică nădejde. Da, da, — putem nădăjdui.

Le grăesc şi eu — şi simt cum sunt cuprins, stând în mijlocul lor, de aceiaşi căldură sufletească, — din care pricină

vorbirea mea este, aproape fără voie, vehementă şi sfruntătoare, căci le vorbesc despre cele ce-ar fi fost pe aici dacă la 22 Iunie 1941 oştile noastre n'ar fi venit să curețe vermina barbară, spulberând-o la cele patru vânturi ale lumii! „Aţi crezut că vă pot da fericire şi belşug, v'aţi lăsat înşelaţi de şuerătura cea şerpească! Ei bine, să vă spui eu ce-au făcut aceşti nebuni peste tot pe unde au băciuit mai mult. Dar ştiţi şi voi. Dovadă cele douăzeci de familii de oameni muncitori şi de treabă deportate dintre voi, — şi care zac cine ştie unde, — în cine ştie ce pustietate sau în cine ştie ce şanţ. Dar cei peste o sută de mii de basarabeni duşi pe drumurile pribegiei? Fraţi de-ai voştri, — prieteni de-ai voştri... E-he! dar să mai fi stat un an doi, şi-aveaţi să vedeţi voi prăpădul pe care l-ar fi făcut cu naţia românească dintre Prut şi Nistru! N'ar mai fi rămas unul pe aici... Ce zic eu un an-doi? Dacă o lună mai întârziau oştile desrobitoare, palancă se făcea în rândurile moldovenilor basarabeni. Pentru al doilea lot de deportaţi numai din ţinutul Bălţului, pentru ziua de 27 Iunie 1941, se aflau în gara oraşului nouă sute de vagoane! Inchipuiţi-vă!".

Sufletul, flacără mi se face sub puterea gândurilor — şi cu mâinile amândouă, fără cătare, împrăştii în faţa mea, cuvintele ce se topesc din această flacără.

Se rânduesc apoi, din nou, straşnicii flăcăi şi mândrele fete (şi unii şi alţii de-o mare frumuseţă sănătoasă) şi ne cântă arii plăcute şi ne joacă „brâuleţul bănăţean" sau ne recită, cu un grai românesc de-o plăcută nuanţă, poezii patriotice, din care, fireşte, Ardealul nu lipseşte, — pentru a cărui durere, bag seama, în sală se află aplauze mai apăsate şi mai prelungi.

Fetele sunt toate îmbrăcate în ii înflorite — şi în fuste negre. Imi spune învăţătorul I.:

— „Am introdus încă mai de mult costumul naţional în sat, obligând pe fiecare absolventă de şcoală să aibă unul. Am ales un model brăilean, pe care l-am popularizat, aici nefiind unul autohton, — şi acum, sunt sute de ii în sat. In ce priveşte

fusta, le-am îndrumat a-și face fuste negre, care se armonizează bine cu modelul iilor."

Noaptea se lăsase deplin, dar luna plină se ridicase în răstimp, — așa că, ieșind de la Căminul Cultural, lumina ei ne dădu încă un alt peisaj al locului, de-o și mai mare vrajă. Așa de puternică era lumina că, din curtea școalei puteam prinde chiar lucirea de oțele a apelor Dunării, care se furișau printre sălcii, cum și silueta negricioasă a dealurilor dobrogene. Dinspre nesfârșitele întinderi din față, venea un susur de svoane, — mai mult o părere de cântec nearticulat, ca o respirare a nopții, luminată de argintul selenar al lunii.

Mă plimbam cu prietenul meu, învățătorul, prin larga curte a școalei — ascultându-i mărturisirile — și gândurile de viitor. Imi spunea:

— „Și totuși, mă atrage și mirajul altor drumuri. Aș vrea să plec, să fac carieră mai mare, sus, — să mă iau la întrecere cu alții, — să înving, — să lucrez mult, să fac lucrări de specialitate și de literatură, — să gust arta, muzica — să aud vorbiri înalte, să realizez o viață largă și frumoasă..'

Avea în glasul lui ceva, care mă făcea să simt cum o putere ascunsă vrea să-l răpească satului — și să-l arunce prin cine știe ce meleaguri, poate, de risipire.

Dar tot el urmă:

— „Și cu toate acestea, văd, văd clar că tot satul rămâne marea realitate românească, el este nucleul pe care se poate clădi civilizația viitorului românesc. Aici, în sat, este toată temelia... Toate drumurile duc la sat."

— „Și toate drumurile pornesc din sat" îi complectez imaginea.

Și urmez:

— „Amândouă ipostazele tale sunt adevărate — și bune. Și gândul satului — și gândul realizării unei vieți mai înalte, în creearea artistică sau științifică. Dar..."

Și câteva clipe mă oprii. El mă asculta cu băgare de seamă,

pe când luna, parcă încă mai tare își răvășea razele peste necuprinsele întinderi din fața noastră. Zisei:

— „Dar, dragul meu, eu te sfătuesc: rămâi în satul basarabean. Rămâi măcar o bucată de vreme. Ia și adoptează *Satul basarabean*, și dăruește-te lui, întreg, fără rezerve, fără reticențe — și fără gând amestecat de recompensări morale sau materiale. Ci cu gândul că trebue, *trebue* să punem mâna la așezarea, pe temei de nesfârșită durată, a dragii noastre Basarabii."

Tăcui din nou câteva respirări. O plăcută răcoare ne învestmânta, dându-ne ușoară înfiorare. Imi strânsei haina bine la piept — și-i spusei din nou:

— „Rămâi, dragul meu, în satul basarabean! Și lucrează cu dragoste pentru el !"

A doua zi dimineața mergem și cercetăm biserica, primăria, satul — dând peste tot de lucrarea cea de punere la loc a lucrurilor în anul de după clătinare. Și aici, ca peste tot, s'a început în unele treburi, de la început, — de la „acul cu ață" — și hai-hai, cu vrednicia omului și cu ajutor de la Dumnezeu, toate s'au așezat pe făgaș — și au început a merge din ce în ce mai lesne și mai în larg. Părintele a fost refugiat — și când s'a întors, nimic, dar chiar nimic din lucruri n'a mai găsit, și, firește, nici casa întreagă. Și cu toate acestea, azi o leacă, mâine o leacă, azi un scaun, mâine o masă — și-a „închipuit" o gospodărie nouă, care — ce să zic? — este destul de bună și de adăpostitoare. Ce nu face omul când nevoia îl silește — iar înțelepciunea și răbdarea nu-i lipsesc?

Pe la o amiază, pornim pe jos spre Dunăre — și, din nou, cu barca o luăm spre Isaccea. De data ceasta bate vântul, așa că Dunărea are valuri, ceea ce adaogă la farmecul călătoriei noastre danubiene. Totuși, soarele strălucește cu putere, și apele sclipesc în nesfârșite jocuri de lumină.

Peste o jumătate de oră ne urcăm în vaporul care are a ne duce la Reni, unde se sfârșește și cel din urmă drum basarabean al nostru.

5. RENI

RENI

De la debarcader până în oraş este o cale lungă, trecând pe la gară şi prin cartierul ceferist. Renii se înfăţişează ca un modest orăşel de provincie, din apropierea câmpiei, servindu-i de schelă pentru grânele strânse de pe întinsele cuprinderi ale ei. Case mici, fără etaj, în curţi largi, stau smerite aproape de caldarâmul uliţelor parcă ar privi spre oamenii şi căruţele care trec în sus şi în jos. Unele din ele sunt goale — şi părăsite.

Aflu şi aici un grup de intelectuali care se ocupă de mişcarea culturală a orăşelului. Am început şezători la cămin, — folosesc pentru aceasta un fost local de cinematograf, — au avut astă iarnă cursuri ţărăneşti destul de cercetate, — grupul de învăţători din localitate, destul de numeros, îşi dă osteneala să întărească din ce în ce mai mult activitatea culturală, prin tot felul de manifestări. Lucrează şi aici, prietenul învăţător I. de la Cartal, care are şi slujba de inspector şcolar regional. cu sediul chiar în Reni. Mă şi întovărăşeşte în acest drum.

Mergem şi cercetăm biserica din mijlocul pieţii largi. E o catedrală încăpătoare, curată — şi de curând reparată. Turlele au fost văpsite în albastru, — neplăcuta culoare verde, de mireasmă rusească, de mai înainte, fiind peste tot înlocuită cu albastru. E mai senină, mai chemătoare — şi mai românească.

Sub seară, ne adunăm în sala Căminului Cultural — în care

aflăm mulțime de norod, de tot felul, începând cu intelectualii și sfârșind cu umilii muncitori ai atelierelor sau ai câmpului. Parcă nicăiri n'am văzut o sală mai deplin înfățișătoare a tuturor treptelor unei obști omenești. Și, cu toate acestea, o sală foarte ascultătoare — și, mi s'a părut, destul de unitară, mai ales în ce privește felul în care a primit vorbirea.

Era ultima dată când mai vorbeam în Basarabia despre „De ce-am trecut Nistrul?" —, și mărturisesc că — și aici — vorbirea a aflat aceiași primire — și a avut acelaș ecou în sufletele ascultătorilor — ceea ce dovedește că problemele ridicate erau de-o actualitate vie, — ele interesând întreaga suflare dintre Prut și Nistru. De aceea, de sigur, și eu puteam să grăesc, despre acelaș subiect, cu o putere mereu reînoită, simțind părtășia sălei cu cele spuse de mine.

Și iată că, după ce noaptea căzu și luna se ivi, întreagă, pe cerul spălat de-o ploaie venită pe negândite, mă îndrumai spre gară, să iau trenul spre casă. Mă întovărășea numai prietenul din Cartal, cu care, în răstimpul până la plecare, mai fărâmarăm câteva gânduri și câteva proecte.

Trenul de Tighina, lung-neisprăvit, stă mult în gara Reni, soldații veniți dinspre front trebuind să fie reținuți pentru a li se face baie și deparazitare. Așa că în gară e o hărmălaie nemai pomenită. Toate vagoanele sunt prea-pline, așa că, cu greu se poate găsi un loc în care să poți să te odihnești.

Dar... nu-i nimic. Voi merge la geam — și voi privi luna, cugetând la drumurile mele basarabene, chemând, din nou, spre mine, amintirile.

Prin Reni am intrat acum aproape patru luni în Basarabia recâștigată — și iată, tot prin Reni, o părăsesc acum, după ce în patru drumuri lungi am străbătut ținuturile ei frumoase — și m'am întâlnit cu mulți din băștinașii ei.

Trenul pleacă, scrâșnind din toate încheeturile lui de fier, — și eu, stând la geam, privesc spre Dunărea care-și lucește, aproape, apele ei în veac neoprite.

Și drumul basarabean se desface din întunerecul minții și vine din nou, în film neisprăvit, prin lumina clipei, ca să-i gust iarăși și cele bune — și cele mai puțin bune, ca, de unele să mă bucur — iar de celelalte să mă mâhnesc.

Dar oricum... Cade-se să mărturisesc, chiar mie însumi, stând acolo la geamul trenului, că mare a fost încordarea anului de după Barbarie — și că vrednicia noastră românească, și de data aceasta, nu s'a lăsat rușinată. Da, — neîndoelnic... Prin greutăți care ar fi spăimântat pe oricine, — prin împotriviri ieșite din fireasca înlănțuire a lucrurilor, — prin tot felul de lipsuri și de necazuri, — pe toate biruindu-le, mintea și brațul românesc au ieșit deasupra, făcând lucrare titanică, întru așezarea din nou pe făgaș a trupului nostru românesc dintre Prut și Nistru. Numai un orb și-un rău, numai un neiubitor de-ale noastre, numai un îngâmfat al propriilor lui idei sau cine știe ce nemintos sec ar putea cuteza să tăgăduiască măreața încordare românească în lucrarea de reașezare a Basarabiei în locul din care cu atâta urgie și cruzime, fusese smulsă la 28 Iunie 1940. Că multe încă sunt de făcut — de sigur. Dar aceasta nu înseamnează de cât doar că aceste lipsuri vor fi un neîncetat imbold spre o încordare încă mai mare.

Că unele lucruri sunt rele sau, cel puțin îndoelnice, — iarăși este sigur. Dar, oare, din cele omenești pe întreaga față a pământului —, și la orice neam de oameni, câte sunt desăvârșite? Nedesăvârșirea este adânc omenească, — ea fiind roada păcatului în lume — și alcătuește o putere care mereu ne biciuește pe drumul care duce la desăvârșire. Desăvârșirea este idealul, spre care năzuim, prin cele nedesăvârșite. Nedesăvârșirea este o condiție a desăvârșirii. Iar ca lege supremă și a-toate aducătoare: înțelegere și iubire pentru acest scump pământ românesc și pentru insul ales care locuește pe el.

Merg în noapte. De mult am părăsit pământul basarabean, dar mereu îl am în gând, — mereu îl simt, cald, în sufletul meu. Și cuget că nu e un păcat prea mare, dacă, lăsându-mă în

valul unei nevinovate visări, făuresc planuri pentru Basarabia noastră de mâine. O văd înflorind dealungul anilor, — îi văd copiii ei lucrând cu credinţă şi cu tărie pe lanurile ei frumoase şi bogate, — o văd bine topită în marea Stâncă Românească a frumosului nostru viitor, aici la ţărmul Mării, — săvârşindu-ne toţi laolaltă, destinul hărăzit nouă de bunul Dumnezeu, Carele-mai-presus-de-toate înţelept şi mai-presus-de-toate puternic fiind, ne va ajuta să ajungem la marile ţeluri, sfinţind vrednicia noastră.

IN LOC DE INCHEERE

DOUĂ POEME IN PROZĂ PENTRU BASARABIA

CÂNTARE BASARABIEI...

Amare au fost, o, Basarabie dragă, lacrimile pe care în ziua aceea ticăloasă le-am vărsat pentru tine.

Dar încă și mai amare au fost acelea care, un an întreg au curs din ochii mei, cugetând la suferința ta.

Mă gândeam la câmpiile tale întinse, pline de acel farmec moldovenesc fără de nume, — și suspinam neîncetat.

Vedeam în întristata mea închipuire drumurile tale spre Bălți și spre Soroca, și nu-mi venea să cred că n'am să le mai calc niciodată.

Călătoream, în nopți de nesomn, spre pașnicul și dragul Chișinău și mă opream, cu suflet trist în fața Soborului.

Intram acolo și îngenunchind în singurătatea plină de aduceri aminte, lăsam să-mi pice lacrimile pe pietre.

Ieșeam apoi — și vreme îndelungată mă plimbam eu singur și cu luna prin grădinile tăcute și pustii ale orașului.

Alteori mă afundam, cu învăpăiată închipuire, în Bugeagul cu gorgoane, zărind în depărtare cetățile singuratice.

Pătrundeam apoi în tăcere în răcoroșii tăi codri, care stăteau nemișcați, căci toate vânturile stătuseră ca'n vis.

Și mă întâlneam pe drumuri, prin ogrăzi și prin case, cu norodul tău bun și pașnic, cu flăcăii tăi mândri și cu fetele tale frumoase.

Și așa, o, Basarabie dragă, suspinam aducându-mi aminte de cei douăzeci și mai bine de ani scurși în urmă.

Dar îmi aduceam aminte, o, dragă Basarabie, și de toate dățile când, frate rău, am uitat de tine, soră dragă.

Și acum plângeam și mă dojeneam zicându-mi grele cuvinte, pe care, pe bună dreptate le meritam în totul.

Și-mi ziceam, cu jar în ochi și în suflet, că de va vrea Dumnezeu să te întorci acasă, niciodată să nu te mai uit.

Ci, dragă între cele dragi, să-ți dau sufletul meu întreg, și puterea mea, — și mintea mea, — și hărnicia mea, toată.

Să nu mai greșesc față de tine, mădular scump și drag al țării mele, raclă de aur în care dorm amintirile cele mari.

Și cugetând acestea în lungi nopți de nesomn, aveam crezarea că niciodată n'ai plecat de lângă leagănul vechi al țării.

Dar când mă sculam în zori din patul de năcaz și de nădejde și vedeam iarăși adevărul, suspinam cu amărăciune mărită.

Dar să știi, Basarabie dragă, că în tot lungul anului aceluia ticălos, nici o clipă nu m'am îndoit că te vei reîntoarce.

Cu mâna pe inimă și cu ochii la Dumnezeu îți jur că nici cât umbra unei clipe n'am crezut că ai plecat de la noi pentru vecie.

Și iată, dragă Basarabie, Dumnezeu, bun fiind, a venit ceasul când tu, surioară dragă, te-ai întors acasă.

Și din nou pe obrazul meu și în suflet, s'au arătat lacrimile, iar pieptul meu din nou a dat suspin greu.

Cum? Voi putea din nou să-ți calc pământul drag? Cum? Putea-voi din nou să merg la Soroca și la Chișinău?

Cum? Voi putea păși iarăși pe întinsele câmpii negre dinspre Liman? Și voi vedea din nou Tighina?

Putea-voi să îngenunchi din nou în soboarele tale pline de tăcere și de pietate? Putea-voi să merg din nou la Hotin?

O, Doamne, Doamne, mare este puterea Ta și minunate și neștiute sunt cărările pe care porți Tu pașii noștri!

Și viteji sunteți voi, toți acei care ați pus la temelia rescumpărării, trupurile voastre tinere și sângele vostru cald.

Cad cu fața la pământ înaintea lui Dumnezeu și preamărind Ființa Lui, mă rog pentru toți cei căzuți în basarabeanul pământ.

Mă prostern, în umila mea nevrednicie, înaintea bunătății Tale Doamne, care ai adus iarăși porunca dreptății Tale.

Iară tu, Basarabie dragă, pământ vechi și scump păstrător de neuitate aduceri aminte de viteji poevodale,

Chivot de aur în care zac neatinse, puteri de fulger pentru săvârșirea destinelor cele mari și drepte,

Primește umila dar adevărata mea închinare — și calda rugare să mă ierți dacă în vreun fel te-am uitat sau te-am jignit.

Fac ție legământ că în tot restul zilelor mele, slujitor vrednic îți voi fi — și paznic — și ajutător și prieten.

Doamne al Țărilor, Stăpân a-toate. Tu, care, din înaltul Tău, făcut-ai dreptatea așteaptă, fii premărit acuma și în veci.

ȚARA DE DINCOLO DE PRUT...

O, — de câte ori, țară blajină de dincolo de Prut, am călcat pe drumurile tale netede, peste care, în înseninări văratice, se așeza pulberea de aur a soarelui moldovenesc!

De câte ori, o țară tăcută de dincolo de Prut, m'am oprit în dreptul troițelor tale, stând la răscruci de drum — și m'am închinat Celui Răstignit, care stătea singur în câmpie!

O, — de câte ori, țară primitoare de dincolo de Prut, am poposit în preajma bisericuțelor tale smerite, la vremea slujbei de vecernie — și, în care lăsând la ușă trufia mea, am intrat și m'am rugat !

De câte ori, o, țară chemătoare de dincolo de Prut, am stat întins în lanurile tale de grâu înalt — și mi-am împodobit pieptul cu rubinul de foc al macilor tăi svelți!

O, — de câte ori, țară evlavioasă de dincolo de Prut, am pătruns în soborul cel mare din cetatea de la mijloc — și am stătut auzind, sub rotundele bolți, ecoul mistic al smeritelor mele rugăciuni !

De câte ori, o, țară cuminte de dincolo de Prut, am cercetat în livezile tale pline de lumină și de gâze aurii, pașii de umbă ai trecutelor amintiri voevodale!

O, de câte ori, țară păstrătoare de dincolo de Prut, m'am oprit în dreptul gorganelor tale din întinsele șesuri — și am ascultat, în singurătate, cântecele crucii Domnului Hristos!

De câte ori, o țară necăjită de dincolo de Prut, am stătut pe dealurile tale dămoale — și am sorbit cu nesaț poveștile cu Maica Domnului, venite din depărtate vremuri !

O, — de câte ori, țară mănoasă de dincolo de Prut, am stătut în amezi dogritoare pe văile tale de mătasă — și am cules din văzduh adierile mulțumirilor fără de nume!

Și pe urmă, o, dulce țară de dincolo de Prut, cât am plâns, un an, fiindcă asupra ta se pogorîse val de catran, urgie de moarte și spulber de nimicire.

Troițele tale, o, răbdătoare țară de dincolo de Prut, bisericile tale, soboarele tale, cântările tale, poveștile tale, — toate toate, au fost cotropite de ticălosul prăpăd al Antechristului!

Am plâns și ne-am rugat, o, țară neuitată de dincolo de Prut, ca Dumnezeu să fie îndurător și bun, și să te aducă din nou „acasă" sdrobind în picioare pe cel ticălos.

Și Dumnezeu, o, țară moldovană de dincol de Prut, a ridicat mâna Sa puternică — și prin brațe vânjoase de ostași, a trimes pedeapsă cumplită asupra vrăjmașilor Săi.

Și așa, o, țară a noastră de dincolo de Prut, tu te-ai întors la vatra cea de demult a norodului nostru străvechi — și ți-ai adus la noi lacrimile, suspinele și nădejdile.

Căci Dumnezeu e mare, o, țară creștină de dincolo de Prut, — și El coboară pe cei ce se trufesc, și ridică în lumină și'n isbândă pe cei care smeriți, așteaptă dreptatea Lui.

O, — vino la noi tu, țară dragă de dincolo de Prut, dragă peste fire, — dragă ca soarele, dragă ca luna și ca stelele, dragă ca tot ce poate fi mai drag în pământeasca viață.

Iar pentru toate, o, țară minunată de dincolo de Prut, se cade a aduce lui Dumnezeu slăvire, în întreita-i Față, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh acum și pururea și în veci de veci Amin.

CUPRINSUL: